

**WOLNOŚĆ
SZCZĘŚCIE CZY TRAGEDIA?**

Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli

Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli

WOLNOŚĆ SZCZĘŚCIE CZY TRAGEDIA?

Praca zbiorowa pod redakcją:

Ks. prof. dr hab. Jana Zimnego

Stalowa Wola 2019

© Copyright by *Jan Zimny*

Wszelkie prawa zastrzeżone

Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione

Recenzenci

Prof. dr hab. Akimjak Amantius

Prof. dr hab. Jurij Szczerbiak

Prof. dr hab. Romuald Szeremietiew

Projekt okładki: ks. Jan Zimny

ISBN 978-83-953289-6-5

Printed in Poland

Drukarnia: Eikon Plus, 31-302 Kraków, ul. Wybickiego 46,
Tel. 12/636-27-13; fax: 832-77-87; eikonplus@eikon.net.pl;
www.eikon.net.pl

Wstęp

Wśród wartości moralnych mających szczególne znaczenie dla sfery publicznej wolność zajmuje istotne miejsce. Jest to wartość podstawowa i uniwersalna. Prości ludzie definiują sobie to tak: wolność jest wtedy gdy nikt nie każe i nikt nie zabrania. Wolność nie tkwi w braku zakazów i nakazów tylko w swobodzie wyboru.

Czym jest wolność? Poszukiwanie odpowiedzi można rozpocząć od encyklopedii, która mówi, iż „W najprostszym ujęciu wolność opisuje sytuację braku zewnętrznego przymusu”. Taka odpowiedź jednak nie zadawała, gdyż wolność jest różnie pojmowana w zależności od aspektów działania. Pierwsze skojarzenie wolności to wolność narodu do samostanowienia, do wyznawania swojej religii, kultywowania swoich zwyczajów i kultury. W świecie współczesnym jest wiele przykładów braku tej wolności, o czym świadczą konflikty zbrojne, tłumione powstania. Zresztą historia dostarcza nam przykładów, kiedy w obronie wolności ludzie poświęcali wszystko nawet życie dla obrony tej wolności. Wolność jest prawem do wyznawania swoich poglądów. Jednak trzeba się zastanowić czy w każdym przypadku, czy istnieją pewne granice.

Synchroniczność pojęć najlepiej badać, analizując zakres znaczeniowy ich zaprzeczeń. Wolność: jej „symetryczne” zaprzeczenie oznacza niewolę. Zaprzeczenie odpowiedzialności może oznaczać zarówno jednostkę nieodpowiedzialną, jak i po prostu brak obowiązku, czyli asumpt na rzecz wolności. Stąd też wolność częściej jest postrzegana jako wartość. Jednak wartości tej nie można przedstawić inaczej jak przez opis faktów towarzyszących sytuacjom, w których ją analizujemy. Wartości są wyznaczone przez systemy, konteksty oraz okoliczności a te tworzone są przez fakty.

Wolność i odpowiedzialność są stanem pewnej powinności. Nie jest możliwe opisanie tej powinności, gdy nie możemy odwołać się do określonych wartości oraz do realiów rzeczywistości, w obrębie której powinniśmy być odpowiedzialni - czyli do jakichś faktów. Co więcej odpowiedzialność dopełniona przez fakty staje się wartością. Bez względu na to, czy wolność i odpowiedzialność zaczynamy analizować jako wartości, czy jako stan faktyczny, czy jako powinność, potrzebujemy z trzech wymienionych pozostałych dwóch dopełnień. Wyjście z tej matni nie jest możliwe, ponieważ wartości nie możemy zredukować do faktów, ani do powinności. Podobnie nie mogą podlegać redukcji powinności, nie mówiąc już o faktach. Nie da się poza tym ustalić reguł dla całego świata i wszelkich w nim sytuacji określających wzajemne powiązania wartości i powinności oraz wartości i faktów. Niemożność wyprowadzania powinności z faktów udowodnił już Dawid Hume, a problem ten nosi historyczną nazwę błędu naturalistycznego, a mówiąc ściślej błędu ideologizacji lub dylematu. Bez względu na to czy analizę będziemy rozpoczynać od wartości, powinności, czy faktów, relacje wolność - odpowiedzialność nie dadzą uchwycić się ani opisać na styku etyki czy metaetyki z teorią poznania.

Zgłębienie istoty takiego pojęcia, jakim jest wolność, nie tylko wydaje się nie tylko jest zadaniem niełatwym, ale też i nieskończonym. Jak wszystkie imponderabilia, wolność cechowana jest przez abstrakcyjność, wieloznaczność i nieprecyzyjność, wobec czego zrozumienie jej treści we wszystkich aspektach nie wydaje się możliwe. rozważania o wolności można więc rozpocząć jedynie przy świadomości ich ułomności i fragmentaryczności. nie oznacza to jednakże, iż należy od razu skapitulować przed takim wyzwaniem, szczególnie, iż stawienie mu czoła może być bardzo wartościowe poznawczo. aby osiągnąć pożądane efekty, należy rozważania te prowadzić pod odpowiednim kątem, gdyż nieukierunkowana anali-

za nie wprowadzi nic poza zamętem pojęciowym i będzie stanowić pustą kreację słowa.

Można by rzec, że wolność jest kluczową sprawą współczesnego świata. Ludzie zabiegają o wolność afirmują wolność, walczą o wolność. Jednocześnie – z drugiej strony – dla wielu z nas wolność jest trudnym brzemieniem. Przypomnij sobie, jak czasami się wahasz, bijesz z myślami, nie wiesz co zrobić. To całe życiowe miotanie się jest właśnie skutkiem posiadania wolności wyboru.

Tak więc wolnością nazywa się atrybut człowieka-osoby polegający na tym, że może on samookreślać się: działać lub nie działać, działać tak lub inaczej, czyli decydować i wybierać. Najkrócej, wolność to możliwość wyboru i niepodleganie przymusowi. Człowiek jest wolny, gdy może wybierać i o ile może wybierać, społeczeństwo jest wolne, gdy może wybierać; stąd rozróżnienie: społeczeństwo losu i społeczeństwo wyboru. Nasze społeczeństwo było społeczeństwem losu, teraz jest zasadniczo społeczeństwem wyboru. Wolność jest faktem, który daje do myślenia, który można i trzeba wyjaśniać. Wyjaśnić to odpowiedzieć na pytanie: co znaczy być wolnym? W tym pytaniu chodzi o przyczynę wolności (dlaczego człowiek jest wolny?), ale też o sens i o „metodę” wolności. Gdy chodzi o sens, to ważne jest i to, że wolność jest wartością, tym, co ludzie sobie cenią i co interioryzują jako standard zachowań. I znowu wolność jako wartość domaga się nie tyle uzasadnienia co ustalenia jej pozycji w hierarchi wartości. Artykulacją wartości wolności są prawa wolnościowe człowieka.

Nowożytność przynosi nie tylko ideał i stopniową realizację wolności w sensie wyzwolenia z ucisku, ale idzie dalej proponując – i narzucając – wyzwolenie także z takich więzów, które jak najbardziej sprzyjają człowiekowi i bynajmniej nie zagrażają wolności. Są to więzy prawdy i więzy wspólnoty, które mają to do siebie, że się też wzajemnie wzmacniają.

Prawda o wolności-fakcie jest oczywista i nawet nie ma potrzeby dociekać, jakiego typu oczywistość tu decyduje. Dalej, prawda o tym, że wolność przysługuje każdemu człowiekowi, jest sama przez się oczywista, ale w praktyce wymaga pewnych dopowiedzeń. Ludzka wolność ma wprost nieograniczone możliwości w wybieraniu między nieskończonymi dobrami czy aspektami skończonych dóbr konkretnych, ale jej dynamizm nie będzie niszczył samego siebie, jeśli pozostanie w ramach tego, co prawdziwie ludzkie, czyli zgodne z ludzką naturą. Nic dziwnego, że liberalna kultura wolności nieokreślonej nie zalicza do swoich podstaw normatywnej natury ludzkiej.

Wolność jest atrybutem człowieka i wartością w kulturze. Są dwie kultury wolności. Jedna to kultura klasyczna oparta na *logosie*, na rozumieniu człowieka, krótko, na prawdzie człowieka jako osobie we wspólnocie i ona to akcentuje wolność pozytywną, wolność „do” to jest do dobra, do wszystkiego, co godne, wzniosłe, sprawiedliwe, prawdziwie ludzkie; z tego rodzi się rzeczywista odpowiedzialność za drugich. Tę kulturę uszlachetnia i wspomaga chrześcijaństwo. Druga to nowożytna kultura liberalizmu, który zaczął się kiedyś pod znakiem wyzwolenia człowieka spod tyranii politycznej a dziś w swoim wyzwolenicznym patosie nie jest zdolny się zatrzymać i hołduje wszelkiej wolności „od” – od prawdy, od wspólnoty, od historii, od odpowiedzialności. Gdy chodzi o historię, nie baczy się, że najnowsza historia wolności w naszym regionie to historia solidarności. Tak rodząc alienację skrajny liberalizm otwiera drogę do jakichś nowych form dominacji. I jeszcze o zadaniu dla obecnego wolnego pokolenia, które nie chce liberalistycznej alienacji: brać udział w dziejącej się historii, a mianowicie na niwie społecznej przez łagodzenie i odwracanie jej negatywnych społecznych skutków, a także przez ograniczanie jej przyczyn na drodze oddziaływania politycznego.

Wolność to słowo wystęsknione przez tych co jej nie mają, a wolności różne bywają. Dziennikarz szanuje wolności słowa,

dziewczyna za wolność kochanka życie dać gotowa. Matka za wolnością syna płacze, wszyscy wolności pragną a cóż ona zna-
czy, to swoboda wartości i znaczeń. Patriotą za wolność ojczy-
zny życie oddaje, by była swobodna rosła w dobrobycie, by
dzieci języka ojczystego w szkołach się uczyły, i by w ziemi
ojczystej dla niego starczyło mogiły". Bo można powiedzieć na
temat wolności? Chyba każdy z nas potwierdzi, że „potrzeba
nam wolności, jak trzeba przygody, apostołstwa obłoków i pta-
ków nad krajem, jak rzek płynących prawym przeznaczeniem
wody. I gór, co rosną w ziemi skalnym obyczajem, jak ruchu
świtów, nocy i gwiazd wśród ciemności, ruchu zmian, ruchu
trwania, systemu w systemie - jak Bogu co boskiego, nam trze-
ba wolności, oddanej człowiekowi, by zaludnił ziemię”.

Wolność na różny sposób i pod każdym względem
można interpretować. Co tak naprawdę oznacza? Wolność jest
definiowana w całkiem prosty sposób według doktryny
chrześcijańskiej, a mianowicie „wolność jest zakorzenioną w
rozumie i woli możliwością działania lub niedziałania, czy-
nienia tego lub czegoś innego, a więc podejmowania przez
siebie dobrowolnych działań.” W dzisiejszym świecie bycie
wolnym nie oznacza, że możemy robić to, na co mamy ochotę,
kiedy nam się podoba, nie patrząc na konsekwencje oraz in-
nych ludzi. Mamy prawo do własnego zdania, do wyznawa-
nia religii, kultury. Jeśli kierujemy się wartościami, postępu-
jemy właściwie wobec siebie samych, a także innych, możemy
czuć się spełnieni i wolni. Dojrzała wolność daje nam prawo,
by ruszyć z miejsca, podchodzić do spraw odpowiedzialnie,
umieć podejmować konkretne decyzje tak, aby nie wybierać
dróg prostych - czyli tzw. pójścia na łatwiznę, ale wybierać
zwłaszcza te wartościowsze ścieżki. Jeśli sami możemy o sobie
decydować i dążymy do celów sobie obranych, osiągamy sa-
tisfakcję, czerpiemy z życia to, co najlepsze, żyjemy godnie i
mamy poczucie spełnienia, wtedy możemy o sobie powie-
dzieć, że jesteśmy wolni i dojrzały.

Na ile jesteśmy w stanie realizować pewne wartości, tj. przyjaźń, miłość, wiara, satysfakcja z życia, szczęście, prawda, na tyle umacnia się nasza wolność. Im bardziej wyznaczamy sobie hierarchię wartości, jesteśmy z dala od lęku i bezradności, tym sens ludzkiego życia jest większy. Kościół zawsze podkreślał, że człowiek jest istotą ontologicznie wolną, musi mieć zatem przestrzeń wolności w ramach życia społecznego i indywidualnego. Cały problem wolności dotyczy dziś rozumienia jej istoty. Nie ulega bowiem wątpliwości, że wolność może być niepokojąca. Fundamentem wolności osoby jest prawda: wolność jest zależna od prawdy, a prawda służy wolności. Otwarcie się na prawdę i przyjęcie jej jest warunkiem poznania siebie, a tym samym podstawowym wymogiem, a zarazem probierzem wolności. Wolność w ujęciu Jana Pawła II to zatem wolność „do” i „od”, mająca swój wewnętrzny i zewnętrzny wymiar, której granicą jest zawsze dobro moralne. Tak rozumiana wolność jest gwarantowana człowiekowi prawem, którego nikt mu nie nadaje, ale które wynika z samego faktu człowieczeństwa.

Niniejsza monografia podejmuje aktualny i bardzo ważny temat XXI wieku. Czytelnik znajdzie wiele cennych treści, które mogą posłużyć nie tylko do zrozumienia wolności, jej przyczyn czy skutków, ale zakresu zjawiska i prewencyjnych działań podejmowanych pod adresem zagrożeń własnych czy względem innych. Lepsza znajomość zagadnienia pozwoli, być może, lepiej też zrozumieć drugiego człowieka, którego spotykając nie zawsze jesteśmy w stanie zrozumieć jego postawę czy zachowanie. A bywa, że to właśnie choroba XXI wieku jest przyczyną braku wolności, co powoduje wiele negatywnych skutków życia wewnętrznego i zewnętrznego. Ufać też należy, że publikacja stanie się pomocą dla sportowców, trenerów, pedagogów, wychowawców czy rodziców, którzy wychowując innych nie zawsze zdają sobie sprawę, że mają do czynienia z osobą wrażliwą i oczekującą na konkretne wartości.

Ks. Jan Zimny

Rozdział I
Wolność
jako podstawowa wartość

Ks. Jan Zimny

Odpowiedzialność i wolność trenera w podejmowaniu decyzji wobec zawodników

Wstęp

Zagadnienie odpowiedzialności stanowi nieodłączny element dyskusji na temat wolności, działań człowieka, ich oceny, wreszcie - specyficznej ich sfery, tzn. wychowania sportowego. Z wolnością współlistnieć winna więc odpowiedzialność¹. Stwierdzenie, że człowiek odpowiada moralnie za czyn, oznacza, że można mu go przypisać jako sprawcy. Warunkiem koniecznym, choć niewystarczającym, odpowiedzialności jest świadomość i wolna decyzja, czyli akt sprawczy działania. Odpowiedzialność moralną za sprawienie zła zmniejsza lub nawet całkowicie znosi niewiedza nazywana ignorancją oraz tzw. przymus fizyczny bądź psychiczny. Konieczne dla odpowiedzialności jest odniesienie naszej wolności do wybranego i zaakceptowanego systemu wartości. Odpowiedzialność jest więc ewokowana przez wybór wartości, który jest warunkiem autentycznej odpowiedzialności².

Problem miejsca i roli odpowiedzialności w sporcie wymaga bliższego określenia sytuacji traktowanych jako sytuacje odpowiedzialności. Wyróżnia się cztery kategorie sytuacji odpowiedzialności: sytuacje dotyczące podmiotu odpowiedzialności - ponoszenia (bardziej pasywną) i podejmowania (bardziej aktywną) odpowiedzialności, sytuacje zewnętrzne wobec podmiotu, gdy jest on pociągany do odpowiedzialności, i sytuacje związane ze szczególnym rysem osobowości,

¹ Por. M. Nowicka-Kozioł., *Poczucie odpowiedzialności moralnej jako aspekt podmiotowy*, Warszawa 2000 s.13-23.

² Tamże, s. 15.

jakim jest „bycie odpowiedzialnym”³. Ponoszenie cięższej na człowieku odpowiedzialności powinno wiązać się ze świadomym jej podejmowaniem i uzasadniać pociąganie sprawy działania do odpowiedzialności za owo działanie. Przedmiotem rozważań jest odpowiedzialność w odniesieniu do szeroko pojętych działań.

Nie wydaje się oczywiste, czy sportowiec ma pełną świadomość swoich działań związanych z wyborem konkretnego działania, czy potrafi ocenić je w świetle wartości wraz z własnymi motywami, czy jest wolny wewnątrz i zewnątrz (czy uznaje w sobie centrum decyzji), wreszcie, czy jest zdolny zrealizować postanowione działanie. Wątpliwości stają się szczególnie uzasadnione dziś, gdy najnowsze prądy światowych tendencji sportowych i jego etyki eksponują często jedynie sukces, wyniki, nagrody, prestiż. W wielu ujęciach to struktura społeczna i związana z nią organizacja instytucji społecznych decydują o efektach sportowych i jego znaczenia w procesie wychowania⁴.

W naszym jednak rozważaniu akcent położymy na odpowiedzialność zarówno sportowca jak i trenera jako wychowawcy, cieszącego się, bądź winnego cieszyć się autorytetem⁵. Najpilniejszym zadaniem w obecnych czasach staje się zatem walka o pożądany kształt społeczeństwa. Analizę odpowiedzialności w ogóle jako pedagoga i jej uwarunkowań przeprowadził J. Rutkowiak⁶. Główną przyczynę braku odpowiedzialności pedagogów widzi ona w braku poczucia wolności,

³ A. Węgrzecki., *Znaczenie odpowiedzialności w spotkaniu*, [w:] Edukacja aksjologiczna. Odpowiedzialność pedagoga, T.2. K. Olbrycht (red.), Katowice 1995, s.19.

⁴ Por. Polańska., jw. s.11-12.

⁵ J. Rutkowiak., *Kryzys pedagogiki a kryzys wychowania postrzegany przez pryzmat nauczycielskiej odpowiedzialności wychowawczej*, [w:] Ku pedagogii pogranicza, Red. Z. Kwieciński., L. Witkowski., Toruń 1990.

⁶ Tamże.

wywołanym m.in. presją tzw. pedagogiki naukowej oraz niesłusznym traktowaniem wychowania jako zadania (realizacji określonych celów), a nie jako faktu społecznego. Zmiana stosunku do wychowania oraz włączenie do pedagogiki innych odmian wiedzy pedagogicznej przyczyniłyby się do wzrostu odpowiedzialności pedagogów. Jest to jedna z możliwych diagnoz i postaw. Można byłoby z nią polemizować, podkreślając raczej potrzebę intensywniejszego budowania struktur osobowych trenerów-pedagogów (jako podmiotowości, poczucia sprawczości, stosunku do wartości, wychylenia ku innym). Następnym elementem sytuacji odpowiedzialności jest to, za co odpowiada trener. Najogólniej mówiąc, odpowiada on przede wszystkim za decyzję, w wyniku której staje się trenerem (zakładając, że jest to jego osobista decyzja)⁷. Nie można pominąć w tym miejscu tak ważnej we współczesnej myśli i praktyce kontrowersji jak przyjmowanie (bądź nie) przez sportowca odpowiedzialności za siebie i innych⁸.

1. Pozytywny aspekt odpowiedzialności

Pozytywny wymiar przyjmowania odpowiedzialności znajduje swoje uzasadnienie m.in. w stanowisku K. Wojtyły. W opracowaniu „Osoba i czyn”, gdzie prezentowane jest ujęcie tej wartości, zgodnie z którym istotą odpowiedzialności jest odpowiadanie na wartości w świetle prawdy. W publikacji tej m.in. czytamy: „Człowiek, dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ

⁷ Jednoznacznie stanowisko to formułuje japoński psycholog Toda, twierdząc, że podjęcie decyzji jest już „przyjęciem zobowiązania, że wybrane działanie zostanie wykonane. Zobowiązanie to połączone jest z osobistą odpowiedzialnością”. Cytat pochodzi z książki Józefa Kozieleckiego *Koncepcja transgresyjna człowieka.*, Warszawa 1987, s. 275.

⁸ Por. B. Pogańska., *Odpowiedzialność i wolność w pedagogice tradycyjnej i liberalnej*, [w:] 2:2000, s.19-22.

posiada zdolność odpowiadania wolą na wartości. Zdolność ta zakłada prawdziwość-relację do prawdy, z której wynika powinność jako moc normatywna prawdy. Powinność stanowi najpełniejszą postać odpowiadania na wartości. Z nią też najbliższej związana jest odpowiedzialność. Odpowiedzialność zawiera w sobie coś z powinnościowego odniesienia do wartości. [...] Z racji powinności właściwe woli odpowiadanie na wartości przybiera w osobie i jej działaniu postać odpowiadania za wartości⁹. W sytuacji sportowca właściwa odpowiedź na wartość osobową decyzji i wyboru i jego rozwoju wywołuje odpowiedzialność szeroko pojęta.

Istotnym elementem charakterystyki sytuacji odpowiedzialności sportowca to odpowiedź na pytanie, przed kim miałby on być odpowiedzialny, czy tylko wobec samego siebie? Najbardziej oczywiste jest, że odpowiada przed prawem stanowionym z myślą o działaniach w tej dziedzinie, przed organami instytucji zatrudniających go i formalnie uprawnionych do kontrolowania jego działań. Nieco głębszej świadomości wymaga już fakt odpowiedzialności przed rodzicami, powierzającymi trenerami z oczekiwaniem elementarnej odpowiedzialności za ich bezpieczeństwo i najwyraźniej uchwytnie postępy, mierzone określonymi umiejętnościami i standardowym powodzeniem sportowym. Trener jest również odpowiedzialny przed tymi, którzy zostali mu powierzeni¹⁰. Ciąży na nim odpowiedzialność wobec społeczeństwa, a zdaniem niektórych - również wobec historii, ponieważ społeczeństwo w danym momencie historycznym formalnie powierzając pedagogom młode pokolenie, oczekuje jego przygotowania do budowania nowego, lepszego ładu społecznego i pomyślności państwa, a w dalszej perspektywie - świata.

⁹ K. Wojtyła., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.

¹⁰ M. B. Jakubiak., *Problematyka wolności w filozofii Tadeusza Kotarbińskiego*, [w:] *Humanizm. Prakseologia. Pedagogika*, red. K. Doktor., E. Hajduk., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.

Równocześnie trener, jak każdy człowiek, jest odpowiedzialny przed sobą, wobec własnego sumienia, rozumianego jako wewnętrzna rzeczywistość normatywna, ukształtowana wskutek uzależnienia od dobra w prawdzie (jak u K. Wojtyły) bądź też wskutek wyobrażenia „osądu czcigodnego grona” (jak u T. Kotarbińskiego). Trener wierzący jest odpowiedzialny przed Bogiem¹¹.

Współczesny trener, jak każdy człowiek, ma podstawy do zastanawiania się nad możliwością bycia odpowiedzialnym. Dzisiejsza kultura, eksponując wartość wolności, nierazko przeciwstawia ją odpowiedzialności. Wpływy modnej dziś kultury postmodernizmu prowadzą do podważania roli podmiotu i podmiotowości w myśleniu o człowieku, do odrzucenia wartości, negacji prawdy, głoszenia czasu „niefrasobliwej lekkości bytu” i życia opartego na zasadach estetycznych. Na odpowiedzialność nie ma tu miejsca. Więcej - nie ma dla niej uzasadnienia. Znika sens roli trenera¹².

W Polsce wpływy te mieszają się z masową kulturą konsumpcyjną, której charakterystyczną cechą jest „dewiacja hedonistyczna”. Zjawisko opisuje szerzej J. Koziński. Polega ono na przypisywaniu sobie wszelkich sukcesów z równoczesnym zrzucaniem winy za jakiegokolwiek porażki na innych¹³. Presja tych wzorów nakłada się na tradycję kultury religijnej, dziś poszukującej drogi do przekroczenia wzorców obyczajowych w kierunku odbudowywania autentycznej tożsamości chrześcijańskiej. Zwróćmy uwagę, że odpowiedzialność jest znaczącym rysem postawy chrześcijańskiej. Wielu współczesnych etyków i filozofów dialogu - z natury rzeczy bliskich myśli pedagogicznej - wysuwa nie tylko postulat, ale wręcz wymóg odpowiedzialności.

¹¹ Koziński, jw.

¹² Olbrycht, jw. s.15.

¹³ Tamże.

M. Buber, oczekujący od trener „miłości ogarniającej”, miłość rozumie jako odpowiedzialność „Ja” za „Ty” i w niej upatruje równości wszystkich kochających¹⁴. Trener winien posiadać poczucie wielkiej odpowiedzialności przed sobą, przed społeczeństwem, przed narodem. W tym poczuciu odpowiedzialności widzi źródło potęgujące dynamizm życia, rozmach w pracy, siłę argumentacji oraz poczucia siły i spokoju, jako jeden z elementów radości, a nawet szczęścia. Poczucie odpowiedzialności jest najpewniejszym zabezpieczeniem przed rutyną, tak szkodliwą w pracy trenerskiej. E. Levinas uważa odpowiedzialność za jedyną autentyczną formę więzi z drugim; odpowiedzialność jest według niego zawsze odpowiedzialnością za drugiego, który „osiągnął nas jako twarz”¹⁵. Odpowiedzialność moralna jest tu traktowana jako istotowa, podstawowa i fundamentalna struktura podmiotowości¹⁵.

Na odbywającej się w Polsce Sesji Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w 1991 r. również postulowano konieczność przygotowania wychowawców w szerokim tego słowa znaczeniu do odpowiedzialnego działania¹⁶. Patrząc z perspektywy metod wychowania, kształcenie odpowiedzialności wychowanków wymaga przykładu odpowiedzialnego trener (nie zapominając oczywiście o potrzebie powszechnej obecności tej postawy w środowisku i społeczeństwie wywierającym na wychowanka znaczący wpływ). Obserwacja prak-

¹⁴ M. Buber., *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, Warszawa 1992, s. 47.

¹⁵ E. Levinas., *Etyka i Nieskończony*, Kraków 1983, s. 54.

¹⁶ Szczególnie mocno zostało to podkreślone w referacie Henryki Kwiatkowskiej *Edukacja nauczycielska w optyce pytań o współczesność i przyszłość*. Autorka ta pisze: „[...] zarysowuje się więc następujący kierunek przemian: od edukacji „rozmytej odpowiedzialności” kryjącej się za zarządzaniem, instrukcją, autorytetem nauki i władzy do odpowiedzialności personalnej, indywidualnej. Materiały z sesji wydane pt. *Edukacja nauczycielska wobec zmiany społecznej*, Warszawa 1991, s. 26-27.

tyki wychowawczej nasuwa m.in. postulat, a nawet alarmujący apel o odpowiedzialność za słowo wśród trenerów jako wychowawców.

Wszystkie te żądania, sprowadzające się do pozornie jednoznacznego wymogu odpowiedzialności trenera, pozwalają na sformułowanie ostatniego problemu. Można go ująć w postaci pytania: Czy istnieje możliwość mówienia o odpowiedzialności poza wartościami? Czy niezależnie od stosunku do wartości można formułować postulat odpowiedzialności? Odpowiedź jest tym ważniejsza, że oczekiwanie odpowiedzialności łączy się niejednokrotnie z głębokim relatywizmem wartości. Bezrefleksyjne przyjmowanie rozbieżności między podstawowymi założeniami filozoficznymi, stanowiącymi teoretyczne przesłanki określonych programów działania, jest poważną przeszkodą w kształtowaniu odpowiedzialności. Właśnie kategoria „odpowiedzialności: w szczególności sposób domaga się, w każdej sytuacji, gdy jest używana, wyraźnej deklaracji sposobu traktowania wartości. Nie zawsze deklaracje te są tak czytelne i jednoznaczne. Cel wychowania określa się często jako kształtowanie poczucia odpowiedzialności, a samą odpowiedzialność - jako zrozumienie i zgodę na wymagania wynikające z „wołania” o wartości. Poczucie odpowiedzialności uważa się za postawę moralną, która ostatecznie skłania do przyjęcia religijnego poglądu na świat¹⁷.

Trener z prawdziwym autorytetem tak wychowuje młode pokolenie, by je uzdolnić do przejęcia odpowiedzialności za siebie i za drugich. Mówi postawą raczej niż słowem do młodych: „Szukajcie nowych, nieodkrytych dróg”, wierząc, że „za każdym krokiem w tajniki stworzenia coraz się dusza ludzka rozprzestrzenia i większym staje się Bóg”.

¹⁷ D. von Hildebrand., *Fundamentalne postawy moralne*, [w:] Wobec wartości, red. J. A. Kłoczowski, J. Paściak., J. Tischner., Poznań 1982.

2. Wolność i odpowiedzialność warunkiem edukowania

Powracając do kwestii ujęcia wolności i odpowiedzialności człowieka jako problemu teorii edukacji i pedagogii, należy podkreślić, że teoria ta podejmująca ową problematykę powinna bazować na tych orientacjach psychologicznych, które oferują holistyczne ujęcie człowieka. Ponadto przedmiotem zainteresowań tej subdyscypliny powinno być głównie poszukiwanie metod wglądu w samoświadomość człowieka, badanie dialektycznego związku jaźni ze światem zewnętrznym. Obie te rzeczywistości, subiektywna i obiektywna, determinują się nawzajem. Z kolei badanie procesów zachodzących między bodźcem a reakcją jest warunkiem koniecznym uchwycenia istoty poczucia wolności i odpowiedzialności, Wreszcie rozumienie całego procesu formacji powinno odchodzić z pozycji dyrektywy kierowania z punktu widzenia określonego systemu wartości ku równoprawnej interakcji trenera i sportowca; wzajemne poszanowanie systemów wartości uczestników tych interakcji może - jak się zdaje - sprzyjać ich wolnym i odpowiedzialnym działaniom;

a/. Odpowiedzialność za własny rozwój intelektualny

Odpowiedzialność jako właściwość osoby nie występuje jako wyizolowana wartość, lecz towarzyszy innym. Można ją pojąć jako współwystępującą z innymi, ale odmienną od nich samodzielną wartość moralną lub jako szczególną kwalifikację innych wartości. W każdym wypadku ważne jest określenie związków odpowiedzialności z innymi wartościami i umiejscowienie jej w całościowej strukturze. Przeprowadzone w wielu ośrodkach badania hierarchii wartości opierały się na założeniach właściwych danej nauce, zwykle psychologii lub socjologii, a pomijały ustalenia aksjologii; także wtedy, gdy w

założeniach badawczych dokonywano przeglądu stanowisk aksjologicznych, nie miało to wpływu na przebieg badań¹⁸.

Odpowiedzialność więc oznacza stałą, krytyczną konfrontację pomiędzy aktualnym obrazem własnego „ja” a wyznawanym systemem wartości oraz wynikającymi z nich normami i postawami. Poczucie odpowiedzialności jest nie tylko podstawowym wyznacznikiem dojrzałości osobowej, ale i głównym atrybutem międzyludzkiej solidarności i miłości. Przyjęcie roli (misji) nauczycielskiej za własną, odpowiadanie na oczekiwania społeczne z nią związane, identyfikowanie się z zawodem w praktyce oznacza, że to, co trener prezentuje sobą, co mówi i czyni - a także jak to mówi i wypełnia - ma być świadome, rozważne i wychowawcze. Jego styl bycia, takt pedagogiczny, sposób rozwiązywania problemów, jakość kontaktów międzyludzkich, zaangażowanie w pracę zawodową, realizacja programu wychowawczego - mają dokonywać się w klimacie otwierającym na prawdę oraz mobilizującym do czynienia dobra. Trener w sposób szczególny bierze pełną odpowiedzialność za stopień własnej dojrzałości osobowej we wszystkich jej sferach: intelektualnej, moralnej, emocjonalnej, kulturalnej, duchowo-religijnej oraz społecznej¹⁹.

Trener jako wychowawca wnikliwie myślący ma trafnie odróżnić prawdę od fałszu, ma być świadomym siebie (auto-refleksja) i krytycznym wobec siebie. Dlatego powinien przez systematyczną i wytężoną pracę rozwijać: spostrzegawczość, dar obserwacji, żywą i twórczą wyobraźnię, pamięć, myślenie, intuicję, inteligencję, zakres i podzielność uwagi, pogłębiać samodzielność, logiczność i przenikliwość własnej refleksji,

¹⁸ Por. K. Szewczyk., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, Warszawa 1998; J. Górniewicz. *Kategorie pedagogiczne*, Olsztyn 2001.

¹⁹ Por. W. Wojtyński., *Osobowość nauczyciela*, [w:] EP. Warszawa 1993; D. Soliński., *Przypisywanie moralnej odpowiedzialności*, Warszawa 1992.

dbać o postawę racjonalną oraz krytyczną, w miarę obiektywną, otwartą na prawdę i rzeczowe argumenty za nią przemawiające, a nie kierować się gotowymi schematami, uprzedzeniami czy podejrzliwością, systematycznie rozwijać swoje wyższe zainteresowania, utrzymywać własne poglądy i przekonania, dbać o klarowny i konsekwentnie przestrzegany światopogląd, kształtować pozytywny obraz siebie, wciąż podnosić dobrą samoocenę, odkrywać i rozwijać własne uzdolnienia, pogłębiać postawę twórczą, bronić się „przed szablonowością, rutyną i skostnieniem w pracy”, systematycznie poszerzać kompetencje zawodowe przez ustawiczne samokształcenie, zarówno w aspekcie teoretycznym jak i przez doskonalenie metod pracy i wychowania, by stać się profesjonalistą, powiększać znajomość wszelkich norm regulujących międzyludzkie relacje, gruntownie poznawać zasady deontologii, zdawać sobie sprawę z tego, że jest postrzegany jako wzór wychowawczy²⁰.

b/. Odpowiedzialność w sferze moralnej

Odpowiedzialność w tej sferze oznacza głównie kierowanie się wrażliwym sumieniem, które jest strażnikiem prawidłowej oceny etycznej własnych czynów, rozmów i myśli. Sumienie rozeznaje dobro lub zło konkretnych decyzji i działań w świetle obiektywnych, stałych norm moralnych, wiążących zawsze i wszędzie. Ich znajomość jest konieczna do godnego postępowania. Trener powinien zatem pilnie troszczyć się o własne sumienie, kierować się nim jako instancją wiążącą. To czyni go autentycznym, wiarygodnym i budzi do niego pełne zaufanie, wnikliwie poznawać normy moralne i konsekwentnie przestrzegać je w swoim życiu, nigdy nie rozmijać się z prawdą (prawdomównością i słownością) oraz

²⁰ Por. Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium PAN, *Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad*, Warszawa 1996.

dobrem (bezinteresownością), realizować właściwie pojętą wolność wewnętrzną, rozumianą zarówno negatywnie jako brak zniewoleń i uzależnień, a także widzianą pozytywnie jako pełne otwarcie się na wartości wyższe: prawdę, dobro, (miłość, sprawiedliwość), piękno, prowadzić uporządkowany (zdyscyplinowany) tryb życia, być wymagającym wobec siebie, opanowywać własne słabości, starać się o silną wolę, utrzymywać w sobie hierarchię wartości, konsekwentnie jej przestrzegać, rozwijać podstawowe sprawności moralne, takie jak punktualność, szczerość, uczciwość (życie w prawdzie), pracowitość, obowiązkowość, roztropność, dzielność, sprawiedliwość, wyrozumiałość, ofiarność, zrównoważenie, opanowanie, wrażliwość na krzywdę, gotowość niesienia pomocy potrzebującym, itp., pogłębiać postawę wyważonego optymizmu wychowawczego, żyć nadzieją zwycięstwa dobra nad złem, prawdy nad fałszem, miłości nad nienawiścią, itp., nie zrażać się trudnościami w pracy trenerskiej, pracy dydaktyczno-wychowawczej, działać w granicach swoich kompetencji. Nie przekazywać treści niesprawdzonych, hipotetycznych czy interpretacji jednostronnych jako pewników. Mieć świadomość, że nauka jest wolna, a wciągnięta w służbę jakiegokolwiek ideologii przekreśla samą siebie, realizować siebie poprzez bezinteresowną służbę drugiemu człowiekowi, oddawać się z prawdziwą miłością wszystkiemu, co wykonuje. Ma zatem w pełni wykorzystywać zarówno dany mu czas, jak i wszystkie swoje możliwości, konsekwentnie dążyć do ideału sportowca, trenera przez ustawiczną pracę nad sobą - samodoskonalenie, tzn. planowanie dalszego rozwoju, wierne realizowanie podjętych postanowień, korygowanie i naprawianie zaistniałych potknięć oraz kolejne zobowiązanie się do czegoś lepszego²¹.

²¹ Por. M. Rusiecki., *Odpowiedzialność nauczyciela za integralny rozwój własnej osobowości*, Lublin 1998

c/. Odpowiedzialność w sferze emocjonalnej

Jest ona stosunkowo najtrudniejsza. Efektem pracy trenera nad własnymi emocjami (nad utrzymaniem ich w normie) ma być - przy zachowaniu dużej wrażliwości - zdystansowanie się do niekontrolowanych, impulsywnych zachowań, troska o to, by reagować ze spokojem, w sposób zrównoważony, zgodny z osobistymi przekonaniem i pełnią rolę społeczną. Oznacza to wypracowanie wolności wewnętrznej, autorefleksji, samokontroli i samoopanowania. Drogą do równowagi w sferze emocjonalnej jest usilne staranie się o rozwój uczuć wyższych, takich jak: radość, wdzięczność, optymizm, nadzieja, życzliwość, przyjaźń itp., unikanie napięć, a gdy się pojawią - przeczekanie wzburzenia, reagowanie po namyśle lub powstrzymanie się od działania, zrozumienie sensu wyłączenia się z walki - mądrzejszy powinien ustąpić pierwszy, zachowanie krytycznej i wymagającej postawy wobec siebie, kontrolowanie swoich reakcji, zdobywanie umiejętności wewnętrznego wyciszania napięć za pomocą czynności relaksacyjnych, takich jak ćwiczenia oddechowe, spacer, podjęcie wysiłku fizycznego itp., preferowanie rozwiązywania nabrańskich problemów za pomocą autoperswazji, czy zwierzenia się komuś roztropnemu, zdecydowane dystansowanie się do emocji negatywnych, takich jak zazdrość, gniew, wszelkie uprzedzenia, nieufność, niechęć, nienawiść itp., przebaczenie i całkowite darowanie wszelkich uraz, wytrwałe leczenie wszelkich zranień, by nie dopuścić do spirali agresji²².

d/. Odpowiedzialność za rozwój kultury duchowej

Sportowiec o wysokiej kulturze duchowej będzie pamiętał o własnej godności, o pogłębianiu harmonii osobowej oraz wpływającej z niej misji. Autentyczna duchowość przekłada

²² Tamże; Por. *Kodeks etyki nauczycielskiej.*, Warszawa 1997; M. Nowicka-Koziół., *Odpowiedzialność w świetle alternatyw współczesnego humanizmu*, Warszawa 1997.

się na humanistyczne postawy i działania najgłębiej oceniane i roztropnie podejmowane w aspekcie transcendencji. Sportowiec zatroskany o własną kulturę duchową ma obowiązek rozwijać w sobie potrzeby wyższe, a jeżeli jest wierzący - także religijne, być wciąż otwartym na samorealizację w aspekcie celu ostatecznego, ziemskiego (pełnia człowieczeństwa) bądź nadprzyrodzonego (wewnętrzne zjednoczenie z Bogiem), poddawać się nobilitującemu wpływowi wartości duchowych przez kontemplację prawdy, fascynację dobrem (miłością) i pięknem oraz przez wartości nadprzyrodzone; łaskę, cnoty teologiczne: wiarę, nadzieję, miłość, dary Ducha Świętego, życie sakramentalne, wypracowywać w sobie trwałą równowagę duchową i dobrze umotywowane poczucie bezpieczeństwa. Dzięki temu zachowa on niegasnący zapał, chęć do życia pełnego poświęcenia, a nawet entuzjazm. W ten sposób będzie mógł także zabezpieczyć się przed „wypaleniem” zawodowym. Wchodzą tu w grę również uprawnienia w ramach wolnego czasu wybrane hobby, np. teatr, muzyka, turystyka itp.²³

e/. Odpowiedzialność w sferze społeczno-zawodowej

Oznacza ona głębokie przejęcie się dobrem wspólnym, zaangażowanie się w sprawy społeczne, pełną otwartość na innych, zrównoważenie w kontaktach (unikanie postawy zamkniętej i przeciwnie - zapobieganie przerostowi życia towarzyskiego), sumienność, wytrwałość i rzetelność w wywiązywaniu się z powierzonych zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych. Aby sprostać tym zadaniom, trener jest zobowiązany rozwijać w sobie umiejętność prowadzenia dialogu - cierpliwego słuchania rozmówcy, sprawiedliwego, życzliwego i wyrozumiałego, pełnego szacunku i akceptacji traktowania tych, na których pragnie oddziaływać wychowawczo, troszczyć się o dobrą komunikację międzyludzką,

²³ Tamże.

dbać o własny autorytet, który jest wynikiem pracy nad sobą i stanowi niezbędny atrybut owocnej pracy trenerskiej i wychowawczej, starać się o dobrą opinię w oczach podwładnych przez wzorowe wypełnianie swoich obowiązków, pełne oddanie sprawie, której służy, pogłębiać w sobie zdolność sugestywnego oddziaływania na dzieci i młodzież, starannie przygotowywać się do zajęć, uwspółcześniać treści programowe, modernizować i urozmaicać metody i środki pracy dydaktycznej, starać się o właściwy ich dobór, troszczyć się o awans sportowy przez podnoszenie własnych kwalifikacji zgodnie ze stawianymi wymogami prawnymi, imponować wychowancom postawą zdystansowaną do dóbr konsumpcyjnych. Nie powinien np. od swoich podwładnych czy ich rodziców przyjmować prezentów mających na celu pozyskanie jego przychylności. Powinien dbać o godność i powagę sportowca, cenić jego dobre imię, nie pozwolić osłabić etosu zawodowego, zwłaszcza, gdy żyje w środowisku zaniżonym kulturowo, być mistrzem nie tylko w dziedzinie swoich sprawności, które przekazuje, ale także w mądrościowym odkrywaniu sensu życia - wielkiej przygody i niepowtarzalnej szansy stawiania się pełnym człowiekiem otwartym na potrzeby innych, świadcząc całym swoim życiem o tym, czego sam wymaga. To czyni go najbardziej autentycznym, gdyż „świat dzisiejszy nie tyle potrzebuje nauczycieli, co świadków” (Paweł VI)²⁴.

Odpowiedzialność trenera obejmuje również sportowca, który jest mu powierzony jako ten, który ma być kształtowany pod wieloma aspektami ku przyszłości. Trener powinien pamiętać, że najwyższą wartością dla niego jest dobro sportowca rozumiane najpierw jako prymat rozwoju jego osobowości w miejsce prymatu jego umiejętności. Ucząc i wychowując, tzn. wywołując zamierzone zmiany w osobowości wychowanków. Wraz z nimi współodpowiada za zdrowie, integralny rozwój

²⁴ Por. przypis nr 19.

osobowy swoich wychowanków, za przygotowanie ich do życia w społeczeństwie zróżnicowanym światopoglądowo i etycznie. Ma zatem obowiązek wierzyć głęboko w skuteczność trenowania, wychowania, kochać swoich podwładnych; wymagać na miarę ich możliwości, traktować wszystkich sprawiedliwie, ale nie z pozycji paternalizmu, podchodzić do każdego po przyjacielsku, nie przekraczając jednak ram autorytetu ani granicy intymno-osobistej; w sposób szczególny ma się strzec spoufalania, starać się o dobry kontakt ze wszystkimi zawodnikami, jeśli to możliwe, także poza boiskiem, otoczyć swoich wychowanków troskliwą opieką, poznawać ukryte w nich talenty i pomagać w ich rozwijaniu, pilnie obserwować, jak rozwija się każdy z zawodników, dawać temu zewnętrzny wyraz (pochwalić, wyrazić radość), stopniowo podnosić poprzeczkę wymagań, szczególnie zająć się słabszymi, zaniedbanymi, o mniejszym potencjale zdolności, walczyć o każdego zawodnika, zwłaszcza w sytuacji jego zagrożenia, pogłębiać w nich poczucie godności, honoru i wolności osobistej oraz własnej tożsamości, bronić ich dobrego imienia; zawsze traktować ich podmiotowo, szanować i rozbudzać w nich poczucie sprawiedliwości i prawości, uczyć myślenia logicznego, krytycznego i twórczego. Otwierać na wielką przygodę poszukiwania prawdy o wartości i sensie ludzkiego życia, wdrażać do samokształcenia, budzić w nich ciekawość badawczą. Mobilizować do stawiania pytań, odważnego formułowania trudnych problemów oraz samodzielnego szukania odpowiedzi²⁵.

Uświadomić im jak bardzo się opłaca każdy wysiłek twórczy, kształtować zainteresowania o pragnienia wyższe, wyzwalać pasję poznawczą w stosunku do prawdy, zachęcać do wcielania jej we własne życie, fascynować dobrem i uwrażliwiać na piękno, uczyć trudnej sztuki hierarchizowania wszelkich wartości jako podstawy do pełnego odnalezienia się

²⁵ Tamże.

w życiu, wdrażać do dyscypliny i ładu w sobie i wokół siebie, nakłaniać do pilności i pracowitości, zamiłowania do porządku; przyzwyczajając do planowego zagospodarowywania i umiejętnego wykorzystywania czasu, nie dzielić zawodników na lepszych i gorszych, ale raczej widzieć w nich bardziej lub mniej uzdolnionych, samodzielnych i dojrzałych, wyzwalać u zawodników postawy aktywne, budzić w nich wiarę we własne siły, rozwijać samodzielność oraz kreatywność, pobudzać do zdrowej rywalizacji i współpracy, wyzwalać postawę asertywną. Zdecydowanie odcinać się od postaw egoistycznych i od niezdrowej rywalizacji, współdziałać z zawodnikami w internalizacji norm etycznych, formować ich dojrzałe sumienie, „przydzielać” im wolność proporcjonalnie do stopnia ich zasług i dojrzałości, wdrażać do odpowiedzialności podmiotowej - indywidualnej a nie tylko zbiorowej, przyzwyczajając do systematyczności i rzetelności w pracy, rzeczowo i sprawiedliwie ją oceniać, ukazywać jej potrzebę, a także satysfakcję z dobrego jej wykonania oraz znaczenie dla osobistego rozwoju i dobra społecznego, przygotowywać do roztropnego dokonywania ważnych wyborów życiowych, do podejmowania przemyślanych decyzji, a także odpowiadania za ich skutki, inicjować i pogłębiać proces samowychowania, przekonywać do pracy nad charakterem, przygotowywać do podejmowania trudnych zadań życiowych z poczuciem dumy, zapału i gorliwości - zarówno w wymiarze indywidualnym jak i w zespole; budzić i popierać wszelkie dobre inicjatywy, przyuczać do pracy społecznej (w kołach zainteresowań, w stowarzyszeniach i organizacjach), rozwijać postawy prospołeczne, zaszczeniać radość z bycia potrzebnym dla innych, wyzwalać i pielęgnować postawę idealizmu młodzieńczego, budzić gotowość do zaangażowania się w służbie ideałom ogólnoludzkim: humanizmu, braterstwa, wolności, pokoju, przestrzegania praw człowieka itp., formować postawę pietyzmu wobec rodziców, uczyć szacunku wobec wychowawców i przełożo-

nych oraz troski wobec osób niepełnosprawnych, chorych i starszych, uwrażliwiać na przestrzeganie praw należnych każdemu człowiekowi, wychowywać do szacunku rodziny.

Budzić postawę pietyzmu wobec tajemnicy i niepowtarzalnej godności ludzkiego życia; uczyć taktu i delikatności w relacjach osób obu płci, wychowywać do prawdziwej przyjaźni, odpowiedzialnej i czystej miłości, otwartej na obopólne poświęcenie i ofiarną służbę nowemu życiu. Podkreślać wagę wierności w przyjaźni oraz akcentować największe spełnienie człowieka w ojcostwie i macierzyństwie zarówno fizycznym jak i duchowym. Przestrzegać przed destruktywnym wpływem pornografii oraz wybujałego seksualizmu, uczyć szacunku dla wszelkiego życia, dla środowiska naturalnego, kształtować postawy ekologiczne, wychowywać do miłości ojczyzny, uczyć przestrzegania obowiązującego prawa, rzetelnego wykonywania obowiązków, szacunku dla dobra wspólnego, troski o porządek i bezpieczeństwo publiczne itp.; uwrażliwiać na piękno i czystość języka polskiego, pobudzać do umiłowania piękna ziemi ojczystej; wyzwalać postawę szacunku dla historii i kultury narodowej, dla tradycji, dla ponadczasowych ideałów (wolność, sprawiedliwość, prawa człowieka), uczyć poczucia dumy z faktu bycia Polakiem, mobilizować do czynnego uczestnictwa w kulturze i do troski o przekazywanie dziedzictwa kulturowego następnym pokoleniom, otwierać uczniów na dialog z ludźmi innych kultur, uczyć spotykania się z wszystkimi w szacunku dla prawdy, w wolności i miłości, pokazywać uczniom praktycznie, że możliwe jest spokojne załatwianie także bardzo trudnych spraw, kształtować postawę tolerancji dla odmiennych przekonań i postępowania (mieszczącego się w granicach ogólnoludzkich norm etycznych).

Istotnym będzie również właściwa ocena zachowań innych, szczególnie w sprawach moralnych dewiacji oraz zjawisk z tzw. marginesu społecznego. Niewłaściwa postawa w

tym zakresie pociąga za sobą poczucie winy z racji współudziału w złu popełnionym przez innych. Stąd należy uwrażliwiać swoich zawodników na ludzi zagubionych i potrzebujących pomocy, uczyć postawy koleżeńskiej, ofiarnej, pełnej odwagi i humanitaryzmu - solidarnej ze skrzywdzonymi, budzić nowe powołania zawodników przez umiłowanie własnej pracy, uwrażliwiać na główne nurty współczesności: pluralizm światopoglądowy, globalizację w ekonomii i kulturze, pokój, demokratyzację życia, bezdomność, bezrobocie, nędzę itp., zachęcać do roztropnego korzystania z mass mediów: unikać tzw. szumu informacyjnego oraz uzależnień, jakie niosą ze sobą: telewizja, gry komputerowe, Internet. Uczyć sztuki samodzielnego, pozytywnego oraz wartościującego patrzenia na zróżnicowaną rzeczywistość medialną, zabezpieczać zawodników przed zjawiskiem indyferentyzmu światopoglądowego, minimalizmu i relatywizmu moralnego, przyjmujących groźną dla wychowania postać bezideowości i zubożenia wobec wartości wyższych, przestrzegać przed konsumizmem (materializmem praktycznym), chronić zawodników przed groźnymi zjawiskami fali przemocy, przed narkomanią, niktynizmem, alkoholizmem, zapobiegać wszelkim niepowodzeniom sportowym, likwidować ich negatywne skutki, uczyć pozytywnego przeżywania porażki, winy przez przyznanie się do błędów i przewinień, obudzenie żalu, naprawienie popełnionego zła oraz zdecydowany i konsekwentny powrót do starania się o dobro.

Ponadto każdy trener jako wychowawca, ale też jako zawodnik danej dyscypliny, instytucji winien posiadać współodpowiedzialność za miejsce pracy. Trener powinien mieć świadomość, że jest członkiem szerszego zespołu wychowawczego. Uczestniczy we wspólnej odpowiedzialności za nauczanie i wychowanie zawodników. Powinien zatem: być otwartym na współdziałanie z wszystkimi podmiotami trener-skimi, wychowawczymi, kontaktować się w miarę potrzeby z

rodzicami zawodników, uzupełniać wiedzę pozwalającą głębiej poznać każdego zawodnika, przestrzegać dyskrecji zawodowej, pedagogizować rodziców, weryfikować i korygować stosowane środki dydaktyczno-wychowawcze, oceniać efekty, ubogacać proces wychowania, tworzyć w środowisku atmosferę szczerego i życzliwego koleżeństwa, wymieniać doświadczenia, podejmować wspólne inicjatywy, dbać o dobry klimat wychowawczy w klubie, pielęgnować lokalne tradycje, nawiązywać i kontynuować współpracę ze środowiskiem, współdziałać z organem prowadzącym i nadzorującym, dostosowywać się do wymogów programowych, obowiązujących przepisów i zarządzeń dyscyplinarno-porządkowych, sygnalizować zauważone braki, postulować i przeprowadzać korzystne zmiany, zajmować wraz z innymi klubami wspólne stanowisko wobec aktualnych problemów związanych z pracą trenerską, posługiwać się godziwymi środkami w dochodzeniu swoich praw, dystansować się do tendencji upolitycznienia sportu, zdecydowanie odcinać się od demoralizujących działań grup, sponsorów, fundacji czy partii politycznych²⁶.

Zakończenie

Odpowiedzialność jest istotnym elementem w pracy trenera, jej skuteczności w budowaniu relacji personalnej pomiędzy zawodnikami, trenerami w środowisku sportowym, ale też poza jego obszarem. Trenerzy więc winni być przygotowani do w pełni świadomego działania, badania, rozpoznawania i rozumienia założeń podejmowanych działań oraz przewidywania ich konsekwencji, oceniania zasadności ich działania. Powinni również w rezultacie trenowania zdawać sobie sprawę, że przyjmowanie odpowiedzialności wiąże się z wyborem określonej drogi rozwoju na bazie orientacji wartości, równocześnie, że każdy wybór orientacji wobec wartości otwiera jed-

²⁶ Por. S. Baley., *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Warszawa 1958.

ne, a zamyka inne możliwości wychowawcze. Odpowiedzialność sama w sobie nie może w pełni przynosić oczekiwanych owoców. Musi się ona łączyć z rozumnością, która wprowadza pewną równowagę w działaniach zawodowych.

Streszczenie:

Na trenerze sportowym spoczywa - zgodnie z ogólną zasadą wzmożonej odpowiedzialności zawodowej osób z określoną wiedzą fachową, zdolnych, ze względu na tę wiedzę, do realnego przewidywania następstw swego zachowania się - szczególny obowiązek zapewnienia prawidłowego przebiegu treningu, nie tylko pod względem przestrzegania obowiązujących w danej dyscyplinie sportu reguł, ale także pod względem przydatności (kondycji, stanu zdrowia itp.). Trener i instruktor odpowiadają za szkody wyrządzone własnym działaniem i zaniechaniem na zasadach ogólnych, czyli za działanie zawinione będące czynem niedozwolonym - sprzecznym z zasadami bezpieczeństwa. idealny trener powinien być znakomitym fachowcem, dobrym pedagogiem, mieć poczucie humoru, być sprawiedliwym i obiektywnym, wymagającym i wyrozumiałym, pracowitym i tolerancyjnym, ale i bezwzględnym, przyjaznym, interesującym się sprawami swoich zawodników. Jak można zauważyć, niektóre z tych cech nawzajem się wykluczają. W rzeczywistości wśród trenerów z najwyższymi osiągnięciami znajduje się wiele najrozmaitszych typów, o różnych cechach osobowości.

Słowa kluczowe: wolność, odpowiedzialność, trener, zawodnik, wspólnota, zasady,

Summary:

The trainer's responsibility and freedom in making decisions towards pupils

The sports coach rests - in accordance with the general principle of increased professional responsibility, of persons

with specific professional knowledge, able, due to this knowledge, to realistically anticipate the consequences of their behavior - a special obligation to ensure the proper course of training, not only in terms of compliance with the discipline in force sport rules, but also in terms of usefulness (fitness, health, etc.). The trainer and instructor are responsible for damages caused by their own actions and omissions on general principles, i.e. for culpable acts which are unlawful - contrary to the principles of security. An ideal trainer should be an excellent professional, good educator, have a sense of humor, be fair and objective, demanding and understanding, hardworking and tolerant, but also ruthless, friendly, interested in the affairs of his players. As can be seen, some of these features are mutually exclusive. In fact, among the trainers with the highest achievements there are many different types, with different personality traits.

Keyword: freedom, responsibility, trainer, player, community, rules,

Bibliografia:

1. Baley S., *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Warszawa 1958.
2. Buber M., *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*, Warszawa 1992.
3. Hildebrand von D., *Fundamentalne postawy moralne*, [w:] *Wobec wartości*, red. J. A. Kloczowski., J. Paściak., J. Tischner, Poznań 1982.
4. Jakubiak M. B., *Problematyka wolności w filozofii Tadeusza Kotarbińskiego*, [w:] *Humanizm. Prakseologia. Pedagogika*, red. K. Doktor., E. Hajduk., Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.
5. *Kodeks etyki nauczycielskiej.*, Warszawa 1997
6. Komitet Etyki w Nauce przy Prezydium PAN., *Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad.*, Warszawa 1996.

7. Levinas E., *Etyka i Nieskończony*, Kraków 1983.
8. Nowicka-Koziół M., *Odpowiedzialność w świetle alternatyw współczesnego humanizmu*, Warszawa 1997.
9. Nowicka-Koziół M., *Poczucie odpowiedzialności moralnej jako aspekt podmiotowy*, Warszawa 2000
10. Pogańska B., *Odpowiedzialność i wolność w pedagogice tradycyjnej i liberalnej*, [w:] 2:2000, s.19-22.
11. Rusiecki M., *Odpowiedzialność nauczyciela za integralny rozwój własnej osobowości*, Lublin 1998
12. Rutkowiak J., *Kryzys pedagogiki a kryzys wychowania postrzegany przez pryzmat nauczycielskiej odpowiedzialności wychowawczej*, [w:] *Ku pedagogii pogranicza*, Red. Z. Kwieciński., L. Witkowski, Toruń 1990.
13. Szewczyk K., *Wychować człowieka mądrego. Zarys etyki nauczycielskiej*, Warszawa 1998; J. Górniewicz. *Kategorie pedagogiczne*, Olsztyn 2001.
14. Węgrzecki A., *Znaczenie odpowiedzialności w spotkaniu*, [w:] *Edukacja aksjologiczna. Odpowiedzialność pedagoga*, T.2. K. Olbrycht (red.), Katowice 1995.
15. Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.
16. Wojtyński W., *Osobowość nauczyciela*, [w:] EP. Warszawa 1993; D. Soliński., *Przypisywanie moralnej odpowiedzialności*, Warszawa 1992.

Marlena Stradomska

Aspekt wolności w życiu człowieka – ujęcie suicydologiczne

Introduction

Modernity has a number of positive aspects related to the development of the individual and the surrounding environment. Man can develop and self-realize in many areas: science, art, technology or society. Access to knowledge in Western countries is virtually unlimited. An individual can choose, experience, learn and discover new horizons - can it be considered free? In the twenty-first century, you can often find terms such as "freedom", "advertising" and "manipulation." So, nowadays, does society feel free and resistant to aspects related to manipulation? It is worth adding that considerations on manipulation or advertising are not issues, companies¹. The question then arises: what about those who cannot or have negative beliefs about using the web? Television remains the most-used means of communication - a man is already accustomed to commercials, he often even unknowingly watches them, and then chooses the product in the store that he already knows. In addition, television is associated with the needs of rest and entertainment, so it is the perfect place to promote your products².

Another important issue is that a person is often unable to think and behave realistically during rest. Dozens of people and a director almost always work on the advertisement - he decides what images to use. Therefore, the viewer does not receive sample and real information, but the previously selected assumptions and points of view, which after many discus-

¹ M. Kochan., *Slogany w reklamie i polityce*, Warszawa 2003, s. 199.

² P. Kołak., *Kultura masowa jako produkt reklamowo-marketingowy*, Toruń 2005, s. 37.

sions were selected and used in the material.³ Therefore, it can lead to manipulation and distortions of society, which is often unaware of it. Can we talk about a lack of freedom and distortion at the same time? Manipulative issues can severely affect human functioning, self-esteem, behavior or a sense of value and agency. Man is inseparably connected with the media, i.e. the Internet, television or radio - is he then free? How to deal with lies and generalization surrounding the individual? Does manipulation really accompany us in everyday life?

1. The concept of freedom

The desire for freedom has been one of the most important determinants of human aspirations since time immemorial. Almost every person is aware of the fact that he has or wants to have power over himself to be able to decide about himself, realize himself and his intentions. Thanks to the possibility of self-determination about individuals, they feel free, have a sense of agency and their own dignity. Widely, freedom is considered one of the most important values whose desire is manifested in all areas of human activity. That is why so many types are distinguished: negative, positive, political, private, religious (religion, conscience), thoughts and words, economic freedom, etc⁴.

J. S. Mill look for the roots of contemporary concepts related to freedom and functioning in society. Maintaining certain rules, exercising control over others, and thus freedom leads to preventing harm to others. The pursuit of truth and freedom must consist in constant control of one's views with often conflicting opinions of others⁵.

³ P. Nowakowski., *Fast Food dla mózgu czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002, s. 23.

⁴ J. M. Byrska., W. Zuziak(red.), *Wolność i władza w życiu publicznym*, Kraków 2008, s. 5.

⁵ J. S. Mill., *O wolności*, Warszawa 1999, s. 30.

Freedom cannot exist in a state of absolute law. An attempt to draw its borders, even in a general framework, is undoubtedly very difficult and complicated. Restrictions on freedom should be sought in many branches of law, undoubtedly a lot of valuable information can be obtained from the rules and legal acts in force in a given country⁶.

2. Lack of freedom in the 21st century

Advertising in accordance with the definition of the Polish dictionary is used to disseminate information about goods, their advantages, values, places and possibilities of their purchase. In addition, the purpose of advertising is to praise, recommend something through the media through posters, inscriptions or announcements in order to strengthen the message and persuade the recipients to purchase a specific item or service⁷. Impact on an entity by means of a persuasive message is carried out, for example, by means of a speech or advertisement that convince to take a specific position in a given matter. The evolution of contemporary advertising tends to limit the purely informational factor referring to the sphere of sensible cognition in favor of aesthetic and emotional reception⁸. Advertisements attack the recipients every day: they interrupt companies, billboards obstruct the landscape, and leaflets are distributed almost everywhere. Marketing specialists recognize that through information noise they can find specific people interested in their product. In addition, thanks to advertising, consumers pay for radio, television or newspapers⁹. In addition, to produce the desired effect of ad-

⁶ E. Nowińska., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Warszawa 2007, s. 12.

⁷ *Słownik języka polskiego PWN.*, Warszawa 2016

⁸ E. Szczęsna., *Poetyka reklamy*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 13.

⁹ K. Skowronek., *Reklama. Studium pragmatolingwistyczne*, Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Kraków 1993, s. 5.

vertising also refer to the emotional sphere of consumers, emphasizing mainly positive emotions associated with the consumption of goods and services such as sensuality, joy, pleasure and good taste¹⁰.

3. The case of manipulation

Manipulation appeared in the world with the development of societies. The general term for this concept is how it influences the behavior of others, whose mechanism is hidden from manipulated people, usually they are not aware of the process¹¹. The concept of manipulation has a long history and complex content, is ambiguous and difficult to define. However, it was only in the nineteenth century that it appeared in the sense of dishonest mental activity, while human manipulation was not recorded until the 1960s¹². Researchers believe that manipulation occurs wherever, in the opinion of the persons undertaking the manipulation, there is a discrepancy between the accepted behavioral pattern of the performer and the suggested "way" of performing the given behavior. In addition, manipulation is any means of influencing an individual or group of people that leads to the erroneous belief in a manipulated person that he is the perpetrator (decision-maker) of some behavior, while he is only a tool in the hands of the actual perpetrator¹³.

¹⁰ B. R., Cialdini., *Zasady wywierania wpływu na ludzi*. Szkoła Cialdiniego, Helion, Gliwice 2011

¹¹ J. Bralczyk., *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, Zbigniew Bauer, Edward Chudzinski (red.), Studium Dziennikarskie Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Universitas, wyd. II, Kraków 2000, s. 249

¹² R. C. Cialdini., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.

¹³ A. Podgórecki., *Zasady socjotechniki*, Warszawa 1966, s. 139.

In addition, it can be argued that manipulation is the creation of a false consciousness in man, through which his ability to objectify and distance himself is paralyzed, because such influence is exerted on him that he does not realize that he is subjected to any influence. If a man cannot objectify the reality around him, then he has limited freedom and is particularly prone to errors¹⁴. In addition, manipulation is generally directed against the three personal values. Firstly, against the freedom to make independent decisions, i.e. against human freedom. It is worth mentioning two aspects here: it strikes at the right of the manipulated person to make his own choice and at the right to the conditions enabling a given choice. Secondly, manipulation is opposed to free and unlimited human development. Finally, and thirdly, manipulation strikes at human subjectivity: by definition, it becomes a thing¹⁵.

4. Own research results

The examined persons are representatives of middle and late adulthood according to Levinson aged 30 - 50 from the Świętokrzyskie, Mazowieckie and Lubelskie voivodships. The respondents are diverse in terms of education, socio-economic status or marital status. 100 people were included in the final analysis, gender-equidistant. Other people were excluded due to the lack of consent to use the results of their work in the publication, as well as the lack of complete completion of the survey. The research method has become a survey consisting of 35 items. It concerned issues related to freedom, manipulation and advertising in the 21st century. The respondents were asked about their emotional state associated with the above-mentioned elements, as well as their feelings that relate to

¹⁴ H. Luthe., *Co to jest manipulacja*, „Concilium” 1971, nr 1-10, s. 223.

¹⁵ M. Szulczewski., *Informacja i współdziałanie*, KIW, Warszawa 1982, s. 62

human freedom. They were also asked about their knowledge about advertising, manipulation or freedom.

Research Questions:

1. Do representatives of middle and later adulthood have knowledge about freedom, manipulation and advertising in the 21st century civilization?

2. How do representatives of middle and late adulthood interpret issues related to human manipulation? What does this manifest?

3. Do representatives of middle and later adulthood feel free in the country they live in?

The respondents believe that freedom is their right (32%), because every citizen should feel free in their environment. Additionally (22%) claims that freedom is one of the most positive values of human life. Respondents add that it is important in terms of moving to other countries or to other continents. 18% think it is good, and 16% talk about freedom, which is related to the fact that we can make independent decisions about our functioning. Compared to other countries in Poland, you can have an unlimited number of children, apartments, houses or animals. In contrast, 12% of respondents say that freedom is for them a possibility associated with financial and economic development or investment. Because if we implement ourselves in accordance with the law and applicable legal norms, we are able to run our own enterprises, companies, foundations, associations or other institutions that enable us to develop and self-fulfillment. The respondents believe that in their daily functioning they are most manipulated by the media (41%) and by politicians (39%). Respondents state that a lot of information is falsified and misinterpreted by journalists as well as politicians. Most unconscious and ignorant people believe in every word, and thus create so-called. "Civilization of fear" related to, for example, terrorism or ecologi-

cal disasters. They add that often the information "uncomfortable" for the ruling parties are silenced and other publicized to eliminate and prevent the negative image impact of a given organization. According to the respondents, they are manipulated by doctors, medical and pharmaceutical staff related to the sale of medicines and other dietary supplements. The respondents also indicate companies and shops (9%), they believe that they are often misled by enterprises by falsified data on the price, product quality or size of a given product. In addition, respondents say in 88% that the media manipulate virtually any information, they think it is extremely dangerous to society, because some people do not think about the truthfulness of information at all, and this can lead to stereotypes, intolerance or exclusion of some social groups, regions or associations. Only 12% of respondents claim that on the Internet, radio or television we only meet with true and verified information.

The respondents admit that in advertising they most often encounter adulteration of the product quality (37%). They argue that in advertising, impurities or stains disappear the first time, and in fact and after testing the product yourself, this is completely incorrect. In addition, respondents faced false messages (22%) regarding product usability and use. Often mentioned techniques associated with excessive praising your own product and comparing others "down" such as "this is the best price on the market", "a much cheaper product than others" etc. The next aspect was that the price for a product is not always the real or stated amount is not per kilogram but for decagrams, which misleads the customer. 11% of respondents said that often in commercials you can meet with the generalization "this product is perfect for everyone" or excessive pretend and artificiality in reception.

76% of respondents believe that in every advertisement you can encounter manipulation and deception of the consumer. This applies to almost every proposed product, starting

from food products - the composition of products, lack of fats, and really, after analyzing the label, this is not true data. Another argument of the respondents were installments and their interest rates as well as manipulation regarding product quality or size. In contrast, 24% of respondents believe that there is no reason not to believe people appearing in advertising.

61% of respondents say that they do not consider themselves free in society, arguing that there are plenty of restrictions that do not allow free and free functioning in the state. The restrictions are financial, socio-economic, political or moral issues. However, 24% say that they feel very well in the modern world, and in addition they do not feel limited in any way. 15% of respondents replied that they were not thinking about the issue of freedom and restrictions related to the outside world, e.g. politics, society or law.

They argue that they are focused on daily functioning related to the education of children, education, work, daily activities or planning the future of themselves and children. Interviewees believe that interdisciplinary knowledge (34%), knowledge of the law and living in accordance with applicable regulations and norms (21%) can help in securing freedom in these times. In addition, respondents mention avoiding and not engaging in situations that threaten human life and health (18%). Examples were demonstrations, participation in illegal activities or business. Another category was to follow our conscience and live morally. 12% believe that it is worth having your own opinion and being assertive in the 21st century, so you can guarantee your freedom and proper functioning in modernity.

For respondents, freedom is independence in making decisions and no dependence on other people (35%). Then people can make decisions and do not have to consult each of them with other people. For respondents (31%) there is no freedom without socio-financial opportunities. The lack of

support from the environment and the lack of an appropriate socio-economic statute is for the respondents an element that prevents being a free person. According to the respondents (18%), freedom can be manifested by support and acceptance of civic initiatives by the government. Respondents in this question referred to freedom of speech (13%) and freedom of professing any religion (3%).

Conclusion

The subject of freedom and manipulation will certainly be an issue raised in the future. Just as the concept of freedom has not been interpreted clearly for many years, so also the freedom of society and the individual cannot be clearly defined. However, it is important here to perceive these phenomena through the prism of society and their subjective opinion on the proposed topic. Respondents believe that freedom is equated with the law, because references to this issue can be found in the constitution, decrees or other legal acts, e.g. the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Convention on Human and Citizen Rights, etc. In addition, respondents believe that in everyday functioning they are most manipulated by the media and politicians. They identify with the media that they are dealing with adulterated product quality, false messages, as well as techniques related to comparing other companies' products down. In addition, there are usually healthy, beautiful, young people in advertisements, which in older recipients will lead to self-esteem or attempts to change themselves. Most respondents claim that they do not consider themselves free in society, arguing that there are plenty of restrictions that do not allow free and free functioning in the state. Restrictions are financial, socio-economic, political or moral issues through which they are unable to meet their basic needs, desires or dreams.

Respondents believe that freedom can be guaranteed by knowledge and living in accordance with the law and obligations in the country. For the respondents, freedom is independence and no dependence on other people. In addition, it is associated with the respect of the rights and obligations of the citizen both by the government and other citizens in the country. Achieving satisfaction and additional advantages related to freedom is not possible if the individual does not have social and financial safeguards, thanks to which achieving the goal and achieving the goals is facilitated. In the overall assessment, respondents feel manipulated by the media and surrounding ads. They do not feel free in a country where they are still dealing with empty promises, lies or understatements on the part of politicians, journalists or sellers.

Streszczenie:

Temat związany z wolnością jest kwestią interdyscyplinarną. Niniejszym aspektem zajmują się osoby z różnych środowisk naukowych, w tym psychologicznych. Wolność to możliwość dokonania wyborów, ale także możliwość realnego funkcjonowania w społeczeństwie. Trudności, kryzysy czy sytuacje problemowe w życiu wielu osób kończą się często w sposób drastyczny. Do dobrostanu psychicznego jednostki potrzebne jest to, aby poprawie radził sobie w otaczającym go świecie. Czy jest to możliwe kiedy człowiek często nie czuje się wolny? Człowiek zależny jest często od wielu osób, nawet tych w swoim najbliższym otoczeniu? Czy bywa tak, że jest narażony na manipulację ze strony innych osób? Dlaczego poczucie braku wolności może wiązać się z tym, że człowiek może chcieć zniwelować chęć swojego istnienia? Wolność traktowana jest jako możliwość realizacji zamierzonych przez siebie celów i wyzwań bez jakiegokolwiek wpływu innych osób, instytucji czy relacji.

Słowa kluczowe: wolność, suicydologia, psychologia, człowiek

Summary:

Aspect of freedom in human life - suicidological approach

The topic related to freedom is an interdisciplinary issue. This aspect is addressed by people from various scientific and psychological environments. Freedom is an opportunity to make choices, but also a possibility of real functioning in society. Difficulties, crises or problem situations in many people's lives often end drastically. For the mental well-being of the individual, he needs to improve his life in the world around him. Is this possible when a person often doesn't feel free? Is a man dependent on many people, even those in his immediate surroundings? Does it happen that it is exposed to manipulation by other people? Why can the feeling of lack of freedom be related to the fact that a person may want to reduce the desire to exist? Freedom is treated as the possibility of achieving its goals and challenges without any influence of other people, institutions or relationships.

Keywords: freedom, suicidology, psychology, human

Bibliography:

1. Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Zysk i S-ka, Poznań 2004
2. Bralczyk J., *Manipulacja językowa*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, Z. Bauer, E. Chudziński (red.), Studium Dziennikarskie Akademii Pedagogicznej w Krakowie oraz Universitas, wyd. II, Kraków 2000.
3. Cialdini B. R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 1996.
4. Cialdini B. R., *Zasady wywierania wpływu na ludzi*. Szkoła Cialdiniego, Helion, Gliwice 2011.
5. Nowińska E., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Oficyna

Wydawnicza, Warszawa 2007.

6. Byrska J. M., Zuziak W., *Wolność i władza w życiu publicznym*, WN PAT, Kraków 2008.

7. Szczęsna E., *Poetyka reklamy*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003.

8. Szulczewski M., *Informacja i współdziałanie*, KIW, Warszawa 1982.

9. Kochan M., *Slogany w reklamie i polityce*, PWN, Warszawa 2003.

10. Kołak P., *Kultura masowa jako produkt reklamowo-marketingowy*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.

11. Luthe H., *Co to jest manipulacja*, „Concilium” Poznań 1971, nr 1-10, s. 223.

12. Mill J. S., *O wolności*, Wyd. „Akme” Warszawa, 1999, s.

13. Nowakowski P., *Fast Food dla mózgu czyli telewizja i okolice*, Wyd. Maternus Media Tychy 2002.

14. Słownik języka polskiego PWN, Warszawa 2016

15. Podgórecki A., *Zasady socjotechniki*, Wiedza Powszechna Warszawa 1966.

16. Werner U., *Reklama*, Thaurus, Warszawa 1992.

Tomasz Ślarczyński

Pojęcie wolności w perspektywie prawa administracyjnego

1. Wolność w przepisach prawa

Jak słusznie zauważył J. Zimmermann, wolność jest po pierwsze pojęciem filozoficznym, jedną najważniejszych wartości w życiu człowieka, która definiowana była już wiele razy, a oznacza ni mniej ni więcej, niezależność od jakiegokolwiek przymusu i swobodę wyboru postępowania. Wolność można podzielić na wolność do, tak zwaną wolność pozytywną i wolność od, tak zwaną wolność negatywną. Jednak zdaniem autora, „druga z tych kategorii wydaje się wątpliwa, gdyż uwolnienie się od zależności nie jest wolnością w pełnym tego słowa znaczeniu”. Sam ten podział pokazuje wyraźnie, złożoność i wielość interpretacji omawianego pojęcia. Jednak można pokusić się o stwierdzenie że człowiek jest prosto wolny, a różne mogą być ograniczenia wolności, co jest ważne ze względu na udział prawa w pojmowaniu wolności. Człowiek zgodnie z prawem natury pozostaje wolny, jednak wymyślił on instytucje państwa, które ujmuje tą wolność w pewne sformalizowane ramy. Dlatego właśnie wolność jest pojęciem aksjologii prawa. Prawo musi chronić wolność człowieka, ale zarazem ograniczać ją tylko w niezbędnych kwestiach, których wymaga ochrona innych jednostek jak i całego państwa.

Konstytucji RP określa kwestie wolności w rozdziale II, zatytułowanym wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Rozdział ten ramowo określa różne rodzaje wolności i praw obywatelskich, zwanych prawami wolnościowymi. Ogólne ujęcie wolności zostało zawarte w treści wstępnych przepisów, które stanowią, iż „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela” (art.30) oraz „nikogo nie wolno zmuszać do czy-

nienia tego, czego prawo mu nie nakazuje” (art.31 ust.2 zd. drugie). Co ważne Konstytucja stanowi, że wolność człowieka istnieje niezależnie od prawa. Prawo ma za zadanie chronić wolności, wynika to ze zdania drugiego art.30, które stanowi, że „jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”, a także art.31 ust.1: że „wolność człowieka podlega ochronie prawnej”, a obowiązek ochrony wolności dotyczy wszystkich: „każdy jest obowiązany szanować wolność i prawa innych” (art.31ust.2). Należy jednak zauważyć, iż konstytucja zawiera także przepisy ograniczające wolność, „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istot wolności i praw” (wynika to z art. 31ust.3). Przepis ten zawiera wiele nieostrych stwierdzeń, co daje dużą swobodę jego interpretacji, co należy ocenić negatywnie, ze względu na możliwe ryzyko nadużyć w tym zakresie. Niebezpieczeństwo dokonywania nadużyć powinno być jednak wykluczane przez Trybunał Konstytucyjny. Funkcja kontrolna Trybunału opiera się na zasadzie wyższości Konstytucji nad innymi aktami prawnymi, działanie trybunału oparte jest tylko i wyłącznie na Konstytucji, co daje gwarancję jego niezawisłości. Trybunał stosuje zasady konstytucyjne w sposób bezpośredni. Co warto podkreślić, pojęcie wolności ma znaczenie dla całego systemu prawnego, a w szczególności w ramach prawa publicznego (administracyjnego). Prawo publiczne zawiera normy ingerujące w sferę wolności obywatelskich, ze względu na ochronę interesu publicznego (dobra wspólnego), które administracja publiczna jest zobowiązana chronić. W zakresie prawa administracyjnego obydwie te aspekty związane z wolnością nieustannie się przeplatają.

Ustawodawca administracyjny, a w ślad za nim organy stosujące prawo administracyjne powinny więc zawsze wyważać interesy stojące wobec siebie w konflikcie i szczególnie przy tym dbać o ochronę wolności obywatelskiej. Wolności człowieka i obywatela w demokratycznym państwie prawnym stanowią wartości najważniejsze i należy je chronić wszelkimi sposobami¹.

2. Wolność w dostępie do dóbr kultury

Zgodnie natomiast z poglądem P. Dobosza, osoba fizyczna jest podmiotem, któremu Konstytucja RP¹ przyznaje wiele praw i wolności, zarówno w życiu prywatnym jak i publicznym. Jednym z praw i wolności przyzwanym jednostce przez konstytuującą jest wolność korzystania z dóbr kultury, która została określona w art.73² Konstytucji RP. Rozdział zatytułowany „Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne” przyznają wiele wolności i praw podmiotowych jednostce. Art.73 Konstytucji RP stanowi, iż „każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”. Jednak wolność korzystania z dóbr kultury nie posiada charakteru absolutnego. Oznacza to, że można z niej skorzystać tylko w pewnych i prawnie określonych przypadkach. Wolności dostępu do dóbr kultury, ustanowione w Konstytucji RP zaliczają tę wolność do szeroko rozumianych praw człowieka, które nie ograniczają się jedynie do kwestii pozbawiania życia czy ochrony zdrowia lub też pozbawiania wolności. Co warto uwagi, wolności i prawa kulturowe przypisane do aktywności kulturalnej podmiotów

¹ J. Zimmermann (red.), *Wstęp, Wolność w prawie administracyjnym*, Warszawa 2017, s. 1-3.

² Art 73, „Kaźdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury”.

prawa, zostały uregulowane w konstytucji w sposób bardzo ogólny. W pewnym stopniu ta syntetyczność wynika z samej konstrukcji konstytucji, wszak jej celem nie jest szczegółowe normowanie wszystkich zagadnień. Konkretyzacja zagadnień konstytucyjnych jest zadaniem ustawodawstwa zwykłego, ponadto kwestie te regulowane są przez część porządku prawnego zaliczanego do prawa Unii Europejskiej, w zakresie prawa pierwotnego są to przede wszystkim rozporządzenia unijne³.

3. Oddziaływanie prawa administracyjnego na wolność

Prawo administracyjne jest regulatorem relacji pomiędzy organami administracji publicznej a obywatelami, a także innymi podmiotami administrowanymi. Stanowi ono najczęściej podstawę do ingerencji w sferę wolności i praw jednostki. Administracja korzysta z władztwa, które może przybierać formę przymusu, nie wykluczając stosowania siły fizycznej. Może to powodować ingerencję w sferę wolności jednostki i jak i całego społeczeństwa. Prawne formy działania administracji posiadają charakter władczy, przejawiający się w postaci wydawania aktów normatywnych czy aktów administracyjnych. Są one narzędziem kształtowania sytuacji prawnej adresatów. Ze względu na powyższe pojęcie wolności jako dobra niematerialnego w prawie administracyjnym, nabiera szczególnego znaczenia⁴.

Wyznaczanie granic ingerencji organów administracyjnych wolności podmiotów prawa, powinno być zadaniem nie tylko organów władzy publicznej, ale także samych podmiotów prawa, realizujących swoje prawa. Zgodnie z poglądem Z. Leońskiego, odpowiedź na pytanie o granice ingerencji administracji w dobra jednostki, jest jednocześnie odpowiedzią na

³ P. Dobosz., *Wolność w prawie administracyjnym*, (red.), J. Zimmermann, Warszawa 2017, s. 525-526.

⁴ Z. Leoński., *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2004, s. 417.

pytanie o zakres przedmiotowy materialnego prawa administracyjnego⁵. Określenie dopuszczalnej sfery ingerencji w wolność podmiotu należy do kluczowych problemów prawa administracyjnego i rozważań doktrynalnych. W związku powyższym należy zastanowić się, czym jest wolność na gruncie prawa administracyjnego, na podstawie jakich kryteriów można dokonać klasyfikacji wolności oraz jakie są granice ingerencji w zakres wolności jednostki⁶.

Prowadząc powyższe rozważania należy rozróżnić to czy mamy do czynienia z wolnością czy też z uprawnieniem przyznanym przez prawo pozytywne. Przykładem wolności, które nie jest uprawnieniem jest na przykład prawo do zrzeszania się (art.58 Konstytucji RP⁷).

4. Wolność w Polsce i na świecie- rodzaje wolności w prawie

Wszystkie najważniejsze dokumenty dotyczące praw człowieka mówią o prawie dowolności, co każe mówić o prawnej gwarancji jej realizowania⁸. Wychodząc od pojęcia wolność, zgodnie z definicją encyklopedyczną czy słownikową jest to synonim niezależności, swobody, samodzielności i niepodległości⁹. Natomiast zgodnie z doktryną prawa konstytucyjnego, wolność odnosi się do przysługującej jednostce możliwości samodzielnego i swobodnego postępowania we-

⁵ *Ibidem*

⁶ P. Ruczkowski., *Wolność w prawie administracyjnym*, Przegląd Prawa Publicznego nr 7-8/2016, str. 92-101.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.) – dalej jako Konstytucja RP

⁸ P. Ruczkowski., *op. cit.*, str. 92-101

⁹ *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka (red.), H. Auderska (red.), Z. Łempicka (red.), Warszawa 1969, s. 906; *Mały słownik języka polskiego*, E. Sobol (red.), Warszawa 1997, s. 1034.

dług własnej woli, autonomicznego wyboru sposobu zachowania się, które to przysługuje jednostce w społeczeństwie¹⁰.

Warto zauważyć, iż pierwsza z definicji prawnych dotyczących wolności człowieka została sformułowana we francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789r. Stanowiła ona, że „wolność człowieka polega na możliwości czynienia wszystkiego, co nie szkodzi innym, a to, co jest szkodliwe i zabronione, może określać tylko obowiązujące prawo”¹¹. Analogicznie ujmowane jest to pojęcie we współczesnym prawie międzynarodowym i systemach prawnych poszczególnych państw. Art. 31 ust.1 Konstytucji RP stanowi, że: „wolność człowieka podlega ochronie prawnej”. Natomiast zgodnie z art.31ust.2: „każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”. Konstytucja RP precyzyjnie określiła istotę wolności. Warto także przytoczyć art.11 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz. U. z 1993r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)¹² oraz art.21 i 22 Międzynarodo-

¹⁰ J. Juchniewicz., M. Kazimierczuk., *Wolności i prawa polityczne*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2006, s. 139.

¹¹ L. Wiśniewski., *Zakres ochrony prawnej wolności człowieka i warunki jej dopuszczalnych ograniczeń w praktyce*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, L. Wiśniewski (red.), Warszawa 2006, s. 21.

¹² Art. 11; *„Wolność zgromadzeń i stowarzyszenia się 1. Każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzenia się oraz do swobodnego stowarzyszenia się, włącznie z prawem tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich dla ochrony swoich interesów. 2. Wykonywanie tych praw nie może podlegać innym ograniczeniom niż te, które określa ustawa i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Niniejszy przepis nie stanowi przeszkody w nakła-*

dowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz. U. z1977 r. Nr 38, poz.167)¹³.

Należy zauważyć, iż wolność może być odnoszona do jednostki lub osób prawnych, natomiast organy władzy publicznej i inne podmioty wykonujące funkcje publiczne działają w ramach swoich kompetencji prawnych i wydaje się nie dysponują takim atrybutem¹⁴. Działają na podstawie prawa i w granicach przez prawo określonych, zgodnie z art.7 Konstytucji RP. W związku z powyższym nasuwa się pytanie o wolność gospodarczą dla podmiotów publicznych przedsiębiorstw będących podmiotami publicznymi. Ważnym problemem jest także możliwość korzystania z wolności przez podmioty publiczne, chociażby w sferze wolności działalności gospodarczej przez przedsiębiorców publicznych, czyli pań-

daniu zgodnych z prawem ograniczeń korzystania z tych praw przez członków sił zbrojnych, policji lub administracji państwowej."

¹³ Art. 21, „Uznaje się prawo do spokojnego zgromadzania się. Na wykonywanie tego prawa nie mogą być nałożone ograniczenia inne niż ustalone zgodnie z ustawą i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, porządku publicznego bądź dla ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób. Art. 22 1. Każdy ma prawo do swobodnego stowarzyszania się z innymi, włącznie z prawem do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych w celu ochrony swych interesów. 2. Na wykonywanie tego prawa nie mogą być nałożone ograniczenia inne niż przewidziane przez ustawę i konieczne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego lub publicznego, porządku publicznego bądź dla ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo praw i wolności innych osób. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w nałożeniu ograniczeń zgodnych z ustawą na wykonywanie tego prawa przez członków sił zbrojnych i policji. 3. Żadne z postanowień niniejszego artykułu nie uprawnia Państw-Stron Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1948 r. dotyczącej wolności związkowej i ochrony praw związkowych do podejmowania kroków ustawodawczych lub stosowania prawa w sposób, który naruszałby gwarancje przewidziane w tej Konwencji."

¹⁴ L. Wiśniewski., *op. cit.*, s. 21.

stwo i jednostki samorządu terytorialnego. Jak słusznie się uważa, wolności, przyznać nie można, można ją jedynie ograniczyć ze względu na potrzebę ochrony innych dóbr i wartości. Zgodnie z poglądem J. Juchniewicz, M. Kazimierczuk: „Wolność nie wynika więc z woli państwa, wyrażanej poprzez prawo w znaczeniu przedmiotowym, jej źródłem jest sama istota natury ludzkiej. Jednostka korzystająca z wolności oczekuje więc, iż zagwarantowana jej będzie swoboda kształtowania swoich zachowań”¹⁵. Prawo jako zbiór przepisów, nie kreuje wolności, ma jednak za zadanie chronić możliwość korzystania z wolności. Musi ochraniać podmiot przed nadmierną ingerencją władz publicznych w wolność. Ważnym orzeczeniem w omawianej sprawie jest treść sentencji wyroku Trybunału Konstytucyjnego, w którym konstytucyjna wolność organizowania pokojowych zgromadzeń nie może stać się prawem, którego realizacja byłaby reglamentowana w sposób naruszający jego istotę¹⁶.

Źródłem wolności i praw człowieka i obywatela, według art.30 Konstytucji RP, jest przyrodzona i niezbywalna godność człowieka, gwarantowana przez państwo. Źródłem wolności jednostki jest zakorzeniona w prawie naturalnym godność każdej jednostki. Wolność taka ma zatem charakter pierwotny. Przepisy prawa nie kreują wolności, mogą natomiast pomagać w korzystaniu z niej. Przepisy te chronią podmioty prawa przed zbyt dużą ingerencją w to uprawnienie ze strony władz państwowych. Co ważne podstawowe wolności i prawa człowieka, czyli wolność przemieszczania się czy prawo do życia mają charakter obiektywny. Normy prawa administracyjnego, które to stanowią gwarancję dla wolności i innych praw pod-

¹⁵ J. Juchniewicz., M. Kazimierczuk., *Wolności i prawa polityczne*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2006, s. 139.

¹⁶ Wyrok TK z 18.01.2006 r. (K 21/05), OTK-A 2006/1, poz. 4. nr 7-8/2016

stawowych, mają charakter norm deklaratoryjnych. Prawo do wolności może dotyczyć człowieka oraz podmiotów prawnych, nie dotyczy natomiast podmiotów władzy publicznej. Każde działanie organów państwa, z godnie z zasadą legalności, musi być oparte o legitymację prawną. Podejmując działania, organ administracji publicznej musi wskazać podstawę swojego działania zawartą w przepisach. Obywatele natomiast mogą robić wszystko czego prawo im nie zabrania. W demokratycznym państwie prawnym jest to gwarancją szerokiej autonomii jednostki, która nie może być zmuszana do działań, które jest niezgodne z prawem. Granice ingerencji w sferę wolności i praw człowieka wyznacza norma prawna, zawarta jedynie w ustawie lub innym akcie prawnym powszechnie obowiązującym. Ważnym zagadnieniem jest korzystanie z wolności przez podmioty publiczne. Co ważne, ingerencja organów władzy publicznej w sferę wolności i praw obywateli musi wynikać wprost z przepisów i nie może być oparta na domniemaniu. Sama problematyka wolności w prawie administracyjnym może być rozpatrywana w oparciu o różne podziały i klasyfikacje. P. Ruczkowski proponuje, aby dzieląc wolność w prawie administracyjnym, wyodrębnić:

- 1) wolność w obszarze osobowego prawa administracyjnego;
- 2) wolność w obszarze administracyjnego prawa rzeczowego
- 3) wolność w obszarze administracyjnego prawa gospodarczego.

Zgodnie z opinią autora podział taki nie jest zamknięty i ma charakter relatywny. Wolność w administracyjnym prawie osobowym, są to normy, odnoszące się bezpośrednio do wolności i praw jednostki¹⁷.

¹⁷ P. Ruczkowski., *Administracyjnoprawna regulacja wybranych wolności jednostki*, [w:] *Prawo administracyjne – część szczegółowa*, t. 1, J. Stelmasiak (red.), P. Ruczkowski (red.), Warszawa 2011, s. 21 i n.

Wolność ta dotyczący statusu jednostki, która opiera się na gwarancji administracyjnoprawnych wolności i praw człowieka i obywatela¹⁸. Wśród tego rodzaju wolności należy wyodrębnić: wolność zgromadzeń, zrzeszania się (w przypadku stowarzyszeń, partii politycznych, związków zawodowych, różnych organizacji, kościołów itd.), wolność zakładania fundacji i stowarzyszeń, wolność wyznania, wolność osobistą, przemieszczania się, wolność wykonywanego zawodu, komunikowania się, wolność twórczości artystycznej, itp. Gwarancją wymienionych wolności są normy prawne. Są to przede wszystkim normy rangi ustawowej, w mniejszym stopniu mogą to być normy pod ustawowe, wydane w oparciu o upoważnienia ustawowe. Aktami gwarantującymi wolność jednostki są: Konstytucja RP, umowy międzynarodowe i akty ponadnarodowe (prawo Unii Europejskiej), przepisy krajowe i prawo lokalne. Jak wiadomo prawo krajowe musi być zgodne z Konstytucją RP, prawem międzynarodowym i prawem Unii Europejskiej. Jednak korzystanie z wymienionych wolności nie ma charakteru absolutnego, może być ograniczane ze względu na potrzebę poszanowania innych praw. Ingerencja państwa podczas ochrony wolności, nie może być nadmierna, powinna mieścić się w ramach zasady proporcjonalności, zwłaszcza nie może naruszać samej istoty wolności i innych praw.

Drugi z wymienionych obszarów, wolności w obszarze administracyjnego prawa rzeczowego, są to administracyjno prawne regulacje dotyczące przestrzeni, nieruchomości, procesu inwestycyjnego instytucji planowania i zagospodarowania przestrzennego, prawa budowlanego i gospodarowania nieruchomościami¹⁹. Inaczej rzecz ujmując jest to problematy-

¹⁸ Z. Leoński, *Zarys...*, s. 420.

¹⁹ I. Niżnik-Dobosz, *Wprowadzenie*, [w:] *Przestrzeń i nieruchomości jako przedmiot prawa administracyjnego*. Publiczne prawo rzeczowe, I. Niżnik-Dobosz (red.), Warszawa 2012, s. 9 i n. 25

ka własności publicznej (własności administracji)²⁰ i tzw. rzeczy publicznych²¹. Szczególne znaczenie w kontekście rozważań o wolności w administracyjnym prawie rzeczowym ma zasada wolności budowlanej²². W związku z tą zasadą każdy ma prawo zabudowy nieruchomości gruntowej jeśli posiada prawo do dysponowania nieruchomością w celu jej zabudowy. Zasada ta oparta jest między innymi na art.21 ust.1; art.64 ust.2 Konstytucji RP, która to stanowi o ochronie prawa²³.

5. Wolność zabudowy

Od lat wysuwane są postulaty wolnościowe, które wprowadziłyby ostatecznie prawo zabudowy nieruchomości gruntowej rozumiane bezsprzecznie jako wolnością a nie uprawnieniem. W doktrynie²⁴ i orzecznictwie²⁵ przyjęto, iż w tym przypadku mamy do czynienia z wolnością/swobodą budowlaną (prawem wolnościowym) a nie uprawnieniem do

²⁰ P. Ruczkowski., *Własność publiczna i prywatna administracji na tle krajowego i europejskiego porządku prawnego. W poszukiwaniu optymalnego modelu własności administracji*, [w:] *Dziesięć lat polskich doświadczeń w Unii Europejskiej. Problemy prawnoadministracyjne*, t. 1, J. Sługocki (red.), Wrocław 2014, s. 415 i n. 26

²¹ L. Bielecki., *Koncepcja rzeczy publicznej w prawie polskim. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Kielce 2013, s. 3-5.

²² wynikająca z art. 4 ustawy – Prawo budowlane.

²³ Dla przykładu wyrok TK z 20.04.2011 r. (Kp 7/09), M.P. z 2011 r. Nr 33, poz. 394; wyrok NSA z 23.02.2007 r. (II OSK 354/06), <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/73C95AA108>.

²⁴ A. Despot-Mładanowicz., *Komentarz do art. 4*, [w:] *Prawo budowlane. Komentarz*, M. Wierzbowski (red.), A. Plucińska-Filipowicz (red.), Warszawa 2014, s. 65.

²⁵ Wyrok NSA z 30.08.2013 r. (II OSK 880/12), LEX nr 1356409; wyrok WSA w Łodzi z 10.07.2013 r. (II SA/ Łd 454/13), LEX nr 1346482; wyrok NSA z 24.02.2012 r. (II OSK 2342/10), LEX nr 1145585; wyrok NSA z 23.02.2007 r. (II OSK 354/06), <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/73C95AA108>.

zabudowy. Wolność zabudowy nie ma charakteru bezwzględnego, ze względu na możliwe ograniczenia wynikającym z art. 31 ust.3 Konstytucji, przepisów ustaw czy aktów prawa miejscowego. Do wspomnianych ograniczeń należą przede wszystkim zasady zagospodarowania terenu, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego²⁶ czy ograniczenia płynące z przepisów o ochronie przyrody²⁷. Jednakże ochrona interesów osób trzecich nie może prowadzić do sytuacji, której „osoby trzecie, a nie inwestor właściciel nieruchomości, na której ma powstać obiekt budowlany, decydować będą o dopuszczalności jego wybudowania czy miejscu posadowienia”²⁸.

6. Wolność w prawie gospodarczym

Przechodząc do kwestii wolności w prawie gospodarczym należy określić czym jest administracyjne prawo gospodarcze. Należy je określić inaczej jako publiczne prawo gospodarcze, czyli przepisy regulujące udział państwa w gospodarce, w tym zasady podejmowania działalności gospodarczej, reglamentacja działalności gospodarczej, mechanizmy podejmowania decyzji przez organy administracyjne, ponadto prawa i obowiązki organów i podmiotów gospodarczych, itd. Wolność w sferze działalności gospodarczej różnych podmiotów gwarantują przepisy prawa gospodarczego publicznego. Sama

²⁶ P. Ruczkowski, *Środki ochrony praw właścicielskich w procedurze uchwalania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, [w:] *Przestrzeń i nieruchomości jako przedmiot prawa administracyjnego. Publiczne prawo rzeczowe*, I. Niżnik-Dobosz (red.), Warszawa 2012, s. 192 i n.

²⁷ Z treści art. 15 ust. 1 pkt 1 ustawy z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1651 ze zm.) wynika zakaz budowy w parkach narodowych oraz rezerwach przyrody, natomiast art. 17 ust. 1 pkt 7 przewiduje możliwość wprowadzenia zakazów zabudowy na terenie parków krajobrazowych.

²⁸ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 20.06.2012 r. (VII SA/Wa 505/12), LEX nr 1213407.

swoboda działalności gospodarczej została zagwarantowana w Konstytucji RP oraz prawie Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 20, a także art.22 Konstytucji, społeczna gospodarka rynkowa oparta jest na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego RP. Ograniczyć wolność gospodarczą można tylko w drodze ustawy ze względu na ważny interes publiczny²⁹.

Natomiast prawo UE stanowi o wolności prowadzenia działalności gospodarczej w art.56 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C326z2012r.,s.1.) a także w postanowieniach Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 83 z 2010r., s.2.). Zgodnie z art.6 tej ustawy o swobodzie działalności gospodarczej podejmowanie, wykonywanie i zakończenie działalności gospodarczej jest wolne dla każdego na równych prawach, z zachowaniem warunków określonych przepisami prawa³⁰. Swoboda działalności gospodarczej w wyjątkowych sytuacjach podlega ograniczeniom. Jednak ograniczenia mogą być wprowadzane tylko w drodze ustawy i jeśli jest to uzasadnione ochroną interesu publicznego³¹. Innym powodem ograniczeń dotyczących swobody działalności gospodarczej może być ochrona dóbr z art.31 ust.3 Konstytucji RP. Państwo może reglamentować działalność gospodarczą w pewnych sytuacjach (poprzez wydawanie koncesji, pozwoleń, licencji). Ograniczenia działalności gospodarczej dotyczą także państwa, ze względu na ryzyko monopolizacji gospodarki oraz realizacji zasady subsydiarności (pomocniczości), która to daje pierwszeństwo sektorowi prywatnemu. Państwo powinno działać jedynie w sferze gospodarczej, w której to podmioty prywatne zaspokajają potrzeby

²⁹ Wyrok TK z 6.12.2006 r. (SK 25/05), OTK-A 2006/11, poz. 169.

³⁰ Ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 584 ze zm.).

³¹ Zob. wyrok NSA z 12.04.2006 r. (II GSK 23/06).

obywateli. W tym kontekście szczególnym problemem jest zakres korzystania przez państwo ze swobody działalności gospodarczej. Jak zauważa P. Ruczkowski przywołując opinie K. Strzyczkowskiego, „zakres podmiotowy wolności działalności gospodarczej należy do najbardziej spornych zagadnień podnoszonych w doktrynie publicznego prawa gospodarczego³². To zagadnienie rozróżnia dwa podejścia: zwolenników i przeciwników przypisywania wolności działalności gospodarczej do podmiotów władzy publicznej³³. Wydaje się że ograniczenie swobody działalności gospodarczej dla podmiotów publicznych skazywałoby je na niekonkurencyjność w warunkach wolnorynkowych, co byłoby sprzeczne z ideą prowadzenia samej działalności gospodarczej. Korzystania ze swobody działalności gospodarczej przez podmioty publiczne zdaniem wspomnianego autora (P. Ruczkowski) powinno być dozwolone zgodnie z zasadą subsydiarności i zasadami konkurencji rynkowej³⁴.

Zakończenie

Administracja, korzysta z władztwa publicznego i może stosować przymus, co może powodować ingerencję w sferę wolności obywatela. Należy zauważyć, iż zdecydowana większość form działania administracji ma charakter władczy. Pojęcie wolność w tym aspekcie nabiera szczególnego znaczenia, a określenie granic ingerencji podmiotów administrujących w sferę wolności i prawa jednostki uznaje się za jeden z kluczowych problemów doktrynalnych. Co ważne określenie granic ingerencji podmiotów publicznych, dotyczy zarówno prawo-

³² P. Ruczkowski., *Wolność w prawie administracyjnym*, Przegląd Prawa Publicznego nr 7-8/2016, s. 92-101.

³³ K. Strzyczkowski., *Przedsiębiorca publiczny wobec wolności gospodarczej*, „Przegląd Ustawodawstw Gospodarczego” 2011/11, s. 2.

³⁴ P. Ruczkowski., *Wolność w prawie administracyjnym*, Przegląd Prawa Publicznego nr 7-8/2016, s. 92-101.

dawcy, jaki organów stosujących prawo. Jak już zaznaczono, korzystanie z prawa do wolności nie ma charakteru absolutnego, musi podlegać ograniczeniom ze względu na potrzebę ochrony wolności i praw innych podmiotów czy też interesu publicznego.

Wolności i prawa człowieka mając charakter obiektywny, prawa te mają podobny charakter do przyrody czy praw ekonomicznych, ponieważ istnieją niezależnie od człowieka, są odkrywane i gwarantowane przez prawo pozytywne. Źródłem wolności i praw nie jest wola ustawodawcy, są one elementem prawa naturalnego. Normy regulujące te kwestie mają charakter deklaratoryjny, niekonstytucyjny. Wolność, może być odnoszona znacząco do działań jednostek osób prawnych prawa prywatnego, organy władzy publicznej i podmiotów o wykonujące funkcje władzy publicznej mogą działać tam, gdzie zezwala im na to prawo. Jednakże jak już zaznaczono, doktryna zezwala na korzystanie z wolności również podmiotom prawa publicznego, w ramach wolności działalności gospodarczej przedsiębiorstw publicznych, co oznacza że wolności owe nie są domeną tylko podmiotów administrowanych.

Streszczenie:

Celem pracy jest opisanie problemu postrzegania wolności w prawie administracyjnym. Wolność rozumiana jest różnie, najważniejsze natomiast aby odróżnić ją od pojęcia samowoli. Wolność jest przyrodzoną cechą człowieka, wiąże się nierozdzielnie z jego niezbywalną godnością i prawem naturalnym. Wolność gwarantowana jest przepisami prawa. Najważniejszym aktem prawnym stanowiącym o wolności jest Konstytucja RP oraz poszczególne ustawy, problematyka wolności w prawie polskim, będzie przedmiotem części pierwszej niniejszej pracy. W prawie międzynarodowym także można znaleźć regulacje dotyczące wolności, jako jednego z fundamentalnych praw człowieka. Kwestie międzyna-

wych regulacji stanowiących o wolności będą przedmiotem drugiej części pracy. W części drugiej zostaną zawarte także kwestie wolności w prawie budowlanym i wolność prowadzenia działalności gospodarczej.

Słowa kluczowe: wolność, prawo administracyjne, wartości w prawie, doktryna prawa administracyjnego

Abstract:

Freedom definition in administrative law

The purpose of the work is to describe the problem of perception of freedom in administrative law. Freedom is understood differently, but the most important thing is to distinguish it from the concept of arbitrariness. Freedom is a natural feature of man, it is inseparably connected with his inalienable dignity and natural law. Freedom is guaranteed by law. The most important legal act determining freedom is the Polish Constitution and individual acts, issues of freedom in Polish law, will be the subject of the first part of this work. In international law, We can also find regulations regarding freedom as one of the fundamental human rights. The issues of international regulations constituting freedom will be the subject of the second part of the work.

Keywords: freedom, administrative law, values in law, administrative law doctrine

Bibliografia:

Bielecki L., *Koncepcja rzeczy publicznej w prawie polskim. Zagadnienia administracyjnoprawne*, Kielce 2013

Despot-Mładanowicz A., *Komentarz do art. 4, [w:] Prawo budowlane. Komentarz*, M. Wierzbowski (red.), A. Plucińska-Filipowicz (red.), Warszawa 2014

Dobosz P., *Wolność w prawie administracyjnym*, (red.), J. Zimmermann, Warszawa 2017

Juchniewicz J., M. Kazmierczuk, *Wolności i prawa polityczne*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2006

Leoński Z., *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2004

Niżnik-Dobosz I., *Wprowadzenie*, [w:] *Przestrzeń i nieruchomości jako przedmiot prawa administracyjnego. Publiczne prawo rzeczowe*, I. Niżnik-Dobosz (red.), Warszawa 2012

Ruczkowski P., *Administracyjnoprawna regulacja wybranych wolności jednostki*, [w:] *Prawo administracyjne – część szczegółowa*, t. 1, J. Stelmasiak (red.), P. Ruczkowski (red.), Warszawa 2011

Ruczkowski P., *Środki ochrony praw właścicielskich w procedurze uchwalania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego*, [w:] *Przestrzeń i nieruchomości jako przedmiot prawa administracyjnego. Publiczne prawo rzeczowe*, I. Niżnik-Dobosz (red.), Warszawa 2012

Ruczkowski P., *Własność publiczna i prywatna administracji na tle krajowego i europejskiego porządku prawnego. W poszukiwaniu optymalnego modelu własności administracji*, [w:] *Dziesięć lat polskich doświadczeń w Unii Europejskiej. Problemy prawno-administracyjne*, t. 1, J. Sługocki (red.), Wrocław 2014

Ruczkowski P., *Wolność w prawie administracyjnym*, *Przeгляд Prawa Publicznego* nr 7–8/2016

E. Sobol, *Mały słownik języka polskiego*, E. Sobol (red.), Warszawa 1997

Skorupka S., *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka (red.), H. Auderska (red.), Z. Lempicka (red.), Warszawa 1969

Strzyczkowski K., *Przedsiębiorca publiczny wobec wolności gospodarczej*, „Przeгляд Ustawodawstwa Gospodarczego” 2011/11

Wiśniewski L., *Zakres ochrony prawnej wolności człowieka i warunki jej dopuszczalnych ograniczeń w praktyce*, [w:] *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, L. Wiśniewski (red.), Warszawa 2006

Zimmermann J., *Wolność w prawie administracyjnym*, J. Zimmermann (red.), Warszawa 2017

Orzecznictwo:

Wyrok NSA z 12.04.2006 r. (II GSK 23/06).

Wyrok NSA z 30.08.2013 r. (II OSK 880/12), LEX nr 1356409;

Wyrok WSA w Łodzi z 10.07.2013 r. (II SA/ Łd 454/13), LEX nr 1346482;

Wyrok NSA z 24.02.2012 r. (II OSK 2342/10), LEX nr 1145585;

Wyrok NSA z 23.02.2007 r. (II OSK 354/06), <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/73C95AA108>.

Wyrok TK z 18.01.2006 r. (K 21/05), OTK-A 2006/1, poz. 4. nr 7-8/2016

Wyrok TK z 20.04.2011 r. (Kp 7/09), M.P. z 2011 r. Nr 33, poz. 394;

Wyrok NSA z 23.02.2007 r. (II OSK 354/06), <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/73C95AA108>.

Wyrok TK z 6.12.2006 r. (SK 25/05), OTK-A 2006/11, poz. 169.

Wyrok WSA w Warszawie z 20.06.2012 r. (VII SA/Wa 505/12), LEXnr 1213407.

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.) – dalej jako Konstytucja RP

Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 584 ze zm.).

Marianna Mikołajczak

Lęk przed wolnością i absolutyzacja wolności – dwa niebezpieczeństwa naszych czasów

Wstęp

Gdyby zapytać każdego napotkanego człowieka o zalety wolności, chyba nikt nie miałby problemu z odpowiedzią na pytanie. XX wiek, który przyniósł dwa totalitaryzmy będące antytezą wolności, podkreślił wagę tej wartości. Łatwo również zdefiniować, czym ona jest – brakiem zewnętrznego przymusu czy też realną możliwością realizacji własnych celów. Pewien problem pojawia się, gdy patrzymy na wolność z psychologicznego punktu widzenia. Mimo, że większość osób potrafi znaleźć złoty środek i poprawnie odnosić się do tej kwestii, w społeczeństwie można spotkać także jednostki prezentujące dwie skrajne podstawy wobec tej wartości, które budzą szczególny niepokój - lęk przed wolnością oraz absolutyzację wolności.

1. Lęk przed wolnością

Lęk przed wolnością, czyli nieuświadomiony lęk przed nieznanym i nieobliczalnym. Lękamy się wolności, gdyż wymaga ona odwagi, stanięcia w prawdzie, samodzielnego myślenia, twórczego wysiłku i odpowiedzialności. A przecież doświadczenie wolności jest nieodzownym wymiarem rozwoju jednostki.

Analizę kwestii wolności rozpoczęłam od twórczości Ericha Fromma. Zasadniczą tezą autora jest pokazanie, że człowiek zdobywa swoją wolność stopniowo, w toku rozwoju historycznego, okupując ją osamotnieniem i zanikiem poczucia bezpieczeństwa. Za pomocą metody psychoanalitycznej Fromm stara się określić, w jakim momencie rozwoju społecznego, w jakim okresie historycznym ludzkość zaczęła zdoby-

wać wolność, czyli jakie są dzieje oraz jakie są perspektywy wolności. Autor mówi o tworzeniu się na przestrzeni wieków nowego pojęcia wolności¹. Narodziny wolności wiąże z grzechem pierworodnym. Wolność jest wartością nieodłączną od człowieka – „egzystencja ludzka i wolność są od początku nierozłączne”². Nie do końca jasne są analizy Fromma dotyczące faktu narodzin wolności. Rodzenie się tej wartości łączy on z tzw. indywidualizacją. Cechą pozytywną tego procesu jest wzrost poczucia własnej siły oraz wyodrębnienie się z otoczenia przyrodniczego i społecznego, a to prowadzi do uzyskania „wolności od” – od determinizmów przyrodniczych i społecznych.

Sposobem na uchylenie się od ciężaru wolności według Fromma jest ucieczka od niej. Jednak metoda ta ma daleko idące konsekwencje. W celu zobaczenia ich w pełni, należy w pierwszej kolejności przyrzeć się dwóm typom, a raczej stadium rozwoju wolności. Chodzi o słynne frommowskie wyróżnienie „wolności od” i „wolności do”. Patrząc wstecz, aż do czasów dzisiejszych ludzkość prowadzi ciągłą walkę z otaczającymi ją ze wszystkich stron i krępującymi determinacjami. Kształtowanie się jednostki można porównać do rzeźby wyłaniającej się powoli z kamienia. Rolę marmurowego bloku pełni wszechobecna przyroda na równi ze społeczeństwem. Jeśli chcemy oddzielić się od całego kamienia jesteśmy zmuszeni zaakceptować fakt, że przestaniemy podlegać jego losom i prawom, ale także jednocześnie stracimy jego ochronę. W efekcie zostajemy sami. Tak wytworzyła się pustka – „wolność od”. Natura, również ludzka, nie znosi próżni, dlatego też wolność wiąże się dla człowieka z ciężarem odpowiedzialności. Zaczyna się więc ucieczka od niej, poszukiwanie autorytetu, który zapewniłby ochronę przed nią. Właśnie za tę ochro-

¹ E. Fromm., „*Ucieczka od wolności*”. Tłum. O. i A. Ziemilscy. Przedmowę napisał F. Ryszka. Warszawa 1970, s.53

² Tamże, s.49

nę płacimy wolnością. Dobrowolnie ją oddajemy, a ceną jest pozbycie się odpowiedzialności, strachu i osamotnienia. Nie ma powrotu do stanu poprzedniego, w końcu ewolucja wstecz nie istnieje.

Pokazanie dróg przejścia od wolności negatywnej, „wolności od”, półwolności, do wolności pełnej, pozytywnej, która jest rzeczą przyszłości wymaga przeanalizowania samej wolności, jej mechanizmów, a także natury ludzkiej. Na początku należy umiejscowić problematykę wolności. W tej kwestii jedynym polem obserwacyjnym dla Fromma jest psychologia indywidualna, a dokładniej jej najdoskonalsza forma, czyli psychoanaliza³. W celu zrozumienia istoty wolności i problemów z nią związanych, należy w pierwszej kolejności odpowiedzieć na liczne, postawione przez autora pytania. Najistotniejszymi z nich są: „Czym jest wolność w doświadczeniu ludzkim? Czy pragnienie wolności jest czymś nieodłącznym od natury ludzkiej? Czy owo doświadczenie jest zawsze takie samo, niezależnie od typu kultury, w której kręgu człowiek żyje, czy też zależy ono od stopnia indywidualizacji, do jakiego doszło dane społeczeństwo? Czy wolność jest tylko brakiem zewnętrznej presji, czy też również obecnością czegoś, a jeśli tak, to czego?”⁴. Wszystkich problemów spornych, wątpliwych czy też niejasnych, które zostały poruszone w twórczości Fromma nie sposób omówić w tej krótkiej pracy, aczkolwiek nie można pominąć tych fundamentalnych. Możemy do nich zaliczyć, sprawiający autorowi nie mało kłopotu, problem natury ludzkiej. Fromm wyszczególnia biologiczne elementy natury, które są stałe i niezienne, oraz społeczne elementy - zmienne, będące wynikiem procesu społecznego⁵. Stałość biologicznych czy też uwarunkowanych fizjologicznie, „przyrodzonych części natury ludzkiej” łączy się z katego-

³ Tamże, s.139

⁴ Tamże, s.25-26

⁵ Tamże, s.31

rycznością ich przejawiania się. Pozostałe, wykształcone społecznie, nie są nieodłączną częścią natury ludzkiej, nie są kategoriyczne. Są zmienne, ale wyróżniają się różnym stopniem plastyczności. W takim ujęciu istota ludzka prezentowana jest jako byt zasadniczo biologiczny (i biologicznie niezmienny) z historyczną „nadbudową” społeczną, której istnienie i kształt zależy nie tylko od procesów społecznych, ale także innych warunków zewnętrznych⁶. Fundamentalna różnica między tymi dwoma częściami natury ludzkiej to ich niesprowadzalność do siebie lub do czegoś trzeciego, a to powoduje niezrozumiałym pojawienie się tej drugiej, zmiennej i niekoniecznej części. Jest to powodem, dla którego w dalszej części Fromm zmienia zdanie: „Spośród różnych czynników natury ludzkiej nie tylko fizjologicznie uwarunkowane potrzeby mają charakter imperatywny. Jest jeszcze inny czynnik równie wszechwładny, choć nie zakorzeniony w procesach cielesnych, lecz w tym, co stanowi samą istotę ludzkiego sposobu i polityki życia: potrzeba związania ze światem zewnętrznym, pragnienie uniknięcia samotności”⁷. Charakter bezdyskusyjny i absolutny mają również tendencje społeczne. Co więcej, to właśnie one wyznaczają samą istotę człowieczeństwa. Możemy dojść do wniosku, że spotykamy się z dwoma koncepcjami natury ludzkiej, które są całkiem odmienne i niesprowadzalne do siebie- biologiczną i społeczną. Analiza pojęcia „natura ludzka” doprowadza Fromma do bardzo ciekawych refleksji na temat pojęć „neurotyczny”, „normalny” i „zdrowy”. Określenia te można omówić na dwa sposoby: w aspekcie społecznym oraz indywidualnym. W ujęciu społecznym zdrowy jest ten, kto jest „zdolny spełniać rolę społeczną, która mu w danym społeczeństwie przypada”⁸. Natomiast „z punktu widzenia jednostki, przez zdrowie albo stan normalny rozumiemy

⁶ Tamże, s.35

⁷ Tamże, s.37

⁸ Tamże, s.141

optimum jej rozkwitu i szczęścia”⁹. Sprzeczności, które zazwyczaj są obecne między strukturą społeczną oraz strukturą jednostki, powodują według Fromma niezgodność między tymi dwoma określeniami zdrowia. W „niezdrowym społeczeństwie”, o „nienormalnej” strukturze, określone przez ten układ zadania i funkcje będzie w stanie realizować jedynie chora jednostka. Człowiek określony jako zdrowy będzie w takiej społeczności uwidaczniać cechy neurotyczne, a zachowanie „normalne” będzie uważane za rezygnację ze swojego „ja”, a więc o chorobie. Z tego powodu „społeczne” kryterium zdrowia nie może zostać uznane za odpowiednie. „Zdrowie” czy też „neurotyczność” można właściwie opisać jedynie poprzez kryterium jednostkowe, którym jest „sens jednostkowego istnienia”, czyli możliwość „ludzkiego szczęścia i samoureczywistnienia”. W tym miejscu kolejny raz natykamy się na trudność, nad którą Fromm przechodzi. Czym jest sens jednostkowego istnienia? Jak można go wyznaczyć? Czy jest czymś dowolnym? Czy można go uchwycić w psychoanalizie? Wydaje mi się, że ani jedno, ani drugie.

Wraz ze zdobywaniem coraz większej „wolności od” zrywane są więzy, które ograniczają jednostkę, ale zarazem zapewniają jej poczucie siły i bezpieczeństwa. Jak już wcześniej wspomniano, niemożliwe jest cofnięcie stanu wolności. Zdaniem Fromma odzyskanie poczucia bezpieczeństwa można odzyskać na dwa różne sposoby. Pierwsza możliwość jest łatwiejsza, dlatego też powszechnie praktykowana to ucieczka od wolności. Druga, trudniejsza, którą wybierały tylko nieliczne jednostki to dążenie do wolności pozytywnej, poprzez ponowną integrację ze społeczeństwem i przyrodą, możliwa do osiągnięcia za pomocą miłości i pracy¹⁰. Fromm zajmuje się jedynie niektórymi mechanizmami ucieczki- takimi, o dużym

⁹ Tamże, s.141

¹⁰ Tamże, s.142-143

znaczeniu społecznym i kulturowym. Odmienne do pozostałych psychoanalityków mechanizmy te uznane są przez autora nie za symptom choroby, deformacji psychicznej, ale za siły napędowe człowieka normalnego. Można uznać je za próbę przezwyciężenia bezsilności i samotności. Mimo, że jest ona nieudana i prowadzi do nowej niewoli, umożliwia dalsze życie. Opis i analiza mechanizmów ucieczki przeprowadzona przez Fromma stawia wyraźne granice między dobrem a złem. Wybór między owczym pędem a samodzielnością, choć nie zawsze łatwy, jest oczywisty dla myślącego i uczciwego człowieka.

Konsekwencją wyzwania się spod dominacji przyrody i instynktów oraz narastania „wolności od” jest coraz większe poczucie bezsilności, znikomości i osamotnienia¹¹. Jak dotąd ludzkość nie znalazła sposobu na przezwyciężenie tego stanu. Nie jest znana także droga do „wolności do”, wolności pełnej. Dotychczas znaną możliwością pozbycia się tej męki była ucieczka od wolności, która mogła być realizowana na trzy różne sposoby: przez wyrzeczenie się swej jednostkowej integralności (autorytaryzm), przez niszczenie innych ludzi oraz świata (destruktywność) lub przez wycofanie się ze świata (mechaniczny konformizm). Uwidacznia się to we wszystkich trzech płaszczyznach istotnych dla człowieka: intelektualnej, uczuciowej i wolitywnej. Poprzez analizę wspomnianych płaszczyzn Fromm wskazuje ucieczkę jako wyraz pewnej pozaracjonalnej siły, jakiejś samorzutnie narastającej chęci. Wobec tego wszystkie te trzy sfery człowieka ostatecznie zależą od pewnej nieokreślonej siły poza świadomością, która jest regulatorem działania człowieka. W niektórych fragmentach autor nie stawia tej sprawy tak ostro i wydaje się czynić człowieka odpowiedzialnym za ucieczkę. Autorytaryzm, czyli zgodnie z definicją „rezygnacja z niezależności swego indy-

¹¹ Tamże, s.52

widualnego „ja” może wystąpić w dwóch odmiennych i wykluczających się postaciach. Jedną z nich jest dążenie do podporządkowania się i uległość, drugą natomiast dominacja, czyli masochizm lub sadyzm. Kolejnym mechanizmem ucieczki jest tendencja do unicestwienia przedmiotu będącego źródłem zagrożenia, czyli destruktywność. Zdaniem autora jest ona „stale obecną w człowieku skłonnością, która niejako czeka tylko na okazję, aby się ujawnić”¹². Trzecim i ostatnim poruszonym przez autora jest mechaniczny konformizm, obejmujący wszystkie sfery naszego życia, takie jak myślenie, uczucia i wolę.

Czytając dzieła Fromma można odnieść wrażenie, iż autor waha się między dwoma uzasadnieniami mechanizmów ucieczki, tj. między uzasadnieniem racjonalizującym i a racjonalnym. Istotą sprawy jest jednak to, w jakim stopniu jednostka, która ulega wspomnianym mechanizmom jest tego świadoma i chce ich. Analizując ten fragment nasuwa się pytanie, czy rezygnacja z własnej osobowości jest mniej lub bardziej świadomym wyborem, czy też raczej koniecznością, która wynika z natury człowieka. Decyzja, za którą z dwóch interpretacji się opowiedzieć jest dla Fromma niełatwa. Wybór interpretacji zakładającej świadomy wybór jednostki ratuje wolność, ale jednocześnie podważa wnioski płynące z przeprowadzonej już wcześniej psychoanalizy. Dla kontrastu, opowiedzenie się za koniecznością eliminuje wolność. Stąd właśnie wahania oraz dwuznaczność określeń. Jak wiadomo, takie psychologiczne tendencje nie działają autonomicznie, a ich występowanie warunkowane jest strukturami ekonomicznymi, społecznymi, a także politycznymi. Wobec tego można dojść do wniosku, że o zmianach ludzkiego charakteru decydują łącznie zmiany w strukturze psychicznej i społecznej. Nie zważając na przedstawioną przez Fromma interpretację filozoficzną mechanizmów ucieczki, mają one nieodzowne znacze-

¹² Tamże, s.177

nie dla życia ludzkiego, a zwłaszcza dla jego moralnej formacji. Za mniej istotne można także uznać określenie czasu ich powstania w historii ludzkości. Nieistotne są więc spory, czy istniały zawsze, czy powstały w średniowieczu, w odrodzeniu czy też może później. O wiele ważniejszą kwestią, na której należy szczególnie skupić swoją uwagę jest to, że stanowią aktualne zagrożenie dla ludzkości, gdyż ludzkie zdrowie zależy w sposób konieczny i nieodłączny od struktur społecznych, w których zobligowani jesteśmy żyć. Dochodzimy do bardzo ważnego wniosku, a mianowicie, że walka z konformizmem, autorytaryzmem i destruktywnością jest bardzo ważnym obowiązkiem moralnym człowieka, którego nie należy zaniedbywać. W przeciwnym razie, wobec zgody na nie- doprowadzimy do zniszczenia ludzkości, co staje się groźne w równym stopniu jak broń jądrowa. Odpowiedzialność za siebie oraz za przyszłość musi podjąć każdy, coraz mniej jest ona sprawą prywatną jednostki. Tak ważna odwaga samodzielnego myślenia i podejmowania samodzielnych decyzji jednostki jest elementem nieodzownym wspólnego świata, ponieważ to właśnie jednostki tworzą elementy struktury społecznej, a to właśnie jej kształt w dużej mierze wpływa na szczęście człowieka.

Analizując poglądy Fromma można uznać, że historia wolności człowieka znajduje się w okresie przełomowym. Co prawda nie jest on definiowany w żadnym fakcie jednostkowym, nie ma konkretnej daty ani miejsca- jest to dalszy ciąg procesu zdobywania wolności, który ma inne wymiary jakościowe. Wydaje się, że ludzkość dochodzi już do kresu wytrzymałości psychicznej, a dalszy wzrost poczucia niepewności i osamotnienia grozi powszechną katastrofą, obłędem oraz, że nie można sobie wyobrazić bardziej upodlającej ceny za „wolność od”, jaką ludzkość płaciła i płaci. Ceną tą jest... wolność sama w sobie. Kiedy zdobywamy wolność, wraz z nią zyskujemy niewolę. Wobec tego, postępuje wewnętrzne rozdarcie człowieka. Wolność daje osamotnienie, osamotnienie

powoduje oddawanie się w niewolę. Wydaje się, że to błędne koło musi nieuchronnie doprowadzić do klęski człowieka, ponieważ nie ma możliwości cofnięcia się. Zresztą, należy zadać sobie pytanie, czy ludzie chcieliby pozbyć się zdobywanej nawet tak wielkim kosztem wolności? „Wolność od” nie stanowi, jak widać, pełni wolności. Można ten stan nazwać raczej przed wolnością, czyli stanem wyjściowym do osiągnięcia wolności, do uzyskania możliwości bycia wolnym.

2. Absolutyzacja wolności

Drugą, skrajną postawą, z którą można się spotkać jest absolutyzacja wolności. Absolutyzacja, zgodnie z definicją, jest to traktowanie czegoś jako rzeczy bezwzględnej, niezmiennej¹³. Nie istnieje wolność negatywna bez wolności pozytywnej. Należy pamiętać, że określenie negatywny i pozytywny może mieć różne znaczenia. Wolność negatywna to „wolność od” - przeszkód, ograniczeń, uwarunkowań. Każdy wolny czyn zawiera w sobie część wolności negatywnej, której to absolutyzacja może doprowadzić do identyfikacji wolności z buntem, anarchią oraz wolnością, której jedynym programem jest negacja. Negatywna wolność w czystej postaci nie jest do końca możliwa, ponieważ absolutne odrzucenie niszczy ostatecznie samą wolność.¹⁴ Wobec tego wolność negatywna jest nieodłącznie związana z wolnością pozytywną. Wolność pozytywna natomiast jest „wolnością wyboru czegoś: działania lub nie działania, czynienia takiej lub innej rzeczy. Wolność pozytywna jest wolnością związania się z..., samozwiązania. Uwalniamy się zatem od czegoś, aby się z czymś na nowo związać”¹⁵.

¹³ „Słownik języka polskiego” wyd. PWN, Warszawa 2007

¹⁴ G. W. F. Hegel., *Zasady filozofii prawa*, tłum. A. Landman, Warszawa 1969, s. 346.

¹⁵ „Katechizm Kościoła Katolickiego” 1745

Umieszczenie wolności na szczycie drabiny wartości ma według zwolenników wolności podnieść jej znaczenie na tyle, na ile możliwe, tak aby już nigdy nie była zagrożona. Taki tok myślenia jest zrozumiały dla każdego, kto miał chociaż raz okazję zetknąć się z rzeczywistością reżimów totalitarnych. Rzeczywista kwestia, jaka była i jest nadal rozważana, to nie problem za czy przeciw, ale miary wolności. Pytając o jej zakres zmieniamy punkt widzenia, ponieważ w ten sposób eliminujemy zero-jedynkowe spojrzenie. Przedstawiony w ten sposób problem pokazuje jak bezzasadne są argumenty tych, według których w każdym działaniu nie prowadzącym do poszerzenia wolności zagrożenie.

Rozważając spór dotyczący zakresu wolności, który należy się każdemu człowiekowi, warto dokonać analizy powszechnie uznawanej za właściwą zasady, która odnosi się do tej właśnie kwestii: wolność moja kończy się tam, gdzie zaczyna się twoja. Ta jakże prosta, nie obfitująca w skomplikowane wnioski reguła może wydawać się wystarczająca, czytelna i nie wymagająca dodatkowego tłumaczenia. Niestety są to tylko pozory. Jej założeniem jest dość problematyczna teza, według której właściwy mechanizm dystrybucji wolności jest adekwatny, aby każdy dostał jej dokładnie tyle, ile uznaje za potrzebne, właściwe lub zadawalające. Inaczej mówiąc, istnieje rzeczywista możliwość, takiego rozdzielenia stref poszczególnych jednostek, aby nie dochodziło do „tarcia” między jednostkami. Iluzoryczność takiej argumentacji staje się oczywista, gdy nieco bliżej przyjrzymy się naturze samej wolności. Wolność ma charakter subiektywny, egoistyczny i zawsze stajemy w jej obronie dla własnych interesów. Nie podważa tego nawet fakt, że nierzadko jest użyteczna także dla innych. Nie istnieje niezmienna, optymalna granica wolności, uznawana przez nas przez cały okres życia za właściwą. Zawsze staramy się mieć tyle wolności, ile tylko jest wymagane do realizacji określonych celów. Nawet bezinteresowne motywy, które nami sterują, wymagają

stosunkowo szerokiego zakresu wolności. W związku z tym, że pragniemy coraz więcej wolności, oczywistym jest, że nie niemożliwa jest sytuacja, w której każdy dostanie dokładnie tyle, ile chce. Powinniśmy się również spodziewać, że wraz ze wzrostem wymagań zwiększy się liczba sytuacji konfliktowych, w których obie strony będą mogły powołać się na zasadę wolności z czystym sumieniem.

Już dzisiaj powszechne są sytuacje, w którym możemy to zaobserwować. Doskonałym przykładem takiej sytuacji jest konflikt między zwolennikami oraz przeciwnikami zakazu palenia papierosów w miejscu publicznym. Reprezentanci pierwszej grupy powołują się na wolność do przebywania w miejscach niezanieczyszczonych dymem tytoniowym (czyli wolność od przymusu przebywania w towarzystwie osób palących). Ich oponenti natomiast przywołują wolność do palenia tytoniu. Życiowe doświadczenie przekonuje, że rozwiązanie tego typu problemu nierzadko zależy od innych mechanizmów ugodowych. Nawet jeżeli mamy styczność z człowiekiem usposobionym kompromisowo, który pomimo uzależnienia potrafi powstrzymać się od zapalenia papierosa na przystanku ze względu na obecność innych osób również oczekujących na autobus, to często taka decyzja motywowana jest nie, jak by się mogło wydawać, uzgodnieniem sfery wolności, ile z innych powodów, jak np. odwołanie do obyczaju.

Należy więc podkreślić, że subiektywność wolności stoi w sprzeczności z klarownymi i stabilnymi kryteriami jej dystrybucji (a są one warunkiem niezbędnym jej przetrwania), jako że zawsze domagamy się więcej wolności, niż wynika to z jakichkolwiek zasad przydziału. Reguła „wolność moja kończy się tam, gdzie zaczyna się twoja” w żaden sposób nie zapobiega problemom, gdyż wynikają one z egoistycznej natury wolności. W przeszłości problem ten nie był aż tak unaoczniony i poważny, ponieważ zasady dystrybucji wolności miały swoje podstawy na rozwiązaniach narzucanych przez religię,

obyczaj i tradycje. Wolność jako wartość nie prowadzi jednak do kreowania takich zasad, a nawet często je podważa. Nie mamy tu do czynienia z mechanizmem samoregulacji, gdyż osobnicza potrzeba wolności daleka jest od umiarkowania. Istotą dylematu systemu demokratycznego nie jest więc zagrożenie dla wolności płynące z aparatu państwa, lecz brak możliwości stworzenia obiektywnych zasad, które tę wartość dystrybuowałyby we właściwy, satysfakcjonujący sposób, ze względu na fakt, że obyczaj i tradycja nie wyznaczają już w demokracjach stosownej granicy.

Trudno nie odnieść wrażenia, że proces poszerzania granic wolności jest traktowany jak naturalny. Na przestrzeni lat dzieje historii społecznej świata są często pojmowane jako walka społeczeństwa z despotyzmem. Jeżeli więc proces historyczny miał swoje podstawy na sukcesywnym pozyskiwaniu kolejnych skrawków wolności, to można wysunąć tezę, że także i dziś powinniśmy kontynuować ten proces. Przedstawiona wizja historii budzi wiele wątpliwości, ale nawet obierając takie założenie, nie sposób nie podważyć historycznego determinizmu, który nieodłącznie akompaniuje „drodze ku wolności”. Nie istnieje żaden związek ani tym bardziej przymusowość między faktem, że w przeszłości niewątpliwie zakres wolności był niewystarczający, oraz że społeczeństwo był krępowane przez bezzasadne prawa i zachcianki despotycznego władcy, a tym, że dalej jesteśmy zobligowani do poszerzania zakresu naszej wolności. Można wysunąć hipotezę, że te obszary, które faktycznie związane były z tyranią, już dawno zostały zabezpieczone i społeczeństwo znalazło się w sytuacji, w której dalsze rozszerzanie jest nieodpowiedzialne, gdyż jego przyczyną nie jest rzeczywiste zagrożenie, a jedynie „rozpędzona maszyna wolności”. Dochodzimy tutaj do sedna problemu, jakim jest fakt, że jednostki absolutyzujące wolność korzystają z argumentów, które nie są adekwatne do charakteru współczesnych zagrożeń. Brak wyobraźni oraz przede

wszystkim proporcji to nie jedyne co można im zarzucić, gdyż można dostrzec tutaj wyraźną sprzeczność. Z jednej strony, jeśli zaakceptujemy fakt, że podstawowe wolności nie są już zagrożone, bezpodstawną jest chęć dalszego rozszerzenia granic wolności, jak gdyby podstawowe wolności w dalszym ciągu były zagrożone. Z drugiej strony, nowe obszary potencjalnego zagrożenia uzasadniane są niebezpieczeństwem dla podstawowych obszarów.

Podsumowanie

Wolność jest wartością nieodłączną od człowieka. Rodzenie się tej wartości łączy on z tzw. indywidualizacją. Cechą pozytywną tego procesu jest wzrost poczucia własnej siły oraz wyodrębnienie się z otoczenia przyrodniczego i społecznego. Proces ten wymaga odwagi, stanięcia w prawdzie, samodzielnego myślenia, twórczego wysiłku i odpowiedzialności, dlatego lękamy się wolności. A przecież doświadczenie wolności jest nieodzownym wymiarem rozwoju jednostki. Nie można jednak popadać w skrajność i absolutyzować tej wartości. Wolność nie jest celem w sobie samym. Nie jest czymś absolutnym, wolnością czynienia czegokolwiek.

Streszczenie:

Dzisiejsze społeczeństwo nie ma problemu ze zdefiniowaniem wolności jako brakiem zewnętrznego przymusu czy też realną możliwością realizacji własnych celów. Mimo to w społeczeństwie można spotkać także jednostki prezentujące dwie skrajne podstawy wobec tej wartości, które budzą szczególny niepokój - lęk przed wolnością oraz absolutyzację wolności. Lęk przed wolnością, czyli nieuświadomiony lęk przed nieznanym i nieobliczalnym. Lękamy się wolności, gdyż wymaga ona odwagi, stanięcia w prawdzie, samodzielnego myślenia, twórczego wysiłku i odpowiedzialności. A przecież doświadczenie wolności jest nieodzownym wymiarem rozwo-

ju jednostki. Erich Fromm, autor „Uciezki od wolności” zakłada, że człowiek zdobywa swoją wolność stopniowo, w toku rozwoju historycznego, okupując ją osamotnieniem i zanikiem poczucia bezpieczeństwa. W pracy zawarta jest analiza tej oraz wielu innych tez autora. Drugą skrajną postawą jest absolutyzacja wolności, czyli umieszczenie wolności na szczycie drabiny wartości, które ma podnieść jej znaczenie na tyle, na ile możliwe, tak aby już nigdy nie była zagrożona, co wydaje się bezpodstawne w dzisiejszych czasach.

Summary:

Fear of freedom and absolutization of freedom – two dangers of our times

Nowadays, society does not have problem to define freedom as a lack of external compulsion or real possibility to realize their own aims. However, we can also observe in society people presenting two different behaviours in addition to this value, which is particularly bothering- fear of freedom and absolutization of freedom. Fear of freedom is unconscious fear of something unknown and unpredictable. We are afraid of freedom, because it demands courage, truth, independent thinking, creative effort and responsibility. After all, experiencing freedom is indispensable dimension of human development. Erich Fromm, the author of “The Fear of Freedom”, assumes that people gain their freedom gradually, in progress of historical development, in exchange for solitude and atrophy of sense of security. The article contains analysis of this and a few more theses. Second, extreme attitude is absolutization of freedom, which is putting freedom at the top of a ladder of values, which has to emphasise the importance of it as much as it is possible, so it will never be threatened, which seems to be unnecessary nowadays.

Bibliografia:

1. Fromm E., *„Ucieczka od wolności”*. Tłum. O. i A. Ziemiłscy. Przedmowę napisał F. Ryszka. Warszawa 1970
2. *„Słownik języka polskiego”*, wyd. PWN, Warszawa 2007
3. Hegel G. W. F., *Zasady filozofii prawa*, tłum. A. Landman, Warszawa 1969
4. *„Katechizm Kościoła Katolickiego”* 1745

Chrześcijańska koncepcja wolności. Zafalszowany obraz ludzkiej wolności

*„Wolność charakteryzuje czyny właściwe człowiekowi.
Sprawia, że istota ludzka jest odpowiedzialna za czyny,
których jest dobrowolnym sprawcą.
Świadome działanie jest właściwe człowiekowi”¹*

Wstęp

Wolność to niezwykle dar, jaki człowiek otrzymał od Boga. Uzmysławia on, że wyszliśmy z ręki Stwórcy właśnie w niego wyposażeni, ale domaga się także, aby przez człowieka był on właściwie wykorzystany. Nie zawsze tak się jednak dzieje, a wtedy to, co miało ubogacać i rozwijać człowieka, staje się powodem jego autodestrukcji. Stąd pojawia się także określenie: „nieszczęsny” lub „trudny” dar wolności. Stwierdzenie J. Lieberta, że dokonując raz wyboru, jednak „w każdej chwili wybierać muszę”, uzmysławia prawdę, że każdy człowiek, codziennie dokonuje wyborów: tych większych i mniejszych, a czyni to z racji swojej wolności².

1. Różne koncepcje wolności.

Istnieje wiele konotacji pojęcia wolności: wolność potoczna, ontologiczna, psychologiczno-moralna, jurydyczna, społeczno-polityczna, teologiczna. Różnorodność płaszczyzn powoduje zróżnicowanie klasyfikacji typów wolności. Do bardziej istotnych należy rozróżnienie wolności jako możliwości wyboru jednej z wielu alternatyw oraz wolności jako wewnętrzno-moralnej autonomii.

¹ Katechizmie Kościoła Katolickiego" 1745

² J. Wolski., *Donum Libertatis: „O trudnym darze wolności”*, Łódź 2006.

a/. Wolność ujmowana w sensie ontologicznym

Filozofia klasyczna mówi o wolności człowieka jako naturalnym wyposażeniu jego natury. Myśliciele chrześcijańscy używają zwykle wyrażenia „wolność woli” (*liberum arbitrium*) mając na uwadze trwałą właściwość człowieka. Opis tej wolności obejmuje dwa aspekty: negatywny i pozytywny. Wolność woli w sensie negatywnym oznacza brak zewnętrznego czy wewnętrznego przymusu. Przymus zewnętrzny to przyczyna fizycznie krępująca działanie człowieka, uniemożliwiająca jakkolwiek wybór. Przymus wewnętrzny łączy się np. z narkomanią czy chorobą psychiczną, które niszczą wolność człowieka. Opozycją wolności jest przymus, ale nie jest nią konieczność jako taka³.

Wewnętrzną „koniecznością” jest pragnienie szczęścia i nakierowanie na wartości. Tego rodzaju konieczności nie niszczą wolności, ponieważ nie wymuszają na człowieku określonego sposobu zachowania się. Wolność człowieka nie oznacza wyizolowania z kręgu przyrody i świata ludzkiego. Wolność ontologiczna człowieka ma także sens pozytywny, oznacza mianowicie możliwość wyboru jednej z wielu alternatyw.

Wolność jest umiejscowieniem siebie w określonym systemie wartości, więzią z określoną społecznością. Wybór nie jest faktem mechanicznym, lecz zaangażowaniem się i autoorientacją ku czemuś. Sw. Tomasz z Akwinu sądził, że wybór dotyczy jedynie środków prowadzących do celu, a nie samego celu. Mówiąc o konieczności celu, miał na myśli naturalną orientację woli ludzkiej ku dobru i szczęściu.

Twierdził też, że wolność jest umiejscowieniem siebie w określonym systemie wartości, więzią z określoną społecznością. Wybór nie jest faktem mechanicznym, lecz zaangażowaniem się i autoorientacją ku czemuś. Sw. Tomasz z Akwinu sądził, że wybór dotyczy jedynie środków prowadzących do

³ *ibidem*

celu, a nie samego celu. Mówiąc o konieczności celu, miał na myśli naturalną orientację woli ludzkiej ku dobru i szczęściu⁴.

Wolność ontologiczna, rozumiana jako możliwość swobodnej decyzji i wyboru, aktualizuje się w różnorodny sposób. Przede wszystkim jest to zdolność mówienia „tak” lub „nie”. Następnie, wolność umożliwia wybór określonego przedmiotu; jest to wolność specyfikacji. Wreszcie wolność to wybór określonych mechanizmów realizacji przyjętych celów. Wolność wyboru i samookreślenia się jest więc wielokierunkowa i wielopoziomowa. Jest ona wyłącznym przywilejem człowieka, w dalszej zaś konsekwencji także jego obowiązkiem. Podstawowym argumentem, który przemawia na rzecz wolności człowieka, jest doświadczenie wewnętrzne⁵.

2. Wolność jako wewnętrzna autonomia

Idea wolności wewnętrznej była znana chrześcijaństwu od początku. Św. Paweł w Liście do Rzymian (6,20) akcentował opozycję pomiędzy wolnością a grzechem, a następnie (Rz 7,7 – 25) odróżnił trojaką wolność: od grzechu, od śmierci i od prawa⁶. Warunkiem wolności jest przewyciężenie złych skłonności. Jest to wolność dzieci Bożych, wyzwolonych z niewoli zła przez Ducha Pańskiego (II Kor 3,17). Św. Augustyn nauczał, że warunkiem prawdziwej wolności jest utwierdzenie w dobru. Jest to równoznaczne z wewnętrznym uniezależnieniem się od zła moralnego. Źródłem wszelkiego dobra jest Bóg.

⁴ op. cit, s.109

⁵ R. Descartes., *Zasady filozofii*. Tłum. I. Dąbmska, Warszawa J.960, s. 27; H. Bergson, *O bezpośrednich danych świadomości*, Warszawa 1913, s. 108,116–128; J. Maritain, *The Conquest of Freedom*, dz. cyt. s. 210 nn.; M. Scheler, *Rozważania dotyczące fenomenologii i metafizyki wolności*, „Znak” 15 (1963) nr 11, s. 1279-1280; K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 109–128.

⁶ M. Scheler., *Rozważania...*, dz. cyt. s. 1282; R. Ingarden., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1987, s. 25 nn.

Fakt ten prowadzi do sytuacji paradoksalnej: im więcej jest człowiek posłuszny Bogu, tym bardziej staje się wewnętrznie wolny; „wolny jest od grzechu, a służy sprawiedliwości”⁷. Starochrześcijański myśliciel przestrzegał, że zło nie daje prawdziwej wolności ale niewolę wobec bogów ziemi i natury⁸. Ideę wolności wewnętrzno-moralnej kontynuował św. Tomasz z Akwinu, mówiąc o wolności od winy i moralnej nędzy.

Idea wolności wewnętrzno-moralnej pojawia się również w dokumentach Vaticanum II. Konstytucja pastoralna *Gaudium et spes* opisuje ją następująco: „Taką zaś wolność zdobywa człowiek, gdy uwalniając się od wszelkiej niewoli namiętności, dąży do swego celu drogą wolnego wyboru dobra oraz zapewnia sobie skutecznie i pilnie odpowiednie pomoce. Wolność ludzka, zraniona grzechem, jedynie z pomocą łaski Bożej może to nastawienie ku Bogu uczynić w pełni skutecznym” {KDK 17}

Henri Bergson opisał wolność jako „branie w posiadanie siebie”⁹, tzn. aktywne współtworzenie własnej osobowości i odpowiedzialność za życiowe zadania. Wolność, rozumiana jako wewnętrzna autonomia, jest powołaniem człowieka jako osoby. Możliwość wyboru jest negatywnym ujęciem wolności. Pozytywnym jej dopełnieniem jest wewnętrzna dojrzałość moralna. Człowiek prawdziwie wolny jest zintegrowaną osobowością, jest kimś kto nabył sztukę samo-posiadania i samopanowania. Poprzez czyn moralny człowiek odkrywa skalę własnych możliwości, przewycięża siebie i zarazem wyzwala duchowo. Ciągła wewnętrzna konwersja, biblijna metanoia, jest poszerzaniem zakresu wolności. W ten sposób idea wolności

⁷ Św. Augustyn., Enmr. in ps. 99,7 PL 37,1275

⁸ S. Kowalczyk., *Człowiek i Bóg w nauce św. Augustyna*, Warszawa 1987, s. 75-84.

⁹ *Ewolucja twórcza*. Tłum. F. Znaniecki., Warszawa 1957, s. 139.

łączy się z ideą moralnego samodoskonalenia osoby ludzkiej. Wolna wola powinna coraz bardziej stawać się dobrą wolą¹⁰.

3. Liberalna koncepcja wolności

Wolność wewnętrznej autonomii, postulowana przez filozofię chrześcijańską, różni się diametralnie od liberalnej koncepcji wolności jako autonomii czysto zewnętrznej.

Liberalna wolność indywidualna wymaga zagwarantowania każdemu pewnego obszaru wolnego od ingerencji państwa i społeczeństwa. Isaiah Berlin nazywa ten rodzaj wolności wolnością negatywną tzw. wolność „od” (przymusu ze strony władz, obciążeń podatkowych, ingerencji władz w życie prywatne) i definiuje ją następująco: „Bycie wolnym w tym sensie oznacza, że nikt nie wtrąca się w moje sprawy. Im większy obszar tego niewtrącania się, tym większa jest moja wolność”¹¹. Każde ograniczenie tego obszaru czy też wkroczenie nań może oznaczać zagrożenie dla tak rozumianej wolności.

Drugą koncepcją wolności stworzona przez Berlina jest **wolność pozytywna** – tzw. "wolność do..." (zgromadzeń, wpływu na władze, wyborów, reprezentacji) tożsama z demokracją i demoliberalizmem. (główny ideolog John Stuart Mill).

Stephen Holmes zauważa że: „liberałowie nie ufali językowi dobra wspólnego, ponieważ było prawdopodobne, że pojęcie to było z powodów strategicznych nadużywane”¹².

Immanuel Kant, głosił autonomię etyczną człowieka. Z kolei Friedrich Nietzsche interpretował wolność jako całkowite wyzwolenie człowieka od wszelkich kodeksów etycznych, religijnych i społecznych. Nadczłowiek kieruje się jedynie „wolą mocy”, tj. własnym interesem i wymogami życia ani-

¹⁰ Św. Augustyn., *De libero arbitrio* 1, 25–16 PL, 32,1236.

¹¹ I. Berlin., *Dwie koncepcje wolności*, [w:] Cztery eseje o wolnościach, WN PWN, Warszawa 1994, s. 184.

¹² S. Holmes., *Anatomia antyliberalizmu*, Znak, Kraków 1998, s. 269.

malnego, a nie ideą miłości. Wreszcie J. P. Sartre opisuje człowieka jako świadomość wolności. Skoro wolność jest samą istotą bytu ludzkiego, to uznanie Boga ma być rezygnacją z wolności i odpowiedzialności. Człowiek wierzący samodegraduje się i unicestwia. Francuski myśliciel był przekonany, że wolności nie da się pogodzić z uznaniem jakichkolwiek kodeksów: tak religijnych jak społecznych. Historia pokazuje jednak, że „wyzwolenie” od Boga jest zwykle połączone z uzależnieniem wobec bogów immanencji: pieniądza, rasy, kolektywu przyjemności itp¹³.

Erich Fromm głosił, że „Wolność nie oznacza wolności od wszelkich wiodących zasad. Wolność jest wolnością do rozwoju zgodnego z prawami struktury egzystencji ludzkiej. (...) Oznacza posłuszeństwo. Błędem liberalnej koncepcji jest absolutyzowanie wolności oraz odrywanie jej od odpowiedzialności. Działanie autentycznie wolne musi być zakorzenione w wartościach, w dobru. Dlatego też błędem neoliberalizmu jest brak powiązania pomiędzy wolnością a dobrem, niekiedy wręcz sugerowanie ich opozycyjności¹⁴.”

4. Chrześcijańska koncepcja wolności

Pojęcie wolności osoby w nierozzerwalny sposób związane jest z chrześcijaństwem. Człowiek – epoki indywidualizmu – koncentruje się na realizowaniu wyłącznie indywidualnych praw i wolności, bez jakichkolwiek zobowiązań i bez konieczności „spłacania długów” wobec innych. Tymczasem chrześcijańska koncepcja indywidualnej wolności wymaga od człowieka, aby walczył z naturalnymi skłonnościami” – podkreśli-

¹³ S. Kowalczyk., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2018, s. 118.

¹⁴ K. Świerszcz., *Wolność w perspektywie prawdy wolnością odpowiedzialności za moralne i wspólne dobro człowieka*, „Communio” 2 (2009), 82.

ła filozof. A to z kolei nie jest możliwe, kiedy oderwie się człowieka od relacji z Bogiem czyli od transcendencji¹⁵.

Dominująca obecnie utopia w formie kultu indywidualnych praw jednostki – zdaniem prof. Delsol – prowadzi Europę do cofnięcia się o kilka epok, ku pogaństwu. Jako dowód na to wskazała, że aborcja czy eutanazja, które są wypisane dziś na sztandarach jako szczyt indywidualnej wolności, są powrotem do powszechnych praktyk stosowanych w społeczeństwach pogańskich, a zastopowanych dopiero przez chrześcijaństwo. We wszystkich kulturach poza chrześcijańskich zabijanie dzieci czy starców było praktyką całkiem normalną. W kulturze Europy postulat bezwzględnej ochrony życia ludzkiego możliwy stał się wyłącznie dzięki antropologii chrześcijańskiej¹⁶.

W swoim nauczaniu Kościół podkreśla, że człowiek, jako istota rozumna, wolna i odpowiedzialna posiada wyjątkową pozycję wśród wszystkich istot ziemskich, a więc i szczególną godność. Jest on świadomym i wolnym podmiotem swoich czynów, odpowiedzialnym za siebie, drugiego człowieka i świat, w którym żyje. Ta właściwość jego bytu stanowi o jego godności, tzn. o jego ontycznej i powinnościowej relacji do Boga, wspólnoty ludzkiej i świata. Kościół katolicki naucza, że godność przysługuje osobie ludzkiej od chwili poczęcia do naturalnej śmierci¹⁷.

Na wolność ludzką możemy spojrzeć z różnych punktów widzenia. Przede wszystkim jest to elementarna zdolność istoty ludzkiej do jej spełnienia się jako człowieka. Wolność człowieka buduje się w czasie, bo stopniowo, przez akty wolności oczyszcza się w nas, zakorzenia i wzmacnia. O ile indywidualizm i socjalizacja stoją względem siebie w opozycji, to

¹⁵ Prof. Delsol., *Wolność chrześcijańska różni się od wolności nowoczesnej*, pobrano z: <https://ekai.pl/prof-delsol-wolnosc-chrzescijanska-rozni-sie-od-wolnosci-nowoczesnej/> 28.11.2019

¹⁶ *ibidem*

¹⁷ Kodeks Kościoła Katolickiego 1703

jednak jednostka i grupa wzajemnie się ubogacają. Wolność powoduje, że każda jednostka staje się wyjątkowa i nie może zamknąć się ani w ciasnym egoizmie, skoncentrować na sobie, ani też zatracić w środowisku czy grupie. Mimo, że wolność człowieka jako stworzenia jest wolnością warunkowaną i ograniczoną, stanowi podstawową i najbardziej szlachetną cechę osoby ludzkiej. Niezbywalna godność człowieka jest nierozłączna z wolnością, nikt nie może ani nie powinien z niej rezygnować¹⁸.

Wolność jest nowym życiem w Chrystusie i postępowaniem według zasad Ducha Chrystus, który ofiarowuje człowiekowi prawdziwą wolność, uzależnia ją od prawdy: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8, 32)¹⁹. Chrześcijańskie rozumienie wolności wiąże się nierozdzielnie także z przykazaniami.

„Objawienie poucza nas, że władza decydowania o dobru i złu nie należy do człowieka, ale wyłącznie do Boga. Człowiek oczywiście jest wolny od chwili, kiedy może pojąć i przyjąć Boże przykazania”²⁰.

Istotę wolności zdefiniował ks. Feliks Buchwald:

1. Wolność jest możliwością a właściwie zdolnością poznawania i chcenia, czyli owocem rozumu i woli. Doskonała zatem wolność ma za warunek doskonały rozum i doskonałą wolę. Ponieważ Bóg najdoskonalej poznaje i chce, czyli ma najdoskonalszy rozum i wolę, sam więc Bóg jest najdoskonalej, czyli w całej pełni wolny.

¹⁸ R. Blázquez Pérez., *Międzynarodowe Spotkanie Ekip Matki Bożej, Fátima 2018*

¹⁹ T. Styczeń., *Wolność z prawdy żyje. Wokół encykliki „Veritatis splendor”*, „Ethos” 25–26 (1994), 14–42.

²⁰ T. Söding., *Ku wolności wyzwoleni* (Ga 5, 1), „Communio” 2 (2009), 35

2. Człowiek jest wolny, bo ma rozum i wolę, lecz nie jest doskonale wolnym, bo rozum i wola jego niedoskonałe.

3. Niedoskonałość rozumu naszego w tym, że nie wszystko poznaje co jest do poznania, tudzież że jest omylnym, że najczęściej błądzi w swych zdaniach i sądach. Niedoskonałość zaś woli naszej w tym, że nie wszystko chcemy co byśmy chcieć powinni, dlatego, że jest dobre, tudzież iż złe kusić i zwyciężyć może wolę naszą. A zatem niedoskonałość woli naszej tkwi w możliwości popadnięcia w błąd i przychylenia się do złego, z czego wypływa następnie, że wielu najfałszywiej upatruje pełność i szczyt wolności.

4. Prawdziwie wolnym jest ten tylko, kto mogąc czynić co mu się chce, czyni jednak to tylko co powinien. I nie żaden to, jakby się komu zdawać mogło, paradoks, boć rzeczywiście człowiek ma przyrodzone moralne przeświadczenia, mocą których każdy jeno chce co powinien, co do niego należy, jego obowiązkiem i zadaniem. Złego dobrowolnie nikt nie chce, a czyni je tylko dlatego, że uległ żądom, namiętnościom i ich ponętom, słowem pokusie. Stąd też słusznie takich nazywamy niewolnikami złych skłonności i namiętności, gdyż te podbiły ich wolę i w swój wprowadziły jasyr.²¹

5. Zafałszowane formy wolności

Istnieją pewne formy „wolności”, które w rzeczywistości nie zasługują na to miano, przeto należy strzec i bronić wolności przed różnego rodzaju zafałszowaniami. Na przykład w społeczeństwie konsumpcyjnym nadmiar dóbr niekoniecznych dla człowieka może stanowić w pewnym sensie nadużycie wolności wówczas, gdy coraz bardziej nienasycone poszukiwanie dóbr nie jest poddane prawu sprawiedliwości i miłości społecznej. Tego rodzaju konsumpcja w rzeczywistości

²¹ F. Buchwald., „O wolności sumienia” „Przegląd Lwowski”, Rok trzeci (1873). Tom VI, Wydawca i Redaktor X. Edward Podolski, Lwów 1873, s. 373-381; 544-555

pociąga za sobą ograniczenie wolności innych; a nawet, w perspektywie solidarności międzynarodowej, szkodzi całym społeczeństwom, tym mianowicie, które nie dysponują minimum dóbr niezbędnych do zaspokojenia swych istotnych potrzeb. Istnienie na świecie stref skrajnej nędzy, istnienie głodu i niedożywienia stawia oskarżające pytanie pod adresem krajów, które swobodnie się rozwinęły nie biorąc pod uwagę tych, które nie mają nawet minimum, a może niekiedy ich kosztem²².

Można by również powiedzieć, że w państwach bogatych niekontrolowana pogoń za dobrami materialnymi i za wszelkimi usługami tylko pozornie daje więcej swobody tym, którzy z tych bogactw korzystają, gdyż pogoń ta proponuje jako podstawową wartość ludzką posiadanie rzeczy, zamiast traktować pewien dobrobyt materialny jako warunek i środek pełnego rozwoju talentów człowieka we współpracy i harmonii z bliźnimi.

Również i społeczeństwo wyrosłe na bazie czysto materialistycznej odmawia człowiekowi wolności, gdy podporządkowuje swobody indywidualne dominacji gospodarczej, gdy tłumi twórczość duchową człowieka w imię fałszywego ładu ideologicznego, gdy nie pozwala ludziom na wykonywanie ich prawa do zrzeszania się, gdy w praktyce unicestwia prawo do uczestniczenia w życiu publicznym, lub tak postępuje w tej dziedzinie, że indywidualizm i uchylanie się od udziału w życiu obywatelskim i społecznym stają się postawą powszechną.

Wreszcie prawdziwej wolności nie ma także w społeczeństwie permissywnym, które myli wolność z zezwaniem na jakikolwiek wybór, i które głosi, w imię wolności, pewien rodzaj powszechnej amoralności. Pogląd, że człowiek jest wolny w organizowaniu swego życia bez odwoływania się do

²² Chcesz służyć sprawie pokoju - szanuj wolność (1981) Orędzie Jana Pawła II na XIV Światowy Dzień Pokoju

wartości moralnych, i że nie jest zadaniem społeczeństwa zapewnienie ochrony i rozwoju wartości etycznych, jest wypaczeniem wolności. Tego rodzaju postawa burzy wolność i pokój. Istnieją liczne przykłady owej błędnej koncepcji wolności, jak niszczenie życia ludzkiego przez akceptowane lub zalegalizowane przerywanie ciąży²³.

Zafałszowany obraz wolności, to szukanie jej niejako poza Bogiem i poza prawdą, jej absolutyzowanie, przedstawianie w taki sposób jakoby wolność stała w sprzeczności z uznaniem autorytetu innych, szczególnie autorytetu Boga. Stąd rodzi się koncepcja wolności rozumianej jako samowola²⁴. „Prawdziwą wolnością jest tylko wolność w służbie dobra i sprawiedliwości. Wybór nieposłuszeństwa i zła jest nadużyciem wolności i prowadzi do «niewoli grzechu» (por. Rz 6, 17)”²⁵.

Zafałszowany obraz ludzkiej wolności podtrzymywany jest także niektórymi współczesnymi nurtami filozoficznymi. Szczególnie groźne są te nurty, które deklarują się jako ateistyczne. Przykładem jest egzystencjalizm J.P. Sartre’a. Zgodnie z nim, najważniejsze w życiu człowieka jest to, aby wykorzystać do ostatnich granic wolność, której człowiek nie wybierał, ale na którą został skazany²⁶. „Według Sartre’a, ludzka wolność jest absolutna, nie związana z żadnymi prawami i nakazami moralnymi. Zadaniem człowieka pozostaje niejako stworzyć własną wolą pełnego siebie z przypadkowego tworu wśród pustki, która go otacza”²⁷.

²³ *ibidem*

²⁴ J. Tischner., *Ethos wolności*, „Znak” 2 (1975), s.190

²⁵ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994, 1730. Por. W. Chudy, art. cyt., s.115-117.

²⁶ H. Zaborowski., *Wolność i jej wyzwania*, „Communio” 2 (2009), 6-7.

²⁷ B. Jurczyk., *Wolność – sumienie – prawda w świetle encykliki „Veritatis splendor”*, [w:] Nie lękać się prawdy, dz. cyt., 55.

6. Skutki zafałszowanej wolności

Zagrożenia wolności prowadzą do jej skażonego pojęcia i przeżywania. Zafałszowana wolność prowadzi do różnych form utylitaryzmu zarówno w obszarze życia osobistego i społecznego. W tym kontekście Jan Paweł II podkreśla, że „cały program utylitaryzmu związany z indywidualistycznie zaprogramowaną wolnością, wolnością bez odpowiedzialności, jest antytezą miłości, również jako wyrazu ludzkiej cywilizacji, jej całościowego i spójnego kształtu” (LR, nr 14). Wynaturzona wolność dotyka boleśnie całe życie społeczne w jego różnych obszarach. Wszelkie patologie i sprzeczności w życiu społecznym, określane jako „cywilizacja śmierci” mają swoje źródło w zafałszowanym pojęciu wolności, „które absolutyzuje znaczenie jednostki ludzkiej, przekreślając jej odniesienie do solidarności z drugimi, do pełnej akceptacji drugiego człowieka i do służenia innym (...), które staje się ostatecznie wolnością „silniejszych”, wymierzoną przeciw słabszym, skazanym na zagładę” (EV, nr 19).

Nadużywanie wolności, jej niewłaściwe wykorzystywanie, skutkuje rzeczywistością grzechu, który jest samodegradacją człowieka, a nie jego afirmacją. Niestety, czasem człowiek broniąc źle rozumianej wolności „wypowiedział walkę Kościołowi, państwu, społeczeństwu i dotychczasowym obyczajom. [...] W tej walce pomylił nieopanowanie ze swobodą, a wolność bezdroży z prawdziwą wolnością”²⁸.

W świetle nauczania Jana Pawła II, zafałszowana wolność w życiu małżeńskim i rodzinnym, które jest (powinno być) wzorem wszelkich wspólnot, wyraża się m.in. „w dążeniu do osiągnięcia własnego egoistycznego dobra, nierzadko przeciw innym” (Adhortacja, *Familiaris consortio*. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie (22.11.1981), nr 6; dalej skrót FC), oraz w tzw. „wolnej miłości” (LR, nr 14), czy wreszcie w tym wszyst-

²⁸ M. Pokrywka., *Rola Ducha Świętego w kształtowaniu dojrzałego sumienia*, [w:] *Wyzwania moralne przełomu tysiącleci*, red. J. Nagórny, A. Derdziuk, Lublin 1999, 214.

kim, co zawiera w sobie pojęcie „cywilizacja śmierci”, na czele z całym „trendem proaborcyjnym” (LR, nr 13-14).

Wynaturzona wolność jest wielkim zagrożeniem także dla samej demokracji, państwa prawa i dla każdego obszaru życia społecznego. Rozwinięciem tego stwierdzenia i jego egzemplifikacją jest znacząca wypowiedź Papieża zamieszczona w encyklice *Evangelium vitae*. Czytamy tam, że „ta koncepcja wolności prowadzi do głębokiego zniekształcenia życia społecznego. Jeżeli promocja własnego „ja” jest pojmowana w kategoriach absolutnej autonomii, prowadzi nieuchronnie do negacji drugiego człowieka; jest on postrzegany jako wróg, przed którym trzeba się bronić. W ten sposób społeczeństwo staje się zbiorowością jednostek żyjących obok siebie, ale nie połączonych wzajemnymi więzami: każdy pragnie zrealizować swoje cele niezależnie od innych czy wręcz dąży do własnych korzyści kosztem innych. Jednakże fakt, że także inni mają podobne dążenia, zmusza do poszukiwania jakiejś formy kompromisu, jeżeli społeczeństwo ma zagwarantować każdemu możliwie jak najwięcej wolności. W ten sposób zanika wszelkie odniesienie do wspólnych wartości i do prawdy absolutnej, uznawanej przez wszystkich: życie społeczne zostaje wystawione na ryzyko całkowitego relatywizmu. Wszystko staje się wówczas przedmiotem umowy i negocjacji; także owo pierwsze z podstawowych praw, jakim jest prawo do życia” (EV, nr 20).

Autentyczna wolność zagrożona jest od wewnątrz i z zewnątrz. Jednak zdaniem Jana Pawła II podstawowym źródłem zagrożenia dla wolności jest sam człowiek. Prawdę tę Papież wyraźnie wyartykułował w Polsce w 1987, podczas pożegnalnego przemówienia na Jasnej Górze, ucząc, że „przebieg to nie ideologie, nie ustroje, nie systemy, tylko człowiek dał początek grzechowi, temu, który toczy się w ciągu całych dziejów. To człowiek ulegał tej szatańskiej iluzji, że sam może być jako Bóg, sam może decydować o dobru i złu i on tylko

jest jedyną i ostateczną miarą tego wszystkiego, co należy do świata, w którym żyje, do stworzenia”²⁹.

Streszczenie:

Wolność to niezwykły dar, jaki człowiek otrzymał od Boga, ale to na człowieku spoczywa odpowiedzialność, aby z tego daru właściwie korzystał. Spośród różnych koncepcji ujmowania pojęcia wolności należy wskazać jej sens ontologiczny jako podstawa bytu każdego człowieka. Filozofia klasyczna mówi o wolności człowieka jako naturalnym wyposażeniu jego natury, zagwarantowanym od chwili urodzenia do śmierci. Wolność w ujęciu liberalnym wymaga zagwarantowania każdemu pewnego obszaru wolnego od ingerencji państwa i społeczeństwa. Błędem liberalnej koncepcji jest absolutyzowanie wolności oraz odrywanie jej od odpowiedzialności. Działanie autentycznie wolne musi być zakorzenione w wartościach, w dobru. Dlatego też błędem neoliberalizmu jest brak powiązania pomiędzy wolnością a dobrem, niekiedy wręcz sugerowanie ich opozycyjności³⁰. Chrześcijańska koncepcja wolności wymaga od człowieka, aby walczył z naturalnymi skłonnościami. A to z kolei nie jest możliwe, kiedy odwróci się człowiek od relacji z Bogiem czyli od transcendencji. Człowiek, jako istota rozumna, wolna jest podmiotem swoich czynów, odpowiedzialnym za siebie, drugiego człowieka świat, w którym żyje³¹. Należy strzec i bronić wolności przed różnego rodzaju jej zafałszowaniami. Zafałszowany obraz wolności, to szukanie jej niejako poza Bogiem i poza prawdą, Stąd rodzi się koncepcja wolności rozumianej jako samowola³².

²⁹ M. Sztaba., *Jan Paweł II o wolności jako darze i zadaniu w życiu społecznym*, Tygodnik „Niedziela” 2014-03-01

³⁰ Świerszcz., *Wolność w perspektywie prawdy wolnością odpowiedzialności za moralne i wspólne dobro człowieka*, „Communio” 2 (2009), 82.

³¹ Kodeks Kościoła Katolickiego, 1703)

³² Chcesz służyć sprawie pokoju - szanuj wolność (1981) Orędzie Jana Pawła II na XIV Światowy Dzień Pokoju

Summary:

Christian concept of freedom

Freedom is an extraordinary gift that man has received from God, but it is the responsibility of man to make good use of this gift. Among the various concepts of freedom, one should indicate its ontological sense as the basis of every human being. Classical philosophy speaks of human freedom as a natural endowment of nature, guaranteed from birth to death. It is a mistake of the liberal concept to absolutize freedom and take it away from responsibility. Authentically free action must be rooted in values. Therefore, the error of neoliberalism is the lack of connection between freedom and good, sometimes even suggesting their opposition. The Christian concept of freedom requires man to fight against natural inclinations. And this is not possible when man detaches himself from his relationship with God. Man, as a rational, free being is the subject of his actions, responsible for himself, the other man, the world in which he lives. One should guard and defend freedom against all kinds of adulteration. The false image of freedom is to seek it beyond God and beyond the truth. This is how the concept of freedom understood as arbitrariness is born.

Słowa kluczowe: freedom, concept, christianity, values

Bibliografia:

Św. Augustyn., *De libero arbitrio* 1, 25 – 16 PL, 32, 1236.

Blázquez P., *Ricardo arcybiskup Valladolid*, Międzynarodowe Spotkanie Ekip Matki Bożej Fátima 2018

Berlin I., *Dwie koncepcje wolności*, [w:] Cztery eseje o wolnościach, PWN, Warszawa 1994.

Buchwald F., „*O wolności sumienia*”, „Przegląd Lwowski”, Rok trzeci (1873). Tom VI. Wydawca i Redaktor X. Edward Podolski, Lwów 1873, ss. 373-381; 544-555

<https://papiez.wiara.pl/doc/378708.Chcesz-sluzyc-sprawie-pokoju-szanuj-wolnosc-1981/3>

Jan Paweł II., *Chcesz służyć sprawie pokoju - szanuj wolność* (1981), Ośrodek Jana Pawła II na XIV Światowy Dzień Pokoju, <https://papiez.wiara.pl/doc/378708.Chcesz-sluzyc-sprawie-pokoju-szanuj-wolnosc-1981/3>

Chantal Delsol., *Wolność chrześcijańska różni się od wolności nowoczesnej*, pobrano z : <https://ekai.pl/prof-delsol-wolnosc-chrzescijanska-rozni-sie-od-wolnosci-nowoczesnej>
28.11.2019

Descartes., *Zasady filozofii*. Tłum. I. Dąbmska, Warszawa 1960,

Bergson H., *O bezpośrednich danych świadomości*, Warszawa 1913.

Maritain J., *The Conquest of Freedom*, dz. cyt. s. 210 nn.

Scheler M., *Rozważania dotyczące fenomenologii i metafizyki wolności*, „Znak” 15 (1963) nr 11, s. 1279–1280.

Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.

Jurczyk B., *Wolność – sumienie – prawda w świetle encykliki „Veritatis splendor”*, [w:] *Nie lękać się prawdy*, dz. cyt., 55.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994, 1730.

Kowalczyk St., *Człowiek i Bóg w nauce św. Augustyna*, Warszawa 1987.

Kowalczyk St., *Zarys filozofii człowieka*, Sandomierz 2018.

11. Holmes St., *Anatomia antyliberalizmu*, Znak, Kraków 1998.

12. Pokrywka M., *Rola Ducha Świętego w kształtowaniu dojrzałego sumienia*, [w:] *Wyzwania moralne przełomu tysiącleci*, red. J. Nagórny, A. Derdziuk, Lublin 1999, s.214.

13. Söding T., *Ku wolności wyzwoleni* (Ga 5, 1), „Communio” 2 (2009), s.35

14. Styczeń T., *Wolność z prawdy żyje. Wokół encykliki „Veritatis splendor”*, „Ethos” nr 25–26 (1994), s.14.

15. Sztaba M., *Jan Paweł II o wolności jako darze i zadaniu w życiu społecznym*, Tygodnik „Niedziela” 2014-03-01

16. Tischner J., *Ethos wolności*, „Znak” 2 (1975), s. 190.

17. Świerszcz K., *Wolność w perspektywie prawdy wolnością odpowiedzialności za moralne i wspólne dobro człowieka*, „Communio” 2 (2009), s.82.

18. Zaborowski H., *Wolność i jej wyzwania*, „Communio” 2 (2009), s. 6-7.

Relacja pomiędzy wolnością a odpowiedzialnością – czy wolność zwalnia z odpowiedzialności?

1. Istota wolności

Podstawową wartością jaką posiada człowiek to jego wolność, jest ona bardzo istotna nie tylko dla pojedynczego człowieka, ale także dla całych wspólnot, zarówno dla tych najmniejszych takich jak rodzina, jak i tych największych czyli narodu. Jednakże pomimo przeświadczenia o powszechności oraz fundamentalności wolności nie można jej jednoznacznie określić. Jej powszechność nie pociąga za sobą także tego że jest ona absolutna czy nawet najważniejsza, a co za tym idzie nie podporządkowuje się jej wszystkich innych wartości takich jak np. sprawiedliwość lub bezpieczeństwo. Trudności, które wiążą się ze zrozumieniem oraz funkcjonowaniem wolności zaliczane są do najbardziej zawiłych, wielowymiarowych oraz dyskusyjnych problemów, nie tylko w aspekcie filozoficznym, zwłaszcza aksjologii czy etyce, ale również aspekcie politycznym i prawnym oraz różnorodnych nauk społecznych. Problematyka wolności poruszana jest w wielu książkach, rozprawach naukowych oraz artykułach publicystycznych¹.

Monteskiusz w dziele pt. *O duchu praw* (De l'esprit des lois) przedstawił konieczność odróżnienia filozoficznego oraz politycznego rozumienia wolności. Rozdział o wolności obywatela przekonuje, iż wolność filozoficzna skupia się na spełnianiu własnych przyjemności lub pragnień, na przekonaniu, że realizuje się własną wolę. Natomiast wolność polityczna bazuje na bezpieczeństwie czy też przeświadczeniu, że po-

¹ B. Dziemidok., *Teoretyczne i praktyczne kłopoty z wolnością człowieka*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin, s.25.

siada się takie bezpieczeństwo². Wolność według Monteskiusza polega wyłącznie na tym by czynić, to czego się chce i chcieć się powinno, oraz nie być zobligowanym do czynienia czegoś przeciwko własnym przekonaniom³.

Inny typ pobudek odnośnie wolności człowieka skupia się na sferze życia moralno-społecznego. Według I. Kanta wolność to jedynie postulat oraz założenie wymagane przez respektowanie reguł moralnych. Tomasz Akwinu w swojej antropologii zawarł odmienny argument przemawiający za wolnością człowieka. Wolność według niego to logiczne oraz nieodzowne następstwo rozumności jednostki. Zwierzęta funkcjonują dzięki biologicznym instynktom, człowiek natomiast w działaniu kierować się powinien własnym umysłem. Bardzo ważna rola umysłu nie jest jednoznaczna z jego dyktatem, stąd też niepoprawny jest skrajny intelektualizm – tłumaczący dobro oraz zło w roli atrybutów poznania. Rozumna identyfikacja sytuacji jest istotna, jednakże nie zawsze jest decydująca o podjęciu decyzji, ona zależna jest od woli. Jednostka ludzka jest pociągana przez wartości, indywidualna emocjonalność oraz skłonności wymykają się wzorcom intelektualno-pojęciowym. Intelpekt sygnalizuje mnogość dóbr skończonych, stąd też istotne jest dokonywanie ich doboru. Czynność wyboru, związana z preferencją konkretnej wartości ponad inne, jest prawem jednostki wolnej. Nakierowanie na konkretne wartości pozwala w dalszym ciągu osobisty wybór. Tak więc wybranie partykularnego dobra to dzieło indywidualnej wolnej woli człowieka⁴.

Wolność, jako pojęcie samo w sobie jest bardzo interesujące dla badaczy wywodzących się z różnych dziedzin nauk. Problematyka ta jest także rozpatrywana w ramach debaty

² Ch. Montesquieu., *O duchu praw*, Warszawa 1927, s. 263.

³ *Ibidem*, s.221.

⁴ S. Kowalczyk., *Zarys filozofii człowieka*, Wyd. diecezjalne, Sandomierz 2002, s. 112.

pedagogicznej. Najistotniejsze płaszczyzny w tej dziedzinie to: wolność traktowana jako tworzenie autonomii człowieka; wolność jako możliwość wyboru zadań wypełniających potencjał rozwojowy człowieka; wolność jako wrodzone oraz nienaruszalne prawo jednostki do samostanowienia⁵.

Ważne problemy mogące ujawnić się w ramach wymienionych powyżej płaszczyzn, to: rozumienie wolności w formie dobra o charakterze konsumpcyjnym; „prywatyzacja” wolności a także odpowiedzialności; egoizm oraz egotyzm czy także zaburzenie równowagi pomiędzy znaczeniem pojedynczego człowieka względem nadrzędności–podrzędności w organizacji firmowej i państwowej. Biorąc pod uwagę jednocześnie procesualne, nastawione na przyszłość znaczenie charakteru wolności⁶.

Traktowanie wolności jako procesu przyjmuje ciągle rozszerzanie, ubogacanie oraz różnicowanie jej pojmowania. Badanie „wolności w ogóle” jest bardzo trudne z powodu złożoności tej problematyki. Nie wyklucza to ogólnej analizy tematu, a wręcz odwrotnie, próby kompleksowego przebadania wolności wnoszą przeważnie nowego spojrzenia i ubogacają jej definicję. Jednakże konieczne jest zdanie sobie sprawy z tego, że pozostają to tylko próby ogólnego przebadania pojęcia wolności, oraz to że w takich badaniach refleksje skupiają się na konkretnych aspektach, przez co z podejścia ogólnego przechodzą na badania w określonym kierunku. Następstwem tego jest to, iż, można wyróżnić dwa fundamentalne podejścia w pojmowaniu pojęcia wolności: generalne, które nawiązuje do uniwersalnej wymowy tego terminu, gdzie należy wziąć pod uwagę trudność z dotarciem do całości problemu a także niebezpieczeństwo wiążące się z generalizacją, która powoduje spłylenie i trywializację pojęcia prawdy; szczegółowe, które

⁵ T. Szkudlarek., *Wolność ponowoczesna i pedagogika dekonstrukcji*. [w:] Dylematy wolności, (red.) M. Reut., Wrocław 2001.

⁶ *Ibidem*.

polega na tym by uświadomić sobie że nie ma jednej wolności i należy ją pojmować w liczbie mnogiej. Każde z tych podejść może wykluczać drugie, ale też nie muszą tego robić. Alternatywa będzie miała miejsce wtedy gdy interpretacja wolności w sposób szczegółowy eliminuje występowanie wolności w formie uniwersalnej, czy też na odwrót. Połączenie zaś podejścia generalnego i szczegółowego zakłada zbadanie uniwersalnego pojęcia wolności dzięki analizie wolności szczegółowych⁷.

Wolność jest cechą każdego człowieka, który w swoim zachowaniu wykracza poza poznanie doświadczalne oraz pojęciowe. Przez co świadomość wolności stanowi poznanie prawdziwe, aczkolwiek wspierające się na wyraźnej werbalizacji. Stanowi to poznanie podświadome a także po części egzystencjalno-praktyczne. Świadomość bycia wolnym często jest rozumiany w sposób wieloraki. Omawiając świadomość wolności, należy zwrócić uwagę na świadomość, która współtowarzyszy ustanawianiu konkretnych decyzji oraz wyborów, a ponadto na świadomość refleksyjną która wraca do wyborów z przeszłości⁸.

Wolność, bez względu na wyznawany światopogląd, to najistotniejszy postulat każdego człowieka. Jednakże ciągle uwalnianie jednostki od wszystkich ograniczeń stawia pod znakiem zapytania wartość egzystencji tak obszernego a jednocześnie ograniczonego pojmowania wolności. Wolność od wszelkiego, co jest trwałe, przekazuje człowieka w niewolę zamętu oraz przypadkowości, niszczy wszystkie dokonania, czy chociażby próby utworzenia jakiegokolwiek porządku dającego nadzieję oraz możliwość uwierzenia w siebie samego oraz otaczający świat⁹.

⁷ V. Kopińska., *Pojęcie wolności i jego teoretyczne konotacje*, Kultura-Społeczeństwo-Edukacja Nr 1 / 2012, Poznań, s. 121.

⁸ S. Kowalczyk., *Zarys filozofii...*, op., cit., s. 111.

⁹ W. Zuziak., *Człowiek i jego wolności*, „Ogos i ethos” 2013/1, s. 59.

Najpopularniejszym a zarazem podstawowym rozróżnieniem pojęciowym jest to które odróżnienia wolność „od”, która inaczej jest nazywana negatywną i wolności pozytywnej, określana jako „do”. Wolność „od” uważana jest za najpopularniejsze zdroworozsądkowe rozumienie tego pojęcia, ponieważ jest ona traktowana jako brak przymuszenia. Jednostka wolna w takim rozumieniu jest pozbawiona przymusu, nie znajduje się pod wpływem przymusu, zarówno fizycznego jak i psychicznego, to człowiek decydujący i działający bez ograniczeń wynikających z więzienia, tortur, gróźb czy presji. I. Berlin uważa, że „być wolnym w tym sensie oznacza, że nikt nie wtrąca się w moje sprawy.” Czyli idąc dalej można powiedzieć, że im mniej ingeruje się w życie jednostki tym bardziej odczuwa ona wolność¹⁰.

Wolność „do”, inaczej nazywana wolnością pozytywną jest rozumiana inaczej. W takim rozumieniu wolność wynika z tego, że jednostka pragnie sama o sobie decydować, chce się spełniać. Człowiek chce by życie zależało tylko od niego, aby nikt nie miał na niego wpływu, bez względu czy wpływ taki wywierało by społeczeństwo czy najbliżsi, chce podążać za własnymi prawdami oraz zamiarami, a nie podlegać czynnikom sprawczym, które oddziałują na niego z zewnątrz¹¹.

Zatem wolność „od” stanowi brak występowania jakiegokolwiek przymusu, z kolei wolność „do” jest to umiejętność realizowania własnego przeznaczenia¹². Dwa sposoby podchodzenia do wolności wzajemnie się uzupełniają, ponieważ jednostka może być wolna jeżeli jest w stanie żyć tak, aby łączyć ze sobą wolność „od” z wolnością „do”¹³.

Reasumując wolność jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zinterpretowania, ponieważ można wskazać na

¹⁰ I. Berlin., *Dwie koncepcje wolności*, Warszawa 1991, s. 116.

¹¹ B. Dziemidok., *Teoretyczne i praktyczne ...op.*, cit. s. 27.

¹² A. Besançon., *Wolność, „Rzeczypospolita”*. Plus - Minus, 2008, s. 22.

¹³ *Ibidem*

różne typy wolności, a ponadto każdy człowiek w sposób indywidualny ją odczuwa. Wolność jest przypisana każdej jednostce ludzkiej, aby mogła się swobodnie rozwijać i realizować w życiu, jednakże wolność posiada także pewne granice, po to aby wolność jednego człowieka nie przeszkadzała w byciu wolnym innej osoby.

2. Znaczenie odpowiedzialności w życiu jednostki

W codziennym życiu „odpowiedzialność” definiowana jest jako pewien moralny obowiązek bądź też obowiązek prawny za własne postępowanie bądź czyny innych osób, a także jako obowiązek dbania o coś lub o kogoś¹⁴.

Ponadto odpowiedzialność stanowi nieodzowny element życia człowieka, jest wpisany w jego naturę. Zatem za sprzeczne z naturą człowieka uznawane jest zachowanie społecznie nieodpowiedzialne. Odpowiedzialność jest przypisywana tylko jednostce ludzkiej, nie jest natomiast przypisywana zwierzętom oraz naturze. Nie można być za swoje zachowanie odpowiedzialne zwierzę w sytuacji kiedy zabiło człowieka, a także przyroda za śmierć osób poniesiona w wyniku np. huraganu. Zatem odpowiedzialność za swoje czyny występuje jedynie w przypadku człowieka, dlatego też odpowiedzialność jest obiektywna oraz jest faktem. Odpowiedzialność obciąża człowieka nie tylko psychicznie ale także w sposób fizyczny¹⁵.

Odpowiedzialność jest zatem pewnym stosunkiem minimum dwóch podmiotów, jeden z nich jest odpowiedzialny a drugi podmiot jest powiązany z nim daną odpowiedzialnością¹⁶. Według R. Ingardena odpowiedzialność zachodzi nie tylko w

¹⁴ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2002, s. 449.

¹⁵ R. J. Kruszyński., *Odpowiedzialność naturalna człowieka, Odpowiedzialność – uwarunkowania etyczne, moralne i prawne*, Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica 74, 2015, s. 9.

¹⁶ R. Tokarczyk., *Filozofia prawa*, Warszawa 2009, s. 271.

sytuacji dopuszczenia się zachowania „dobrego” np. kiedy odpowiedzialność przybiera formę uzyskania zasługi oraz wartości korzystnych, ale także kiedy zachodzi czyn zabroniony, w przypadku którego odpowiedzialność ma postać obciążającą i negatywną¹⁷. Zatem czyny zarówno pozytywne jak i negatywne są zawsze związane z pewną odpowiedzialnością¹⁸.

Omawiając odpowiedzialność istotne staje się także wskazanie na powinności, wartości oraz wolną wolę człowieka, co stanowi jej źródło. Powinność jest nierozzerwalnie związana z odpowiedzialnością. Jednostka w swoim życiu wielokrotnie działa zgodnie zdaną powinnością poprzez robienie bądź zaniechanie danej czynności. Człowiek za sprawą posiadanej wolności zachowuje swoją powinność poprzez odpowiednie zachowanie. Dlatego też wolność człowieka wymaga występowania odpowiedzialności za nieodpowiednie posługiwanie się wolnością, nieodpowiednie czyli sprzeczne z powinnością¹⁹.

Zdanie K. Sośnickiego wskazać można na trzy rodzaje odpowiedzialności tj.: fizyczną, psychologiczną oraz moralną. Za odpowiedzialność fizyczną uznaje się to odpowiedzialność za dane postępowania; odpowiedzialność psychologiczna ma miejsce kiedy niekorzystne zachowanie jest wynikiem cech charakteru człowieka; z kolei odpowiedzialność moralna występuje w sytuacjach potencjalnych, a nie w chwili realnej. Jednostka odczuwa odpowiedzialność już za samo pomyślenie o danym zachowaniu²⁰.

Obszar rozważań nad problematyką „odpowiedzialności” jest bardzo szeroki. Już samo jednoznaczne zdefiniowanie tego terminu jest problematyczne. W literaturze występuje

¹⁷ R. Ingarden., *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*, [w:] R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, tłum. A. Węgrzecki, Kraków 2003.

¹⁸ T. Ślipko., *Historia etyki*, Kraków 2010, s. 128–130.

¹⁹ R. J. Kruszyński., *Odpowiedzialność naturalna...*, op., cit., s. 14.

²⁰ K. Sośnicki., *Teoria środków wychowania*. Warszawa 1973, s. 83–85.

określenie odpowiedzialności w aspekcie socjologicznym, prawnym, psychologicznym a także filozoficznym. W aspekcie etycznym najodpowiedniejsza i najbardziej precyzyjna jest teoria odpowiedzialności moralnej w znaczeniu podmiotowym. Jej autorką jest Maria Nowicka-Koziół. Zdaniem tej autorki odpowiedzialność stanowi cechę społeczeństwa, jest wskaźnikiem istnienia jednostki i każe wyjaśnić ją jako dyspozycję człowieka do konkretnego działania oraz wartościowania. Według tej teorii fundamentem odpowiedzialności moralnej jest zawsze świadomość człowieka a także jego wolność psychologiczna i perspektywa wyboru danego postępowania. Świadomość, rozumiana jako pewne przeżycie zachowania wywodzącego się z wolnego wyboru, daje człowiekowi uczucie wolności czynu a co się z tym wiąże pewną odpowiedzialności podmiotową za własne zachowanie. Koniecznym warunkiem poprawnego, świadomego i podmiotowego zachowania jest umiejętność zarządzania sobą i decydowania o własnym postępowaniu. Istotne znaczenie ma świadomość moralna stanowi ona czynnik na podstawie którego przeprowadza się ocenę moralną danego postępowania. Dlatego też odpowiedzialność moralna wskazuje na stosunek pomiędzy podmiotem postępowania będącymi wartościami moralnymi a moralną powinnością, jaka jest analizowana w świetle normy²¹.

Odpowiedzialność inaczej jest także postrzegana przez dzieci a inaczej przez osoby dorosłe. Dorosła odpowiedzialność za własne postępowanie jest przez niektóre osoby postrzegana jako ograniczenie wolności a także pewien ciężar jaki na jednostkę narzuca społeczeństwo. Jednak zdaniem E. Fromma odpowiedzialność, która często jest rozumiana jako coś co zostało narzucone z zewnątrz jest w rzeczywistości czymś zupełnie dobrowolnym. Zdaniem tego autora odpowiedzialność jest

²¹ A. Minczanowska., *Wolność i odpowiedzialność jako kryterium podmiotowości*, "Cieszyński Almanach Pedagogiczny" 5 /2018, s.51.

to zdolność i pełna gotowość do odpowiadania na posiadana wolności²².

Odpowiedzialność występuje również w aspekcie prawnym, gdzie cechuje się zazwyczaj zasadą ponoszenia przez jednostkę prawa negatywnych skutków za zdarzenia bądź stany rzeczy, które są podległe nie korzystnej kwalifikacji prawnej i są przypisywane danemu podmiotowi w doktrynie prawa. Termin odpowiedzialności prawnej powinien być także dokładnie sprecyzowany gdyż istotne jest precyzyjne wskazanie na fakty, które mogą przyczynić się do powstania tej odpowiedzialności, w kontekście negatywnego następstwa. Ponadto odpowiedzialność prawna rozumiana jest jako negatywny wynik sytuacji które są podległe nie korzystnym²³. Zatem odpowiedzialność prawna jest powiązana z wstępowaniem norm sankcjonujących, które są z kolei związane z powinnością ponoszenia niekorzystnych następstw wynikających z nieprzestrzegania przyjętych norm zachowań wskazanych w normach prawa²⁴.

Odpowiedzialność stanowi nieodzowny element życia człowieka, ponieważ osoba dorosła świadomie podejmując każdą decyzję jest za nią odpowiedzialna i musi liczyć się z ewentualnymi konsekwencjami swoich wyborów. Również dzieci które początkowo nie są świadome konsekwencji swoich zachowań, zatem nie mogą być za nie odpowiedzialne, powinny być już od najmłodszych lat uczone o tym, że za każde zachowanie należy brać odpowiedzialność. Jednakże występują także takie sytuacje, w których osoby dorosłe działają pod wpływem emocji bądź w stresie, wówczas ich zacho-

²² E. Fromm., *O sztuce miłości*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2000.

²³ T. Siemiątkowski., *System Prawa Prywatnego*, t. 16, Wyd. C.H Beck 2016, s. 348.

²⁴ T. Stawecki., P. Winczorek., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2002, s. 82.

wania nie są racjonalnie przemyślane, zatem nie można całkowicie obarczać ich odpowiedzialnością za nie.

3. Korelacje pomiędzy wolnością a odpowiedzialnością

O człowieku można powiedzieć że jest wolny, ponieważ posiada możliwość wyboru, co z kolei jest powiązane z odpowiedzialnością za te wybory. Każdy człowiek każdego dnia podejmuje wiele decyzji które w większym lub mniejszym stopniu mają wpływ na jego życie. Zatem problematyka wolności i odpowiedzialności towarzyszyła człowiekowi od zawsze, gdyż od zawsze musiał się liczyć z konsekwencjami swoich wolnych wyborów.

Rozpoczynając analizę związku pomiędzy wolnością i odpowiedzialnością w aspekcie wartości, stanu rzeczywistego czy też jako pewną powinność, należy zauważyć iż brakuje jeszcze innych istotnych dopełnień do przeprowadzenia pełniejszej analizy. Jednakże nie jest to proste, ponieważ nie można ograniczyć wartości do samych faktów, czy też do powinności. Tak samo nie jest możliwe zawężenie powinności i redukcja faktów. Ponadto nie jest możliwe stworzenie reguł które pasowałyby do wszystkich społeczeństw na świecie i wszystkich występujących w nim sytuacji określających wzajemne relacje pomiędzy wartościami, powinnościami i faktami. Ponadto wolność jako termin abstrakcyjny wymaga pełniejszego dookreślenia, z kolei odpowiedzialność stanowi przymiotnik odczasownikowy posiadający postać zwrotną. Ponadto cechą wolności jest to, iż może ona dotyczyć nie tylko jednostki ale także całych grup społecznych, przez co możliwe jest ukazanie czynników jakie determinują wolność dla różnych grup społecznych niezależnie od jej cech i specyfiki. W przypadku odpowiedzialności istotną różnicą jest to, iż dotyczy ona zazwyczaj tylko pojedynczej jednostki. W systemie prawa nie występuje odpowiedzialność zbiorowa grup społecznych, a w przypadku odpowiedzialności przedsiębiorstw

gospodarczych, występuje traktowanie jednostkowe za sprawą abstrakcyjnej kategorii osoby prawnej. Zatem analiza, modelowego ujęcia odpowiedzialności musi cechować się w znacznym stopniu abstrakcyjnością²⁵.

Bycie wolnym pociąga za sobą moralny obowiązek bycia odpowiedzialnym za własne zachowania. Zatem wolność powinna determinować dojrzałe i przemyślane czyny. Odpowiednie zachowanie i swobodny wybór w podejmowaniu codziennych decyzji stanowią podstawę wolności i odpowiedzialności. Przez co powstanie barier w byciu wolnym lub w wolnej świadomości wytwarzają trudności dla poprawnych zachowań na gruncie moralnym. Poziom odpowiedzialności i świadomości za własne czyny jest wynikiem wolności człowieka. Jednostka która nie jest wolna nie jest odpowiednio ukształtowana przez co jest niedojrzała i niesamodzielna. Jak zauważa R. Ingarden jednostka, która jest odpowiedzialna za własne czyny, musi być jednocześnie wolna w podejmowaniu własnych decyzji i we własnym postępowaniu²⁶.

Bycie człowiekiem odpowiedzialnym to żyć samodzielnie, na własny rachunek oraz utożsamienie się z własną niepowtarzalnością i wyjątkowością. Jednostka nie byłaby w stanie żyć bez świadomości bycia odpowiedzialnym, która jest wyznacznikiem człowieczeństwa. Jedynie istota ludzka ponosi odpowiedzialność za swoje czyny. Ani zwierząt ani przyrody za wyrządzone krzywdy nie można obarczać odpowiedzialnością. Tylko człowiek jako jednostka myśląca jest świadoma swoich czynów i jednocześnie za nie odpowiedzialna. Nie jest możliwa całkowita ucieczka przed odpowiedzialnością co powoduje iż jest ona zasadą zupełnego ujednostkowania²⁷.

²⁵ Z. Bauman., „*Wolność*”. Kraków 1995.

²⁶ R. Ingarden., *Książeczka o człowieku*, Wyd. Literackie, Kraków 1987, s. 122-123

²⁷ E. Levinas., *Etyka i nieskończony. Rozmowy z Philipp 'em Nemo*, PAT, Kraków 1991, s. 48

Człowiek jest odpowiedzialny nie tylko za siebie i za własne postępowanie, ale także za drugiego człowieka²⁸. Człowiek który jest wolny nie może zostać zmuszony do jakiegokolwiek zachowania, za wyjątkiem mocy prawa²⁹. Prawo w niektórych przypadkach może ograniczyć wolność jednostki, jednak zawsze musi być ono uzasadnione. Zatem wolność niesie ze sobą odpowiedzialność, a odpowiedzialność za swoje czyny warunkuje bycie wolnym człowiekiem.

Podsumowanie

Każdy człowiek pragnie wolności i do niej dąży, niezależnie od miejsca zamieszkania, statusu społecznego, wieku czy wyznawanych wartości. Dlatego też wolność jest wartością bezcenną, bez której człowiek nie miałby możliwości realizować się i być tym kim chce. Wolność nie powinna być bezpodstawnie zabierana bądź ograniczana, co jest zawarte w prawie. Zatem wolność należy się każdej osobie od urodzenia aż do śmierci.

Jednakże z racji tego, iż każdy człowiek dąży do wolności, może to spowodować pewne konflikty, w chwili kiedy wolność jednej osoby narusza wolność innej. Na straży takich sytuacji stoi prawo, które sprawuje pieczę nad wolnością jednostki, jednakże aby to było możliwe w pewnym zakresie tą wolność ogranicza. Jest to konieczne, aby każdy obywatel posiadał równe prawo wolności i żeby jednostki wzajemnie sobie tej wolności nie zabierały. Ponadto na straży wolności stoi także odpowiedzialność, która stwarza pewne ramy, które należy przestrzegać aby nie naruszyć poprzez wolność swoją wolności innych.

Zarówno wolność jak i odpowiedzialność są jednym z podstawowych problemów w analizie etycznej, które dotyczą się

²⁸ E. Levinas., *Simone Weil przeciw Biblii*, [w:] tenże, *Trudna wolność*, Atext, Gdynia 1991, s. 146

²⁹ W. Zuziak., *Człowiek i jego ...*, op., cit, s.51

ontologicznego fundamentu działalności człowieka. Bezpośrednie relacje wolności i odpowiedzialności są wyrażane poprzez w pełni świadome i dobrowolne zachowania jednostki, która musi także być świadoma odpowiedzialności za własne czyny które na niej spoczywają. Chociaż można oddzielnie analizować wolność i odpowiedzialność to jednak bardzo często występują odwołania wolności do odpowiedzialności i odwrotnie³⁰.

Zatem wolność i odpowiedzialność wzajemnie się przenikają. Jednostka która bierze odpowiedzialność za swoje wolne myśli i zachowanie, nabywa uczucia, iż wiele od niej samej zależy, zatem zyskuje uczucie wolności. Ma wówczas wpływ na swoją przyszłość, może dowolnie podejmować decyzje, może wybierać pomiędzy różnymi zachowaniami, jest zatem wolna, a zarazem odpowiedzialna za swoje życie, ale także za innych.

Ponieważ nie istniałyby wolne wybory gdyby nie możliwość odpowiadania za nie, dlatego też nie można mówić iż wolność zwalnia z odpowiedzialności. Człowiek podejmując daną decyzję automatycznie jest za nią odpowiedzialny. W chwili podjęcia decyzji o zachowaniu przestępczym, jednostka nawet jeśli nie poczuwa się do odpowiedzialności za ten czyn, to prawo samo narzuci na nią tę odpowiedzialność poprzez nałożenie odpowiednich sankcji. Zatem odpowiedzialność oprócz tego, że powinna być automatycznie połączona z wolnością człowieka, to jest także narzucana na niego przez prawo.

Streszczenie:

Zarówno wolność jak i odpowiedzialność są terminami złożonymi i trudnymi do jednoznacznego zdefiniowania. Wolność jest najważniejszą wartością dla człowieka, gdyż daje

³⁰ U. Ostrowska., *W labiryncie wolności i odpowiedzialności za słowo*, Paedagogia Christiana, 2/36 (2015) – 12

mu możliwość podejmowania decyzji zgodnie z własną wolą. Natomiast odpowiedzialność stanowi obowiązek moralny i prawny ponoszenia konsekwencji za podejmowane decyzje. Wolność człowieka polega przede wszystkim na wolności wyborów. Te zaś wiążą się z największą odpowiedzialnością, zatem wolność i odpowiedzialność wzajemnie się przenikają. Jednostka, która bierze odpowiedzialność za swoje zachowanie, nabywa uczucia, iż wiele od niej samej zależy, zatem zyskuje uczucie wolności.

Słowa kluczowe: wolność, odpowiedzialność, moralność, prawo

Abstract:

Both freedom and responsibility are complex and difficult terms to define clearly. Freedom is the most important value for a man because it gives him the opportunity to make decisions according to his own will. Responsibility is a moral and legal obligation to bear consequences of own decisions. Human freedom is primarily about freedom of choice and is associated with the greatest responsibility so freedom and responsibility permeate each other. The individual who takes responsibility for their actions feels that a lot depends on them and thus gains a feeling of freedom.

Keywords: freedom, responsibility, morality, law

Bibliografia:

1. Bauman Z., „Wolność”. Kraków 1995.
2. Berlin I., *Dwie koncepcje wolności*, Warszawa 1991.
3. Besançon A., *Wolność*, „Rzeczypospolita”. Plus - Minus, 2008.
4. Dziemidok B., *Teoretyczne i praktyczne kłopoty z wolnością człowieka*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin 2010.

5. Fromm E., *O sztuce miłości*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2000.
6. Ingarden R., *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*, [w:] R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, tłum. A. Węgrzecki, Kraków, 2003.
7. Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Wyd. Literackie, Kraków 1987.
8. Kopińska V., *Pojęcie wolności i jego teoretyczne konotacje*, *Kultura-Społeczeństwo-Edukacja* Nr 1 / 2012, Poznań.
9. Kowalczyk S., *Zarys filozofii człowieka*, Wyd. diecezjalne, Sandomierz 2002.
10. Kruszyński R. J., *Odpowiedzialność naturalna człowieka, Odpowiedzialność – uwarunkowania etyczne, moralne i prawne*, *Acta Universitatis Lodzensis Folia Iuridica* 74, 2015.
11. Levinas E., *Simone Weil przeciw Biblii*, [w:] tenże, *Trudna wolność*, Atext, Gdynia 1991.
12. Levinas E., *Etyka i nieskończony. Rozmowy z Philipp 'em Nemo*, PAT, Kraków 1991.
13. Minczanowska A., *Wolność i odpowiedzialność jako kryterium podmiotowości*, *“Cieszyński Almanach Pedagogiczny”* 5 /2018.
14. Montesquieu Ch., *O duchu praw*, Warszawa 1927.
15. Ostrowska U., *W labiryncie wolności i odpowiedzialności za słowo*, *Paedagogia Christiana* 2/36, 2015.
16. Siemiątkowski T., *System Prawa Prywatnego*, t. 16. Wyd. C.H Beck 2016.
17. Sośnicki K., *Teoria środków wychowania*. Warszawa 1973.
18. Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2002.
19. Szkudlarek T., *Wolność ponowoczesna i pedagogika dekonstrukcji*. [w:] *Dylematy wolności*, (red.) M. Reut. Wrocław 2001.
20. Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2002.
21. Ślipko T., *Historia etyki*, Kraków 2010.

22. Tokarczyk R., *Filozofia prawa*, Warszawa 2009.

23. Zuziak W., *Człowiek i jego wolności*, „Ogos i ethos”
2013/1.

Rozdział II
WOLNOŚĆ
W PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Wolność na portalach społecznościowych

Wstęp

Dzisiejszy świat oferuje młodzieży (i nie tylko) bez liku informacji. Stwarzające rozmaite możliwości do rozwoju. Jednak ludzie postęp techniczny i cywilizacyjny wykorzystują nie zawsze w dobrych intencjach. Uważają, że w sieci są osobami anonimowymi i mogą umieszczać wszelkie informacje. Liczba portali społecznościowych przybywa a wraz z nią liczba uczestników. Portale dla wielu stanowią jedyne miejsce komunikacji i pozyskiwania nowych oraz bieżących wiadomości, pod którymi bardzo często pojawiają się rozmaite komentarze. Nie zawsze słuszne i prawdziwe. Bardzo często następuje zablokowanie takiego użytkownika bądź nawet usunięcie jego konta przez administratora portalu. To użytkownicy uważają za ograniczenie wolności słowa. Często kierowane są z tego powodu sprawy na drogę sądową. Natomiast najczęściej użytkownicy ci zakładają kolejne konta i robią dalej to samo.

W artykule będzie o wolności wypowiedzi na portalach społecznościowych oraz zostaną przedstawione przykłady blokowania użytkowników na tych portalach.

1. Pojęcie wolności i portalu społecznościowego

Wolność jest dość szeroko rozumianym terminem, gdyż jest wolność osobista, wolność słowa, wolność praktyk religijnych, a także wolność, jaką państwo uzyskało po 123 latach niewoli. W Polsce wolności słowa używa się od czasów Kazimierza Wielkiego od „Statutów Wiślickich”¹. Według W. Sołkiewicza wolność wypowiedzi to „swoboda nieskrępowane-

¹ <http://www.augustynski.eu/wolnosc-slowa/> (dostęp: 3.01.2020).

go przedstawiania opinii, przekonań, poglądów lub informacji faktycznych w najróżniejszych formach (słowem, drukiem, obrazem, dźwiękiem, gestem), lecz zawsze w sposób widoczny dla innych, a więc w procesie komunikacji interpersonalnej”². Natomiast W. Mojski wolność słowa odnosi dość szeroko „do faktycznej sfery komunikacji między ludźmi – komunikacji międzyludzkiej”³.

Wolność słowa, czyli prawo do wyrażania własnych poglądów, jest jednym z kluczowych praw człowieka, chronionym aktami prawa międzynarodowego (m.in. przez art. 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁴) i Konstytucją RP⁵ (art. 14, 25, 49, 53 oraz 54). Oznacza to, że państwo nie może godzić w prawa swoich obywateli do okazywania opinii oraz otrzymywania i rozpowszechniania informacji. Od momentu powstania mediów społecznościowych prawa te otrzymały nowy, inny, wymiar⁶. W praktyce wolność słowa nie jest nie-

² W. Sokolewicz., *Wolność prasy i jej konstytucyjne ograniczenia*, Państwo i Prawo 6/2008, s. 26.

³ W. Mojski., *Konstytucyjna ochrona wolności wypowiedzi w Polsce*, Towarzystwo Wydawnictw Naukowych „LIBROPOLIS”, Lublin 2014, s. 13.

⁴ <https://www.lexlege.pl/ekpcz/art-10/> (dostęp: 28.11.2019).

⁵ P. Czarny., M. Florczak-Wątor., B. Naleziński., P. Radziejewicz., P. Tuleja (red. nauk.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, WoltersKluwer Polska 2019.

⁶ N. Zawadzka., *Wolność wypowiedzi w mediach społecznościowych, czyli co wolno na Facebooku i Twitterze*. Pobrano z: <https://www.infor.pl/prawo/konstytucja/prawa-czlowieka/765047,Wolnosc-wypowiedzi-w-mediach-spolesnosciowych-czyli-co-wolno-na-Facebooku-i-Twitterze.html> (dostęp: 6.12.2019).

⁶ S. Gliwa., *Wolne social media czy wolność od hate speech – gdzie postawić granicę?*. Pobrano z: <https://www.cyberdefence24.pl/wolne-social-media-czy-wolnosc-od-hate-speech-gdzie-postawic-granice-analiza> (dostęp: 6.12.2019).

ograniczona, ponieważ w polskim Kodeksie Karnym jest zakaz „publicznego znieważania Prezydenta RP oraz innych konstytucyjnych organów RP”⁷, przestępstwem może być też zniesławienie i znieważenie oraz negacjonizm. Wolność słowa jest ograniczona prawem do prywatności i do dobrego imienia innych osób. W orzecznictwie jest komentarz, że Internet będący instrumentem informacyjnym powoduje większe niebezpieczeństwo dla prawa prywatności niż standardowe gazety i czasopisma⁸.

Media społecznościowe (social media) są znakomitym narzędziem służącym do komunikacji moderowania dyskusji w sieci, zapewniania rozrywki, zdobywania bieżącej dawki informacji, wyrażania opinii i poznawania sądów innych, rozpropagowywania potrzeby pomocy lub bulwersującej sytuacji. Mogą przybrać formy m.in.: portali (serwisów) społecznościowych, forów dyskusyjnych, portali umożliwiających udostępnianie zdjęć, portali umożliwiających udostępnianie video oraz wirtualnych światów, blogów, mikroblogów, recenzowanie produktów lub usług, gier społecznościowych, projektów zespołowych, sieci biznesowych, biznesowych sieci społecznościowych, zakładek społecznościowych⁹.

Media społecznościowe używane są również przez przedsiębiorstwa w celach marketingowych, gdyż można zrobić na nich niezły biznes, ale także do prowadzenia propagandy, gdyż są narzędziem, gdzie panuje „wolna amerykanka”.

⁷ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. w art. 226 § 3 stanowi, że „kto publicznie znieważa lub poniża konstytucyjny organ Rzeczypospolitej Polskiej, podlega karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

⁸ Decyzja ETPCz z 11 marca 2014 roku w sprawie Bartnik przeciwko Polsce, 53628/10.

⁹ T. Aichner., F. Jacob., *Measuring the Degree of Corporate Social Media Use*. „International Journal of Market Research”. 57 (2), s. 257-275, 2015.

Prowadzone w umiejętny sposób mogą posłużyć również do sterowania marketingiem politycznym. Formalne profile kierowane przez znane osoby publiczne umożliwiają zapoznanie się z tekstami eksperckimi.

Największym medium społecznościowym na świecie jest (według danych na koniec lipca 2019r.):¹⁰

- Facebook, którego posiada 2,271 mld użytkowników,
- Youtube – 1,900 mld użytkowników,
- Messenger – 1,500 mld użytkowników,
- Whatsapp – 1,500 mld użytkowników,
- Instagram – 1 mld użytkowników,
- Twitter – 326 mln użytkowników,
- Skype – 300 mln użytkowników,
- Snapchat – 287 mln użytkowników,
- Pinterest – 250 mln użytkowników.

Z mediów społecznościowych korzysta ok. 45% populacji. Z czego mężczyźni w wieku 25 – 34 lata stanowią 19%, a kobiety – 13%, natomiast mężczyźni w wieku 18 – 24 lata stanowią 16% a kobiety – 11%. Osoby powyżej 65 lat stanowią ok. 2% użytkowników mediów społecznościowych.

2. Wolność słowa na portalach społecznościowych a ograniczenia

We współczesnych czasach coraz więcej osób korzysta z informacji z mediów społecznościowych, gdyż udostępniane treści za ich pośrednictwem mają duże uznanie społeczeństwa oraz wpływ na decyzje, które podejmowane są przez ich użytkowników w prowadzonych dyskusjach. Korzystanie z tych portali jest oczywistym faktem, a liczba osób korzystających z

¹⁰ M. Kuchta-Nykiel., *Ilu użytkowników korzysta z sieci i social media w 2019 roku?*. Pobrano z: <https://socialpress.pl/2019/02/ilu-uzytkownikow-korzysta-z-sieci-i-social-media-w-2019-roku> (dostęp: 3.12.2019r.).

nich ciągle wzrasta. Stały się one podstawową metodą komunikacji, a informacje zamieszczane przez innych użytkowników są źródłem wiedzy na temat współczesnych zdarzeń. Są one także wiodącą formą debaty związanej z bieżącymi i aktualnymi zagadnieniami społecznymi i politycznymi¹¹.

Istnieją grupy (profile) w mediach społecznościowych, które zastępują wymiar sprawiedliwości i wydają wyroki. Inne grupy udostępniają treści czasami będące w sprzeczności z wiedzą naukową, przeczą wynalazkom współczesnej medycyny, zachęcają do zaprzestania leczenia na rzecz niekonwencjonalnych sposobów walki z chorobami. A zatem funkcjonują profile „pseudosędziów” i „znachorów”. Można się zatem zastanowić czy takie profile powinny istnieć, czy należy ich zakazać? A jeżeli zakazać, to czy nie będzie to ograniczenie wolności słowa? A może należałoby wprowadzić regulacje prawne określające funkcjonowanie profili?

Z założenia portale społecznościowe miały być platformą mediów społecznościowych, która by łączyła ludzi. Zainicjowały one świadczenie usług także jako narzędzie polityczne, a zatem zaniechały szansy na łączenie ludzi bez względu na odległość a zapoczątkowały bycie dla nich zagrożeniem. Podczas kontroli takich portali okazało się, że w 2016 roku zostały usunięte oficjalne portale „Marszu Niepodległości i kilku portali skrajnie prawicowych, za wykorzystanie niedozwolonej symboliki”¹². W związku z tym, do obecnej chwili

¹¹ Redakcja Polityka Polska, Jak zagwarantować wolność słowa na portalach społecznościowych? Projekt ustawy Ordo Iuris. Pobrano z: <https://politykapolska.eu/2019/07/30/jak-zagwarantowac-wolnosc-slowa-na-portalach-spoecznościowych-projekt-ustawy-or-do-iuris/> (dostęp: 2.12.2019r.).

¹² S. Gliwa., *Wolne social media czy wolność od hate speech – gdzie postawić granicę?*. Pobrano z: <https://www.cyberdefence24.pl/wolne-social-media-czy-wolnosc-od-hate-speech-gdzie-postawic-granice-analiza> (dostęp: 6.12.2019r.).

utrzymują się głosy, że platformy społecznościowe usiłują cenzurować i redukować wolność słowa swoich użytkowników. Zatem coraz częściej pojawia się hasło o konieczności unormowania prawnie tej dziedziny aktywności w sieci. Mimo że toczą się debaty o konieczności nałożenia unormowań na platformy społecznościowe globalnie i zajmują się tym poszczególne rządy, organizacje międzynarodowe, zorganizowane grupy działające politycznie i społecznie, to nadal nie ma prawnych dyrektyw.

Sugeruje się wprowadzenie sformułowania legalnego „udostępniania portalu społecznościowego”, zgodnie z którym proponowane określenie należałoby rozumieć jako:¹³

- usługę, która jest świadczoną w postaci elektronicznej,
- która daje możliwość udostępniania przez usługobiorców różnym beneficjentom różnego rodzaju treści, przede wszystkim: komunikatów pisemnych, zdjęć, nagrań audio oraz wideo, bez wcześniejszej weryfikacji treści przez usługodawcę,
- którą stosuje ponad dwa miliony odbiorców na obszarze Polski.

Zgodnie z opinią Rzecznika Praw Obywatelskich, dr hab. Adama Bodnara, z dn. 13.03.2018r.:

- „blokowanie i kasowanie kont użytkowników oraz usuwanie komentarzy przez portale społecznościowe może być uznane za naruszenie wolności słowa;
- filtrowanie napastliwych treści na Facebooku jest nieskuteczne, kryteria kasowania profili są niejasne, a cały proces jest zapewne zautomatyzowany”¹⁴.

¹³ Redakcja Polityka Polska, Jak zagwarantować wolność słowa na portalach społecznościowych? Projekt ustawy Ordo Iuris. Pobrano z: <https://politykapolska.eu/2019/07/30/jak-zagwarantowac-wolnosc-slowa-na-portalach-spoecznościowych-projekt-ustawy-or-do-iuris/> (dostęp: 2.12.2019r.).

Natomiast zastępca RPO, Stanisław Trociuk wskazał w piśmie do Marka Zagórskiego, sekretarza stanu w Ministerstwie Cyfryzacji, że jest wskazane, aby zapewnić większą czytelność funkcjonowania Facebooka oraz pokrewnych tego typu portali społecznościowych, państwo polskie zobowiązane jest do przyjęcia zapisu definicji legalnego udostępniania na portalach. Na dowód odwołał się do wpływających do Biura RPO masowych skarg dotyczących blokowania lub kasowania kont. Obwinione osoby wnoszą, że dochodzi do tego z powodu ich przekonań lub ze względu na „wiadome” wypowiedzi. Stawiają również zarzut usuwania komentarzy na Facebooku, ale działania takie mogą być przyjęte jako ograniczenie lub złamanie prawa chronionej wolności słowa, która jest zapewniona w konstytucji¹⁵.

Aby Polacy mogli efektywnie dochodzić swoich praw w sporach z portalami społecznościowymi, Instytut Ordo Iuris zaprezentował założenia do projektu ustawy dotyczącej wyrażania poglądów, uzyskiwania i udostępniania informacji w sieciach internetowych. Projekt ma zapewnić mediom społecznościowym działającym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej przestrzeganie polskiego prawa i odpowiadanie za jego naruszenia przed polskimi sądami. Do najważniejszych założeń projektu nowelizacji należy:¹⁶

¹⁴ Blokowanie kont przez portale społecznościowe może naruszać wolność słowa – ocenia RPO. Pobrano z: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/blokowanie-kont-przez-portale-spoecznościowe-może-naruszać-wolność-słowa-ocenia-rpo> (2.12.2019r.).

¹⁵ Tamże

¹⁶ Ordo Iuris proponuje przepisy gwarantujące wolność słowa w serwisach społecznościowych. Pobrano z: <https://www.rp.pl/Internet/303219998-Ordo-Iuris-proponuje-przepisy-gwarantujące-wolność-słowa-w-serwisach-spoecznościowych.html> (dostęp: 10.12.2019r.).

- określić zamknięty katalog przypadków, w których może dochodzić do usuwania treści na portalach społecznościowych;
- zakaz stawiania barier ram treści, np. ze względu na poglądy polityczne i ideowe;
- wyznaczenie trybu odwoławczego od decyzji o usunięciu treści, która nakładałaby na portal powinność zbadania odwołania w konkretnym terminie;
- wprowadzenie prawnych uregulowań stosowania w konfliktach z portalami społecznościowymi polskiego prawa oraz prawodawstwa polskich sądów.

Według dziennikarzy Telewizji Republika na stronach Facebooka jest nagminne blokowanie kont i usuwanie treści o podłożu religijnym czy patriotycznym, w szczególności gdy nadchodzą święta narodowe i ważne rocznice wydarzeń historycznych. Prawnicy Instytutu Ordo Iuris sugerują wdrożenie takich unormowań, które zapewnią polskim użytkownikom autentyczną wolność słowa w świecie wirtualnym.¹⁷

W jednym z orzeczeń dotyczących sporu w mediach społecznościowych sąd orzekł, że „używanie wulgarnego języka w dyskusji na forum internetowym, niewątpliwie naganne, co najwyżej tolerowane w społeczeństwie, samo w sobie nie stanowi naruszenia dóbr osobistych uczestników dyskusji. Także ostrość sformułowań ocennych odnoszących się do osób uczestniczących w dyskusji i wyrażanych przez nie poglądów na forum internetowym nie uzasadnia powstania roszczeń służących ochronie dóbr osobistych, jeśli krytyka nie zawiera sformułowań uwłaczających godności, naruszających dobre imię lub cześć dyskutantów”¹⁸. Sądy akceptują w wirtualnym świecie dużo bardziej agresywną dyskusję, bardziej

¹⁷ <https://telewizjarepublika.pl/wolnosc-slowa-w-mediach-spolesnosciowych,62251.html> (dostęp: 7.12.2019r.).

¹⁸ Wyrok SN z 8 marca 2012 roku, V CSK 109/11.

bezlitosne spięcia słowne i nagonkę oraz krytykę niż w mediach tradycyjnych (np. prasa, telewizja). Koniecznej ochronie wolności słowa nie podlegają epizody z propagowaniem nienawiści czy tzw. kłamstwa oświęcimskiego¹⁹.

W Polsce w 2012 roku na wniosek policji²⁰ administrator Twittera zablokował i, w niektórych przypadkach, usunął konta użytkowników, którzy posługiwali się mową nienawiści, udostępniali posty z treściami dyskryminacyjnymi bądź nawołującymi do przemocy. Krytycy uznali, że nastąpiła niesłusznie ingerencja ze strony administratorów portalu, gdyż niektóre usunięte strony miały charakter bezstronny, a „na oku” znalazły się ze względu na ujawniane pewne przekonania. Również Facebookowi postawiono zarzuty m.in. monitorowania i uniemożliwiania dostępu do informacji, a zatem ingerencję w wolność słowa.

Według adwokat Natalii Zawadzkiej można stwierdzić, że „Facebook, jako podmiot prywatny, ma prawo dowolnie kształtować swój regulamin i dobierać prezentowane użytkownikom treści. Nikt nie jest zmuszony do korzystania z tego portalu społecznościowego – jeżeli ktoś nie zgadza się z przyjętą przez administratorów polityką, może w każdej chwili usunąć swoje konto. Próba narzucenia Facebookowi, jakie materiały ma prawo blokować, a jakich nie, może być uznana za naruszenie prawa własności, czyli jednego z fundamentalnych praw jednostki”²¹.

¹⁹ N. Zawadzka., Wolność wypowiedzi w mediach społecznościowych, czyli co wolno na Facebooku i Twitterze. Pobrano z: <https://www.infor.pl/prawo/konstytucja/prawa-czlowieka/765047,Wolnosc-wypowiedzi-w-mediach-spolesnosciovych-czyli-co-wolno-na-Facebooku-i-Twitterze.html> (dostęp: 8.12.2019r.).

²⁰ Twitter blokuje treści neonazistowskie, Polska Gazeta Krakowska, nr 245/ 2012, s. 9.

²¹ N. Zawadzka., jw.

Walka z mową nienawiści na portalach internetowych już się rozpoczęła. Usuwane są treści uznawane za niezgodne z normami społecznymi, czyli zawierające nagość lub nacechowane seksualnie, groźby i bezpośrednie ataki na osobę lub grupę, a także pokazujące samookaleczenia i nadmierną przemoc. Na Twitterze został określony katalog zabronionych tematów z dużą dokładnością, a jednocześnie z zastrzeżeniem, że podejmują działania po zgłoszeniu tych treści przez użytkowników. Twitter oznajmił, że wprowadza zmiany w regulaminie, aby media podległe państwu, nie wykorzystywały płatnej reklamy na platformie. Jednostki te będą mogły korzystać ze środka przekazu prowadzenia komunikacji, ale nie będą mogły skorzystać z produktów reklamowych²².

Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych wydał wyrok, że państwo nie może wzbronąć akcesu do mediów społecznościowych winnym przestępstwa i skazanym nawet za przestępstwa na tle seksualnym. W zasadności orzeczenia podano, że nie można zakazać „dostępu do czegoś, co dla wielu ludzi jest podstawowym źródłem informacji o najnowszych wydarzeniach, możliwości zatrudnienia, brania udziału w debatach publicznych i poznawania obszarów ludzkiej myśli i wiedzy”²³.

Interesującym przykładem jest sprawa zgłoszona przez amerykańskich użytkowników Twittera przeciwko prezydentowi Donaldowi Trumpowi²⁴. Prezydent na swoim prywatnym profilu zablokował konta swoich krytyków²⁵. Osoby po-

²² S. Gliwa, jw.

²³ J. Telega., *Wolność słowa dla zwyrodnialców?*. Pobrano z: <https://dziennikzwiazkowy.com/ameryka/wolnosc-slowa-dla-zwyrodnialcow/> (dostęp: 7.12.2019r.).

²⁴ Knight First Amendment Institute et al. v Donald Trump, Sean Spicer and Daniel Scavino, No. 1:17-cv-05205.

²⁵ Zablokowanie konta na Twitterze nie pozwala zablokowanemu użytkownikowi nic zobaczyć i brak możliwości komentowania wiadomości zamieszczanych przez blokującego.

szkodowane uważają, że w ten sposób została naruszona ich wolność wypowiedzi i prawo dostępu do informacji, gdyż twisty upowszechniane na prywatnym koncie prezydenta są formalnymi deklaracjami. Ponieważ amerykańskie sądy zdecydowanie i tolerancyjnie odnoszą się do tematu wolności słowa²⁶, najprawdopodobniej pozew będzie wygrany.

W kwietniu 2019 roku, Parlament Europejski przegłosował projekt nowych przepisów, dzięki którym portale, na których zostaną umieszczone treści o charakterze terrorystycznym mają jedynie godzinę na usunięcie tego materiału. Czas liczony jest od chwili doniesienia przez wiarygodną instytucję działającą w danym państwie członkowskim. Za przekroczenie czasu „przepisy przewidują karę do 4% rocznych obrotów podmiotu”²⁷. W Austrii, po zamachach w Christ church, wprowadzono do „systemu prawnego kary więzienia oraz nawet karę w wysokości 10% rocznych obrotów za zbędną zwłokę w usuwaniu zgłoszonych treści o charakterze ekstremistycznym”²⁸.

Podsumowanie

Reasumując, trudno jest zająć jedno stanowisko, aby pogodzić społeczność w mediach internetowych. To co dla jednych jest stylem komunikacji, dla innych jest obrażaniem. To co dla jednych jest korzystaniem z prawa do przedstawiania swoich poglądów, dla innych jest przekraczaniem wolności słowa. To co dla jednych jest mową nienawiści, dla innych jest wymianą poglądów i spostrzeżeń oraz artykułowaniem sprzeciwu do określonych zjawisk. Prawdą jest, że konieczne jest ograniczenie publikowania treści zabronionych oraz ograni-

²⁶ zob. J. Skrzydło., *Wolność słowa w orzecznictwie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Analiza porównawcza*, Toruń 2013.

²⁷ S. Gliwa., jw.

²⁸ Tamże.

czenie hejtu. Jednak należy określić granicę oddzielającą „zabronione” od „dopuszczalnych” oraz kto powinien podejmować te decyzje. Algorytmy sztucznej inteligencji są coraz bardziej dokładne, ale nie rozwiązują problemu, ponieważ nie są w stanie rozróżnić kontekstu zdania od sarkazmu. Informacje zamieszczane na portalach społecznościowych są bardzo chętnie przeglądane i komentowane przez wielu użytkowników. Jeden niestosowny komentarz pod starannie pielęgnowanym wizerunkiem małej firmy i przeczytany oraz „skomentowany” przez wiele innych osób potrafi zniszczyć taką firmę zaledwie w kilka godzin.

Streszczenie:

O wolności mówi się w wielu kontekstach, np. wolności słowa, religijnej, kulturowej, narodu i ograniczeniu wolności. Natomiast o mediach społecznościowych mówi się ostatnio coraz częściej, ponieważ zwiększa się liczba użytkowników tych mediów. Media te miały służyć do komunikacji i rozrywki, a stały się miejscem marketingowym, politycznym i, w wielu przypadkach, miejscem, gdzie jest mowa nienawiści i przemoc. Autorka wykorzystując analizę literatury i istniejące fakty połączyła wolność słowa i portale społecznościowe. Zauważyła, że wiele problemów związanych z blokowaniem i usuwaniem kont przez administratorów portali wynika z braku unormowań prawnych związanych z legalnym umieszczaniem i udostępnianiem materiałów. A mianowicie brakuje szczegółowych klauzul dotyczących tego, czego nie można umieszczać, kto ma to kontrolować, blokować i usuwać, tak aby było to zgodne z unormowaniami międzynarodowymi i z konstytucją RP, a nie było ograniczeniem wolności słowa.

Celem artykułu jest przedstawienie problemu komunikacji na portalach społecznościowych, a w szczególności korzystania z nich w sposób kulturalny i zgodny z prawem. Autorka skupiła się na wolności słowa i mediach społeczno-

wych oraz braku prawnych unormowań, mając nadzieję na rychłą zmianę w tym temacie.

Słowa kluczowe:wolność słowa, social media, portale społecznościowe, blokowanie kont, usuwanie kont, użytkownik portalu

Summary:

Freedom on social networks

Freedom is spoken of in many contexts, e.g. freedom of expression, religion, culture, nation and restriction of freedom. On the other hand, social media is being talked about more and more recently because the number of users of these media is increasing. These media were to be used for communication and entertainment, and became a marketing, political and, in many cases, a place where hate speech and violence. The author, using literature analysis and existing facts, combined free speech and social networking. She noted that many problems associated with blocking and deleting accounts by portal administrators are due to the lack of legal regulations related to the legal placement and sharing of materials. Namely, there are no specific clauses on what cannot be placed, who is to control, block and delete it, so that it is in accordance with international regulations and the constitution of the Republic of Poland, and does not limit the freedom of speech.

The purpose of the article is to present the problem of communication on social networks, in particular using them in a cultural and lawful manner. The author focused on freedom of speech and social media, as well as the lack of legal regulations, hoping for imminent changes in this topic.

Keywords: freedom of speech, social media, social networking sites, account blocking, account deletion, portal user

Bibliografia:

1. T. Aichner, F. Jacob., *Measuring the Degree of Corporate Social Media Use*. „International Journal of Market Research”. 57 (2), s. 257–275, 2015.

2. Blokowanie kont przez portale społecznościowe może naruszać wolność słowa – ocenia RPO. Pobrano z: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/blokowanie-kont-przez-portale-spolesznosciowe-moze-naruszac-wolnosc-slowa-ocenia-rpo>.

3. Czarny P., Florczak-Wątor M., Naleziński B., Radziejewicz P., Tuleja P. (red. nauk.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, WoltersKluwer Polska 2019.

4. Decyzja ETPCz z 11 marca 2014 roku w sprawie Bartnik przeciwko Polsce, 53628/10.

5. Gliwa S., *Wolne social media czy wolność od hate speech – gdzie postawić granicę?*. Pobrano z: <https://www.cyberdefence24.pl/wolne-social-media-czy-wolnosc-od-hate-speech-gdzie-postawic-granice-analiza>.

6. <http://www.augustynski.eu/wolnosc-slowa/>.

7. <https://www.lexlege.pl/ekpcz/art-10/>.

8. <https://telewizjarepublika.pl/wolnosc-slowa-w-mediach-spolesznosciowych,62251.html>.

9. Knight First Amendment Institute et al. v Donald Trump, Sean Spicer and Daniel Scavino, No. 1:17-cv-05205.

10. Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. w art. 226 §3.

11. Kuchta-Nykiel M., *Ilu użytkowników korzysta z sieci i social media w 2019 roku?*. Pobrano z: <https://socialpress.pl/2019/02/ilu-uzytkownikow-korzysta-z-sieci-i-social-media-w-2019-roku>.

12. Mojski W., *Konstytucyjna ochrona wolności wypowiedzi w Polsce*, Towarzystwo Wydawnictw Naukowych „LIBROPOLIS”, Lublin 2014.

13. Ordo Iuris proponuje przepisy gwarantujące wolność słowa w serwisach społecznościowych. Pobrano z:

<https://www.rp.pl/Internet/303219998-Ordo-Iuris-proponuje-przepisy-gwarantujace-wolnosc-slowa-w-serwisach-spolesnosciovych.html>.

14. Redakcja Polityka Polska., Jak zagwarantować wolność słowa na portalach społecznościowych? Projekt ustawy Ordo Iuris. Pobrano z: <https://politykapolska.eu/2019/07/30/jak-zagwarantowac-wolnosc-slowa-na-portalach-spolesnosciovych-projekt-ustawy-ordo-iuris/>.

15. Skrzydło J., *Wolność słowa w orzecznictwie Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Analiza porównawcza*, Toruń 2013.

16. Sokolewicz W., *Wolność prasy i jej konstytucyjne ograniczenia*, Państwo i Prawo 6/2008.

17. Telega J., *Wolność słowa dla zwyrodnialców?*. Pobrano z: <https://dziennikzwiazkowy.com/ameryka/wolnosc-slowa-dla-zwyrodnialcow/>

18. Twitter blokuje treści neonazistowskie, Polska Gazeta Krakowska, nr 245/ 2012. Wyrok SN z 8 marca 2012 roku, V CSK 109/11.

19. Zawadzka N., *Wolność wypowiedzi w mediach społecznościowych, czyli co wolno na Facebooku i Twitterze*. Pobrano z: <https://www.infor.pl/prawo/konstytucja/prawa-czlowieka/765047,Wolnosc-wypowiedzi-w-mediach-spolesnosciovych-czyli-co-wolno-na-Facebooku-i-Twitterze.html>.

Czy wolności można stawiać granice?

Rozważania na temat alkoholizmu

Wstęp

Zjawisko uzależnienia od alkoholu należy do najczęściej występujących problemów zdrowotnych, psychologicznych i społecznych. Zalicza się je do aktualnie istniejących patologii społecznych, a jego problematyka stanowi od dawna przedmiot zainteresowania wielu naukowców. Wnioski formułowane na podstawie badań nad chorobą alkoholową wykorzystuje się do działań mających na celu ograniczenie jej zasięgu, zwłaszcza wśród młodszego pokolenia. Jednak działania te nie przynoszą zamierzonych rezultatów, a alkoholizm jest powszechnym problemem, który wciąż się pogłębia.

Uzależnienie od alkoholu może mieć zróżnicowany charakter i w każdym przypadku przebiega inaczej ze względu na oddziaływanie czynników biologicznych, psychologicznych i środowiskowych¹. W niniejszym artykule podjęty został temat alkoholizmu, lecz od innej strony niż sugerowałby to wymiar psychologiczny, czy zdrowotny. Chodzi mianowicie o przedstawienie problemu alkoholizmu z perspektywy wolności i stawianych jej granic.

Jak wiadomo jest to używka o charakterze legalnym, dostępna niemal w każdym sklepie dla osób dorosłych. Wydawać by się więc mogło, że korzystanie z niej to sprawa indywidualna, dowolna, realizacja osobistej wolności. Tak jednak nie jest, co postaram się udowodnić w tym eseju.

¹ K. Zalas., *Rodzina z problemem alkoholowym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2011 T. 20, s. 285.

1. Istota wolności

Na początku warto byłoby się zastanowić nad istotą wolności. Najprościej sprowadza się ją do swobody wyboru (działań lub idei), unormowanego prawem i przyjętymi zwyczajami, uwarunkowanego sytuacją społeczno-polityczną i uzależnionego od własnego sumienia. Nie jest to więc pełna swoboda, ponieważ oznaczałoby to anarchię. Wolność polega na uświadomieniu sobie koniecznych ograniczeń zewnętrznych obecnych w egzystencji człowieka, które od niego nie zależą i tych, które sam sobie wyznacza. Można więc mówić o dwóch rodzajach wolności. Pierwsza jest obiektywna, zależy od zewnętrznych uwarunkowań, a druga subiektywna, indywidualna i uwarunkowana wewnętrznie. Rozgraniczenie to sprowadza się do uświadomienia sobie przez człowieka stanu „bycia wolnym” i „czucia się wolnym”. Współcześnie wolność znajduje się wśród najważniejszych wartości i ideałów człowieka. Według ekspertyzy UNESCO jest ona stawiana na czele wszystkich innych wartości w takich miejscach na świecie jak: Ameryka Łacińska, Karaiby, Europa Zachodnia, Afryka. Na drugim miejscu wymieniano ją w krajach arabskich, a na trzecim w Ameryce Północnej.

Co ciekawe wśród trzech najczęściej wymienianych wartości nie znalazło się piękno, dobro, czy prawda, ale właśnie wolność, dobra materialne i zatrudnienie. Wysokie miejsce wolności wynika prawdopodobnie z dyrektywy edukacyjnej polegającej na podmiotowym traktowaniu drugiego człowieka i poszanowaniu jego godności². Nakierowanie systemu kształcenia w tę stronę wydaje się dość ważne biorąc pod uwagę wydarzenia II wojny światowej i brak akceptacji dla tego, co się w jej trakcie działo. Pewne rozwiązania musiały zostać wprowadzone instytucjonalnie, jak choćby prawa człowieka i

² J. Gajda., *Granice wolności*, „Horyzonty Wychowania” 2006 R. 5 nr 10, s. 121-122.

obywatela. Z tego też względu dokonała się zmiana w mentalności ludzkiej, każąca cenić wolność ponad inne wartości. Co do pozostałych wskazań zajmujących najwyższe pozycje, tzn. dóbr materialnych i zatrudnienia, to najwyraźniej jest to rezultat panującej współcześnie na świecie gospodarki wolnorynkowej, która kładzie na nie nacisk.

2. Wolność i jej granice

Pomimo dość powszechnej akceptacji stanowiska, iż człowiek jest bytem zrodzonym do wolności, a ona sama jest czymś niezwykle cennym, nie wyklucza się zaistnienia sytuacji, w której wolność może przerodzić się w samowolę (dyktaturę) jednostki lub jednostek (anarchia). Doprowadzi więc do zanegowania samej siebie. Sytuacja ta mówi o tym, że zdolność do wolności po przekroczeniu pewnych granic stanie się swoim zaprzeczeniem. Wynika stąd wniosek, że nawet wolność napotyka na swojej drodze granice. Trzeba pamiętać, że realizacja wolności, czyli możliwość dokonywania wyboru nie jest powinnością człowieka. Równie dobrze może on zrezygnować z dokonania wyboru. Człowiek nie jest więc skazany na konieczność wyboru, ani bycia wolnym, ma co najwyżej taką możliwość. Problem określenia granic wolności można sprowadzić do kwestii wytyczenia norm i wartości poza którymi wybór okaże się dla podejmującego działanie niekorzystny, a nawet godzący w jego podstawowe interesy życiowe, poczucie tożsamości, czy też własną wolność³. Uważa się jednak, że jest to definicja zbyt zagmatwana, aby można było ją skutecznie stosować w praktyce. Dużo prościej sformułował John Stuard Mill twierdząc, że jednostkom wolno robić to, co chcą, o ile nie szkodzą swoimi działaniami innym. Oznacza to, że wolność jednego człowieka jest ograniczona wolnością

³ A. L. Zachariasz., *Wolność i pytanie o granice jej zasadności*, „Sofia: żurnalfilosofiv'slov'âns'kih krain” 2007 nr 7, s. 47-48.

innych ludzi. Również zdaniem Berlina należy ją czasem ograniczać, aby zapewnić wolność innym. Istnieje zatem konflikt pomiędzy wolnością moją a cudzą, który trudno jest rozwiązać. Niemniej rozróżnienie to jest ostre i dobrze widoczne⁴. Z tego też powodu może być używane w praktyce.

3. Alkoholizm i towarzyszące jemu problemy

Wracając do sedna problemu, zastanówmy się nad tym, czy osoba uzależniona od alkoholu ma do tego prawo. Można przyjąć stanowisko, że to prawda, nadużywa alkoholu, ale czyni to realizując swoje prawo do wolności, w które nikt nie powinien się wtrącać. Jednak kwestia ta nie jest aż tak oczywista. W świetle wielu prowadzonych badań, alkoholizm nie jest sprawą indywidualną, ale chorobą całej rodziny. Czyni ją rodziną dysfunkcyjną, a więc taką, która nie funkcjonuje we właściwy sposób. Wykazano, że pozostali członkowie rodziny są współuzależnieni. Manifestuje się to m.in. poprzez zniekształcenie rzeczywistości w taki sposób, aby uniknąć emocjonalnej przykrości. Rozbudowuje się system zaprzeczeń nie tylko u członków rodziny, ale też u pijącego, który przeczy cierpieniu, jakie wywołuje w innych osobach. Drugi objaw to zachowania przymusowe, wynikające z konieczności uwolnienia się od bolesnych i przykrych uczuć, których doznaje współuzależniony, pomimo iż jego system zabezpieczeń jest mocno rozwinięty. Szuka on poczucia siły i mocy, manipuluje otoczeniem i innymi osobami, aby móc wykazać się jako opiekun, gospodyni, czy pracownik. Chce stać się człowiekiem idealnym. Trzeci mechanizm to wypieranie uczuć, wyciszenie ich. Ujawnienie emocji byłoby niebezpieczne, dlatego też negatywne uczucia lepiej skrywać przed otoczeniem i samym sobą. Emocje te to: poczucie winy za trudną sytuację; poczucie nie-

⁴ B. Dziemidok., *Teoretyczne i praktyczne kłopoty z wolnością człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I, Philosophia, Sociologia” 2010 vol. 35 z. 1, s. 39.

doskonałości; złość jako odpowiedź na przeżywane cierpienie, manifestująca się chronicznym stresem; poczucie samotności; lęk przejawiający się koniecznością kontrolowania siebie i innych, związany z obawą przed odrzuceniem; poczucie krzywdy stanowiące nieodłączny element funkcjonowania w rodzinie alkoholowej, wynikające z przyjmowania pewnej roli i nie otrzymywania za nią jakiegokolwiek pochwały lub nagrody; wstyd, panujący nad wszystkim innym, ponieważ współzależniony wierzy, że jest człowiekiem złym. Co gorsze, blokując się przed uczuciami negatywnymi, współzależniony uczy się nie doświadczać uczuć pozytywnych. Stale utrzymuje dystans, sprawuje sztywną kontrolę przez co staje się niezdolny do nawiązania prawdziwej relacji. Nie czuje się bezpieczny w towarzystwie ludzi, a jego związki rozpadają się⁵. W rodzinie alkoholika obecne są takie uczucia jak rozpacz, utrata nadziei, rozczarowanie.

Alkoholik zawsze daje obietnicę poprawy, jednak nigdy jej nie dotrzymuje. Często zdarzają się kłótnie wybuchające z błahych powodów. Rodzina alkoholowa kojarzy się zwykle z rodziną patologiczną, co nie musi być prawdą. Bywa, że występuje w niej skrajne ubóstwo, agresja ze strony uzależnionego oraz zaniedbania fizyczne i emocjonalne. Picie alkoholu jest sprawą najważniejszą w życiu i funkcjonowaniu takiej rodziny. Ma to niszczące dla niej skutki. Podczas, gdy alkoholik upije się do nieprzytomności i straci kontakt z rzeczywistością, jego bliscy muszą starać się przetrwać w takiej sytuacji. Często członkowie rodzin alkoholików potrzebują specjalnego traktowania i odpowiedniej psychoterapii.

4. Wolności i alkohol

Postarajmy się teraz rozważyć to wszystko w odniesieniu do pojęcia wolności. Z jednej strony można stwierdzić, że

⁵ K. Zalas., *Rodzina...*, dz. cyt., s. 287-289.

osoba pijąca ma do tego prawo wynikające z osobistej wolności. Alkohol jest używką powszechnie dostępną i dozwoloną prawnie od osiemnastego roku życia. Wydawać by się więc mogło, że osoby mające problem alkoholowy nie postępują w sposób karygodny, ale mieszczą się w dozwolonych granicach. Kwestia ta jednak się komplikuje, kiedy przyjmiemy definicję wolności mówiącą o tym, że moja wolność kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka. Nikt nie funkcjonuje w całkowitym oderwaniu od innych ludzi i nie wolno mu ich krzywdzić. Sytuacja szczególnie trudna występuje, kiedy krzywdzi on bliskie osoby. Rodzina jest tym miejscem, w którym człowiek powinien doświadczać poczucia stabilności i bezpieczeństwa, nauczyć się ufać. W rodzinie z problemem alkoholizmu nie można mówić o wypełnieniu tej funkcji. Nigdy nie wiadomo, kiedy ojciec, czy matka przyjdzie do domu będą nietrzeźwym, będzie zachowywał się spokojnie, czy też nie, ile razy trzeba będzie kłamać przed otoczeniem, aby chronić rodzinę. Alkoholikowi nie można zaufać, rządzi nim wyłącznie chęć sięgnięcia po używkę, a często jest on osobą, która powinna opiekować się bliskimi. Nieraz mówi się o sytuacji, kiedy na alkohol przeznaczane są pieniądze, które powinny być wykorzystywane w inny sposób, np. zakup jedzenia, ubrań, uregulowanie rachunków. W efekcie dzieci nie mają zapewnionych podstawowych potrzeb życiowych, takich jak: potrzeby fizjologiczne, bezpieczeństwa, szacunku.

Występują przypadki, w których alkoholizm wpływa na obecność i eskalację przemocy w rodzinie. Przemoc domowa to zamierzone działanie przeciwko członkom rodziny, naruszające ich prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody. Odbywa się w oparciu o przewagę sił. Wiele osób uzależnionych jest sprawcami przemocy wobec osób najbliższych. Tymczasem alkoholików w Polsce przybywa. Winna jest temu presja otoczenia, wymagania pracodawców, moda na sukces, który ciężko jest jednak osiągnąć. Osoby uzależnione często

nie dostrzegają swojej choroby, znęcają się nad osobami najbliższymi, stosując wobec nich przemoc psychiczną i fizyczną. Nie jest to jednak jedyny podział przemocy. Można wyróżnić przemoc gorącą i chłodną. Pierwsza to furia, wyładowanie gniewu, który uruchamia się i pobudza zachowania agresywne. Sprawca uważa się za osobę bezkarną, której wolno jest krzywdzić. Przemoc chłodna jest spokojniejsza. Charakteryzuje się tłumionymi, mocno kontrolowanymi emocjami. Osoba stosująca przemoc w rodzinie stara się doprowadzić swoje ofiary do społecznej izolacji, kontroluje wszystkie ich kontakty. Aktom przemocy towarzyszą groźby i demonstracja własnej siły. Skala przemocy i agresji w rodzinie jest niestety bardzo szeroka. Dotyczy nie tylko kobiet, ale i dzieci. Maltretowanie dziecka rzuca cień na cały jego rozwój, który zostaje zaburzony. Dziecko żyje w ciągłym strachu i ma obniżoną samoocenę, nie potrafi odnaleźć się w życiu⁶.

5. Rozumienie wolności

W Katolickiej Nauce Społecznej mówi się o wychowaniu człowieka do wolności. Jest to proces, który trwa przez całe życie. Sobór Watykański II naucza, że wychowanie do prawdziwej wolności polega na kształtowaniu ludzi przestrzegających porządku moralnego, posługujących się rozumem, planujących swoje działania odpowiedzialnie, współdziałających z innymi w poczuciu tego, co prawdziwe i słuszne. Jan Paweł II nauczał, że wychowanie do wolności polega na użyciu tej ostatniej do tego, co jest dobrem, tzn. do bycia człowiekiem o czystym sumieniu, odpowiedzialnym, pomocnym. We współczesnych społeczeństwach jest wiele przykładów wolności nieskrępowanej, która prowadzi do samowoli, niszczenia więzi społecznych, szkodzi podmiotowi działającemu. Taka wol-

⁶ P. Boczar-Pelczar., *Alkoholizm jako czynnik mający wpływ na przemoc w rodzinie*, „Rzeszowskie Studia Socjologiczne” 2016 nr 6, s. 27-29.

ność jest łatwa, niewymagająca. Zdaniem Jana Pawła II skutkuje ona zniewoleniem. Człowiek staje się w pełni wolny tylko wtedy, gdy czyni dobro. Wybór nieposłuszeństwa i zła prowadzi do niewoli grzechu. Jednostka może dokonywać wyborów, ponieważ ma wolną wolę. Rozwój tej zdolności nie następuje jednak w sposób automatyczny, wymaga wychowania i samowychowania. W przeciwnym razie człowiek, a nawet całe społeczeństwo żyłoby w różnych formach zniewolenia wewnętrznego i zewnętrznego. Człowiek wolny wyklucza ze swoich zachować wszystko to, co jest wyrazem ludzkiej słabości, zależności od kogokolwiek lub czegokolwiek, nieodpowiedzialności, ulegania subiektywnym sposobom myślenia, emocjom, presji środowiska i uzależnieniom⁷. Tymczasem współczesna kultura promuje zupełnie błędne rozumienie wolności, zachęca do kierowania się zasadą doraźnej przyjemności, widząc w człowieku głównie cielesność, emocjonalność i subiektywne przekonania. Pierwszy błąd to sprowadzanie wolności do czynienia tego, co się chce. Czasami bowiem człowiek pragnie tego, co go zniewala.

Drugie nieporozumienie wynika z przekonania, że wystarczy żyć w wolnym kraju, aby samemu być wolnym. Istnieją w takich krajach miliony osób uzależnionych od określonych rzeczy, sytuacji. Błąd trzeci to przekonanie, że wolność polega na powstrzymywaniu się od zobowiązań. Jest dokładnie odwrotnie, wolność to zdolność do podejmowania odpowiedzialności. Czwarty błąd popełniają ludzie stawiający wolność ponad miłością, prawdą i sprawiedliwością. Ona się z nimi łączy, wynika, nie jest czymś nad⁸.

Trudno oczekiwać, że w codziennym życiu będzie w pełni realizowany ideał wolności pochodzący z nauczania Kościoła, jednak można wskazać w nim pewne punkty istotne z per-

⁷ M. Lemieszek., *Wiara chrześcijańska a wolność człowieka*, „Studia nad Rodziną” 2013 nr 32, s. 212-213.

⁸ J. Urban., *Rozważania o wolności*, „Wychowawca” 2013 nr, s. 15.

spektywy niniejszych rozważań. Oznacza ono, że prawdziwie wolny może być tylko człowiek silny, kierujący się zasadą prawości, potrafiący wziąć odpowiedzialność za siebie i za innych, nie uciekający przed zobowiązaniami. W ten sposób nie niewolą go własne słabości, nie ulega ich wpływowi, może za to samodzielnie podejmować decyzje na podstawie własnego sumienia. Nie da się zaprzeczyć, że alkohol odbiera ludziom zdolność jasnego myślenia, właściwy osąd i wpędza w niewolę nałogu. Całe życie takiego człowieka jest podporządkowane alkoholowi, szukaniu go i myśleniu o nim. Kiedy brakuje pieniędzy, odpowiedzią nie jest ograniczenie picia, lecz nie kupowanie innych rzeczy, nawet gdyby dotyczyły potrzeb podstawowych. Człowiek nie może już decydować sam o sobie. Wszystko determinuje alkohol, jest czymś najważniejszym.

6. Wolność „od”, wolność „od”

Warto też pamiętać o istotnym rozróżnieniu na wolność „od” i wolność „do”. Wolność „od”, inaczej zwana wolnością negatywną, jest traktowana jako brak przymusu. Człowiek wolny nie znajduje się w tym rozumieniu pod działaniem przymusu (najczęściej rozumianego jako przymus fizyczny). Jest wolny, o ile nikt nie wtrąca się w jego sprawy. Obrona wolności polega zatem na negatywnej ochronie przed ingerencją. Czymś więcej jest wolność „do”, nazywana wolnością pozytywną. Wynika ona z dążenia jednostki do tego, aby być panem swojego losu, podejmowania samodzielnych decyzji, które nie zależą od sił zewnętrznych. Utożsamia się ją ze zdolnością do wypełniania własnego przeznaczenia⁹. Alkoholik jest pozbawiony wyboru, rządzi nim przymus wynikający z potrzeby picia. Jego decyzje są warunkowane przez coś innego niż on sam. Przez alkohol nie jest w stanie dążyć do realizacji swoich ideałów. Podporządkowuje się czemuś silniejszemu od

⁹ B. Dziemidok., *Teoretyczne...*, dz. cyt., s. 27-28.

siebie. Ciężko więc przyznać, że wybór niewoli jest realizacją idei wolności. Uzależnienie często zaczyna się niewinnie, aby ostatecznie prowadzić do przymusu i zniewolenia. Nie należą do rzadkości przypadki takich osób nadużywających alkohol jak ten opisywany w książce „Mój tatuś pije”: „(...) przyznawał rację, przyrzekał poprawę, lecz nie mógł się powstrzymać. Zaczął od jednego kieliszka, a stał się nałogowcem. Wódka zmogła jego silną wolę, zdolność do pracy, moralność, a los rodziny i przyszłość dzieci stały mu się zupełnie obojętne. Doprowadził rodzinę nie tylko do nędzy materialnej, lecz wyniszczył ją fizycznie i moralnie. Dzieci straciły szacunek dla ojca i przestały się zupełnie z nim liczyć. Żona 40-letnia kobieta, wygląda jak staruszka. Coraz częściej słyzy się z ust 12-letniego Tomka pogardliwe: <<taki ojciec>>”¹⁰. Co więcej alkoholizm ulega transmisji międzypokoleniowej. Jak stwierdzono w literaturze uzależnienie od alkoholu jednostki prowadzi do wzrostu lęku i wywołuje wtórne, głębokie zmiany w strukturze tożsamości rodziny alkoholowej na poziomie wzorów relacyjnych i rytuałów rodzinnych, które podlegają patologizacji. Zmiany te przyczyniają się do utrwalenia zaburzeń¹¹. W praktyce wygląda to w ten sposób, że gdy jedno z rodziców jest alkoholikiem, to w przypadku dzieci występuje wyższe prawdopodobieństwo nadużywania alkoholu.

7. Skutki nałogu

Negatywne skutki nadmiernego picia odczuwa nie tylko alkoholik i jego rodzina, ale też całe społeczeństwo. Mówi się tutaj o skutkach społecznych i finansowych. Używanie alkoholu powoduje spadek wydajności pracy i wzrost kosztów opieki

¹⁰ Z. Szymańska., *Mój tatuś pije*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1957, s. 21-22.

¹¹ J. Mazur., *Rodzinne uwarunkowania międzypokoleniowej transmisji alkoholizmu*, Komitet Redakcyjno-Wydawniczy Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, Kraków 2009, s. 87-88.

zdrowotnej i społecznej. Ma on również związek z licznymi przypadkami łamania prawa, przestępczości, samobójstwami i aktami przemocy. Powoduje absencję, wypadki i obniżenie jakości pracy. Wpływa także negatywnie na role, które pełni człowiek w społeczeństwie i rodzinie. Zajmuje on drugie miejsce pod względem istotności czynników, które przemawiają za rozwodem¹². Jak widać jest siłą, której nie wolno bagatelizować, ponieważ wywiera znaczny wpływ na nas wszystkich. Z tego też powodu alkoholik musi liczyć się ze społecznymi konsekwencjami, np. ostracyzmem. Jego nałóg wiąże się ze znacznymi kosztami ponoszonymi przez służbę zdrowia, wymiar sprawiedliwości, czyli w efekcie przez podatników. Wszystko to sprawia, że problem alkoholowy, z którym boryka się dana jednostka nie jest jedynie jej prywatną sprawą, lecz staje się problemem o charakterze społecznym. Wszyscy ponoszą jego koszty, wydaje się więc uczciwe, że powinni mieć możliwość wyrażenia swojego sprzeciwu. Nie można jednocześnie zaprzeczyć, że alkohol jest dobrem konsumpcyjnym i to jednym z najczęściej spożywanych. Stanowi jednak także towar szczególnego rodzaju, a z jego stosowaniem wiąże się wiele negatywnych zjawisk.

Zakończenie

Jest pewnym paradoksem, że jedną z najważniejszych ludzkich umiejętności jest zarządzanie swoją wolnością, która jednak przejawia się selektywnym zakazywaniem czegoś samemu sobie, choćby po to, aby inni nie musieli tego robić. Wskutek złego gospodarowania wolnością, może spotkać jed-

¹² A. Durasiewicz., *Alkoholizm jako patologia społeczna - aspekt lokalny i krajów* [w:] K. Linowski, M. Jędrzejko (red.), *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, Wydawnictwo Diecezji Radomskiej, Radom 2012, s. 169.

nostkę kara w postaci, np. jakiegoś despotyzmu¹³. Sądzi się, że wolności jako takiej nie tylko można, ale nawet należy stawiać granice. Wynika to stąd, iż istnieją sytuacje, w których realizacja wolności jednego człowieka krzywdzi kogoś innego. Dobrym przykładem jest tutaj alkoholizm. Osoba będąca alkoholiczkiem działa nie tylko na niekorzyść samego siebie, ale też swoich najbliższych. W rodzinach, w których obecny jest alkohol często pojawia się ubóstwo i przemoc. Dzieci pochodzące z takiego środowiska obciążone są na całe życie, nie potrafią sprostać wymogom normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, a przynajmniej jest to dla nich mocno utrudnione. Do tego funkcjonując w takiej rodzinie, cierpią. Odczuwają wstyd, obawę, a często i bardziej fizyczne dolegliwości wynikające z braku pieniędzy. Na podstawie przytaczanych wyżej ustaleń nie można mieć raczej wątpliwości, że alkoholik krzywdzi swoją rodzinę. Wkracza więc w wolność każdego z jej członków, zakłócając ją. Krzywdzi siebie i innych ludzi poprzez swój nałóg. Trudno powiedzieć, jak należy rozwiązać ten problem. Istnieją oczywiście normy kulturowe, które odnoszą się do ilości spożywanego jednorazowo alkoholu, częstości jego przyjmowania i okoliczności, w jakich po niego sięgać. Jednak niewiele można zrobić, kiedy ktoś zdecyduje się te normy złamać. Alkoholizm z jednej strony jest traktowany jak choroba, którą się leczy. Natomiast z drugiej strony jest łatwo osiągalny i nie ma najmniejszych problemów z dostępem do niego, co znacząco utrudnia terapię.

Streszczenie:

W niniejszym, artykule został przedstawiony temat alkoholizmu z perspektywy wolności człowiek i stawiania jej granic. Zakup alkoholu jest legalny dla osób dorosłych, przez

¹³ M. Golka., *Paradoksy wolności*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2017, s. 228.

co może wydawać się indywidualną sprawą każdej osoby. Alkoholizm to nie tylko problem jednostki, ale i całej rodziny, gdyż prowadzi do współzależności. Jest to również problem społeczny i stąd też instytucje pomocowe dla osób w takiej sytuacji. Idea wolności kłóci się z alkoholizmem, a on sam nie jest sprawą prywatną. Wolność to swoboda wyboru, ale wymaga uświadomienia sobie zewnętrznych ograniczeń.

Słowa kluczowe: wolność, alkoholizm, współzależności, granice wolności, problem społeczny

Summary:

Can freedom has limits? Reflections on alcoholism

In this article, the topic of alcoholism is presented from the perspective of human freedom and making boundaries. Buying of alcohol is legal for adults, which may seem like an individual matter for each individual. Alcoholism is not only a problem for the individual, but also for the whole family, because it leads to codependence. It is also a social problem and needs help institutions for people in this situation. The idea of freedom is at odds with alcoholism, and he is not a private matter. Freedom is freedom of choice, but requires external awareness.

Keywords: freedom, alcoholism, codependents, limits of freedom, social problem

Bibliografia:

Boczar-Pelczar P., *Alkoholizm jako czynnik mający wpływ na przemoc w rodzinie*, „Rzeszowskie Studia Socjologiczne” 2016 nr 6

Durasiewicz A., *Alkoholizm jako patologia społeczna - aspekt lokalny i krajów* [w:] Linowski K., Jędrzejko M. (red.), *Trzeźwość i uzależnienia jako wyzwanie duszpasterskie i pedagogiczne*, Wydawnictwo Diecezji Radomskiej, Radom 2012

Dziemidok B., *Teoretyczne i praktyczne kłopoty z wolnością człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I, Philosophia, Sociologia” 2010 vol. 35 z. 1

Gajda J., *Granice wolności*, „Horyzonty Wychowania” 2006 R. 5 nr 10

Golka M., *Paradoksy wolności*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2017

Lemieszek M., *Wiara chrześcijańska a wolność człowieka*, „Studia nad Rodziną” 2013 nr 32

Mazur J., *Rodzinne uwarunkowania międzypokoleniowej transmisji alkoholizmu*, Komitet Redakcyjno-Wydawniczy Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, Kraków 2009.

Szymańska Z., *Mój tatuś pije*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1957

Urban J., *Rozważania o wolności*, „Wychowawca” 2013

Zachariasz A. L., *Wolność i pytanie o granice jej zasadności*, „Sofia : žurnalfilosofiv'slov'âns'kih krain” 2007 nr 7

Zalas K., *Rodzina z problemem alkoholowym*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2011 T. 20

Autonomia podmiotów prawa.

Rozważania na tle ustawy kodeksu cywilnego oraz prawa polskiego

Wstęp - czym jest autonomia podmiotów prawa?

Autonomiczność podmiotów prawa, funkcjonująca w przepisach prawa polskiego przedstawia się w głównej mierze jako brak władczego podporządkowania jednego podmiotu prawa cywilnego do innego podmiotu prawa cywilnego - to znaczy, że jedna strona stosunku cywilnoprawnego nie posiada żadnego przyzwolenia do arbitralnego tworzenia sytuacji prawnej drugiej strony. Autonomiczność każdej osoby, niezależnie od tego czy jest to osoba fizyczna, osoba prawna czy też osoba, o której mowa w artykule trzydziestym trzecim z indeksem jeden kodeksu cywilnego, wyraża się w tym, że relacja jaką są między innymi umowy, jest tworzona przez nie same w uzgodnionym przez nie zakresie, z zasady kierując się swoim prywatnym interesem. Zakres tworzenia relacji występujących między odrębnymi podmiotami prawa nie jest jednak nieograniczony, podlega bowiem regulacjom, które to wywodzą się z norm, mających chronić interes powszechny, czyli osób, które nie biorą udziału w kreowaniu danego stosunku prawnego¹. W tym miejscu pojawia się refleksja czy wolność funkcjonująca w społeczeństwie nie jest zaledwie namiastką prawdziwej wolności, która występowała przed powstaniem umowy społecznej, czyli w stanie natury opisywanym przez Johna Locka. Występująca autonomia cechuje się jednak tym, że granice wyznaczone przez normy prawa stanowią jedynie ramy, w których muszą "zmieścić się" podmioty prawa, po to,

¹ Z. Radwański., A. Olejniczak., *Prawo cywilne - część ogólna*, wyd. 15, Wyd. c.h.beck, Warszawa 2019

aby nie naruszyć granicy wolności innych podmiotów prawa, nie występuje więc zastąpienie władczymi decyzjami, rozstrzygnięć wprowadzonych przez strony biorące udział w kształtowaniu danej relacji. Swoboda kształtowania umów między podmiotami prawa, może sięgać tak daleko, że wskutek woli strony, osoba składająca oświadczenie woli o odpowiedniej treści, może ograniczać swoją wolność, oczywiście w ramach wyznaczonych przez normy prawa. Prawo polskie skonstruowane jest w taki sposób, aby chronić interes "słabszej" strony w kreowanym stosunku prawnym, przykładem takiego zabiegu jest uprzywilejowanie konsumenta w relacjach z przedsiębiorcom, taka sytuacja ma miejsce chociażby w treści artykułu siedemdziesiątego czwartego, paragraf pierwszy, kodeksu cywilnego, gdzie opisywana jest sytuacja, w której nie zastrzeżenie jako wymaganej formy pisemnej, dokumentowej lub elektronicznej pod rygorem nieważności skutkuje tym że w razie nie przestrzegania tej reguły przez jedną ze stron, niedopuszczalne jest prowadzenie dowodów z zeznań świadków bądź z przesłuchania stron na fakt dokonania czynności, chyba że, (między innymi) ubiega się o to konsument w sporze z przedsiębiorcom².

1. Historia autonomii na terytorium Polski po pierwszej wojnie światowej

Początek artykułu zostanie poświęcony przybliżeniu ewolucji historycznej autonomii na terenie Polski oraz wskazaniami podobieństw między prawem stanowionym kiedyś, a prawem, którego przestrzegamy w czasach teraźniejszych w celu głębszego zrozumienia zabiegów stosowanych przez ustawodawcę i judykaturę w kreowaniu pojęcia autonomii i jej stosowaniu.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93 art. 74

Na obszarach terytorialnych Polski po pierwszej wojnie światowej panowały odmienne poglądy na prawo, wynikające z wpływów, zawdzięczających źródło pochodzenia innym mocarstwom.

Na terenie ziem centralnych, pojęcie autonomii nie zostało wyrażone dosłownie w kodeksie cywilnym Królestwa Polskiego z roku tysiąc osiemset trzydziestego piątego, lecz jej zarys został wskazany w obowiązującej również na tych terenach, trzeciej Księdze Kodeksu Napoleona z roku tysiąc osiemset dwudziestego piątego. Z przepisów regulujących warunki istotne do zawarcia umowy, możemy wywnioskować, że przedmiotem umowy zawieranej między podmiotami prawa mogą być takie przedmioty, które spełniają jedynie dwa warunki: bycia realnymi do wykonania, oraz takie które nie kłócą się z opisywaną w teraźniejszym ustawodawstwie zasadą współzycia społecznego³. Sam kodeks Królestwa Polskiego z roku tysiąc osiemset dwudziestego piątego, niewiele różnił się od przyjętej od francuzów kodyfikacji Napoleońskiej w zakresie prawa osobowego. Kodeks w swojej treści opisał ograniczenie autonomiczności stron, do zakresu wskazanego przez prawo polskie, zabieg ten występuje już w artykule szóstym tego dokumentu, jego uzasadnienie jest jasno wskazane, polega ono bowiem na nakłonieniu do przestrzegania porządku publicznego oraz dobrych obyczajów- które to zostały zastąpione w teraźniejszym kodeksie cywilnym klauzulą generalną mówiącą o zasadach współzycia społecznego.

Kodeks cywilny Królestwa Polskiego rozciąga pojęcie autonomii prawa, na osoby które nie posiadają praw obywatelskich ani politycznych, ale uwzględnił również pewne włączenia, ówczesnie obowiązujący kodeks mógł być źródłem częściowej inspiracji dla przepisu kodeksu z roku tysiąc dzie-

³ Kodeks Cywilny Napoleona (Code Napoléon, Code civil des Français)

więćset sześćdziesiątego czwartego którego treść opisuje zdolność prawną- czyli fakt bycia podmiotem praw i obowiązków w prawie cywilnym polskim, zdolność ta obejmuje każdego narodzonego człowieka i występuje pod warunkiem zawierającym dla osób jeszcze nie narodzonych- mowa tutaj o artykule ósmym, paragraf pierwszy kodeksu cywilnego. Ponadto, dokument z roku tysiąc osiemset dwudziestego piątego podkreśla to, że prawu cywilnemu podlega każdy Polak (za czym idzie swoboda kształtowania umów). Pojęcie i status prawny Polaka, jest wyczerpująco opisany w akcie⁴.

Natomiast ziemie wschodnie, niewchodzące w skład Królestwa Polskiego, przestrzegały prawa opisanego w prawie cywilnym ziem wschodnich, tom dziesiąty, część pierwsza zводу praw rosyjskich. Zakres kształtowania umów został opisany na samym początku aktu, stanowi on o tym, że treść umowy zostaje uzgodniona przez osoby ją zawierające a przedmiot jej jest ograniczony i wymieniony jako katalog zamknięty, to jest po pierwsze majątki, po drugie czynności osób które to są ograniczone prawem, dobrymi obyczajami oraz przymusem zachowania porządku publicznego. Katalog ten choć jest katalogiem zamkniętym, w sposób wyczerpujący opisuje zakres możliwości zawierania umów, jeżeli mają mieć zastosowanie wymienione klauzule generalne i podstawowe prawa człowieka⁵.

Ziemie południowe zaś obowiązywał kodeks cywilny austriacki z roku tysiąc osiemset jedenastego który również postawił na swobodę umów panującą na terenie Królestwa

⁴ Kodeks cywilny Królestwa Polskiego, Codex Cywilny Królestwa Polskiego

⁵ Prawo cywilne Ziem Wschodnich: tom X cz. 1 Zводу praw rosyjskich: tekst podług wydania urzędowego z roku 1914 z uwzględnieniem zmian wprowadzonych przez ustawodawcę polskiego oraz ustawy związkowe, tudzież judykatura Sądu Najwyższego i b. Senatu. T. 2

Polskiego. Autonomia wynika z większości poszczególnych rozdziałów poprzedzających rozdział o zawieraniu umów w którym to nie jest bezpośrednio i zwięźle wskazany zakres, w którym mogą poruszać się podmioty prawa cywilnego⁶.

2. Ograniczenie wolności przez zgodną umowę społeczeństwa według Locka

Aby zrozumieć z czego wynika ograniczenie wolności między osobami, należy przybliżyć pracę wybitego filozofa, który dał podwaliny współczesnej demokracji. John Lock w swojej pracy opisuje zjawisko stanu natury o którym wspominał wcześniej Hobbes, polegałby on na tym, że podmioty posiadają nieograniczoną wolność, która jest kontrolowana tylko przez sumienie każdego z podmiotów, co prowadzi do stanu wojny wszystkich przeciw wszystkim. Aby zapobiec wystąpieniu takiego stanu rzeczy, społeczeństwo decyduje się na zawarcie umowy społecznej w której podmioty ograniczają swoją wolność w zamian za to, że nie będą przedmiotem ataku z strony innych podmiotów, wynikiem czego jest zdrowo funkcjonujące społeczeństwo. Naruszenie umowy społecznej ma taki skutek, iż dany podmiot decydujący się na działanie niezgodne z tą umową, jednocześnie decyduje się na zrezygnowanie z uczestnictwa w życiu społecznym i korzystanie z przywilejów wynikających z jej obowiązywania⁷. Można więc wnioskować na podstawie filozofii Johna Locka, że wytwór ograniczający wolność czyli społeczeństwo i jego prawa, został stworzony z woli autonomii w celu jej zachowania co może sugerować, że maksymalny wymiar wolności ma odzwierciedlenie w tym właśnie ustroju. Taki wniosek można argumentować tym, że teoretyczna całkowita wolność tak naprawdę

⁶ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch- austriacki kodeks cywilny z 1811 roku

⁷ J. Lock., *Dwa traktaty o rządzie*, Two treaties of goverment; Wyd. Aletheia

nie może być realizowana nawet w swoim pierwotnym stanie w sposób totalny i jest ograniczana przez występujący nieustannie strach przed drugim w pełni autonomicznym podmiotem dążącym do realizowania swojej wolności, ograniczając wolność innych podmiotów w sposób przez nikogo nie kontrolowany. Autonomia realizowana na podstawie umowy społecznej pozwala na wykorzystywanie w sposób rozsądny, nieograniczający bezpośrednio wolności bliźniego, ale jednak wpływający na jego zakres autonomii. Sposób ten wydaje się w teraźniejszych czasach najbardziej właściwym wyborem, ponieważ pozwala podmiotom które są tylko biologicznie do tego zdolne, na równą rywalizację o poszerzenie swoich granic wolności, ale oczywiście do pewnego stopnia, wyznaczonego przez suwerena stanowiącego umowę społeczną. Z drugiej strony, dopuszczenie rozwoju jednostki w ten sposób, umożliwia teoretycznie pojedynczej jednostce do obalenia zasad umowy społecznej na zasadach demokratycznych z takiej tezy można wyprowadzić kolejną, z której wynikałoby, że zastosowanie umowy społecznej jest jedynie narzędziem, które służy jedynie spowolnieniu rozwoju totalnej autonomii pojedynczego podmiotu, jednak temat ten warty jest przeanalizowania go w osobnej pracy.

Podsumowując, ograniczenie swojej autonomii przez podmioty prawa jest próbą zachowania jej części w celu realizacji i korzystania z niej w jakimś stopniu, lecz taka interpretacja nasuwa na myśl sytuację, w której Trybunał Konstytucyjny rozpatrywał zgodność z Konstytucją, przepis prawa lotniczego, który zezwalał na zestrzelenie statku powietrznego opionowanego przez terrorystów na pokładzie którego znajdowali się pasażerowie⁸. Z jednej strony zestrzelenie statku powietrznego może być usprawiedliwiane ochroną ogółu i zminimali-

⁸ Wyrok TK z dnia 30 września 2008r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.

zowaniem potencjalnych szkód, z drugiej strony zestrzelenie tego obiektu nie godzi się z prawem stanowionym, w szczególności artykułem trzydziestym Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowiącym o ochronie godności każdego człowieka. Dopuszczenie takiego prawa musiałoby dla spójności prowadzić do zmian podstawowych wartości, które wskazuje nam ustawa zasadnicza z kolei niezastosowanie go może być w swoich skutkach gorsze niż zwężenie zakresu podstawowych wartości którymi się kierujemy. Zaostrzenie kontroli do stopnia, w którym niemożliwym stałoby się opanowanie statku powietrznego przez terrorystów byłoby doskonałym rozwiązaniem, lecz zaimplementowanie takiego rozwiązania jest trudne lub graniczy z utopijną wizją, wyjściem z sytuacji może być też zakazanie lotów, lecz z kolei takie rozwiązanie jeszcze bardziej ogranicza wolność.

3. Źródła ograniczeń pełnej wolności i autonomii

Źródłami takimi są fakty, które powstrzymują człowieka od zachowań które byłyby przejawem nieograniczonej wolności, która mogłaby ograniczyć wolność w znacznym stopniu innym osobom. W celu zachowania choćby części tej wolności, społeczeństwo zdecydowało się na stosowanie faktów tych w praktyce. Źródła te można uznać za prawotwórcze, co za tym idzie, stosowanie ich pozwala na zachowanie części wolności. Wywodzące się z nich normy mają charakter abstrakcyjny i odnoszą się do całości społeczeństwa, w którym znajdują zastosowanie.

Jednym z tych źródeł jest prawo tworzone w procesie ustawodawczym, regulujące stosunki między podmiotami prawa. Prawo stanowione- bo o nim jest mowa, stanowi hierarchiczną konstrukcję, pozwalającą na to, aby prawo było budowane według określonego schematu, mając na względzie ochronę podstawowych wartości przedstawionych w najwyż-

szym akcie prawnym którym jest Konstytucja⁹. Podstawowe wartości przedstawione w aktach prawnych są natomiast wynikiem przemian społecznych i organicznego rozwoju praw¹⁰.

Zwyczaj, czyli powszechna praktyka spełniania pewnych zachowań społeczeństwa w pewnym okresie i środowisku, są definitywnie źródłem ograniczeń pełnej wolności podmiotu. Same z siebie nie stanowią prawa, lecz są brane pod uwagę podczas jego egzekwowania przed sądami lub innymi organami wskazanymi do rozpatrywania spraw oraz ich nieprzestrzeganie może wywoływać skutki w postrzeganiu jednostki przez społeczeństwo a w skrajnych przypadkach może stanowić o wykluczeniu jej z życia społecznego¹¹. Zwyczaj jednak nie mają zastosowania ogólnego, czyli wobec wszystkich osób. Podczas rozpatrywania sprawy przez sąd, który chce uwzględnić wpływ zwyczaju w danej sprawie, musi dostać dowód na to, że dana osoba należy do grupy społecznej która dany zwyczaj jest powszechnie stosowany. Aby powszechnie stosowana praktyka mogła nosić miano zwyczaju, musi mieć praktyczne zastosowanie w funkcjonowaniu społeczeństwa, czyli musi godzić się z zasadami moralnymi panującymi w duchu społeczeństwa. Nie zawsze zaś tak się dzieje, więc ustawodawca postanowił pozwolić na wpływ zwyczajów tylko wtedy, gdy nie wpadają w kolizję z normami bezwzględnie obowiązującymi¹².

Fakt powszechnego stosowania przez organy państwowych podmiotów prawa, określonej reguły postępowania sta-

⁹ A. Mączyński., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez sądy*, PiP 2000, z. 5; M. Kępiński, R. Szczepaniak., *O bezpośrednim stosowaniu art..77 ust 1 Konstytucji*, PiP 2000

¹⁰ K. Friedrich von Savigny., *O powołaniu naszych czasów do ustawodawstwa i nauki prawa*, PWN, Warszawa 1964

¹¹ A. Dziadzio., *Powszechna Historia Prawa*, wyd. PWN, Warszawa, 2012

¹² SN z 4.02.1965r. (II CR 536/64, OSN 1965, Nr 12, poz. 215)

nowi o tym, że prawo innych tak jak i tych samych podmiotów może być ograniczane. Takie zachowanie jest nazywane prawem zwyczajowym, którego stosowanie nie jest wyszczególnione w żadnym akcie normatywnym, jednakże praktyka pokazuje nam, że nie można zapobiec uwzględnianiu go podczas stosowania prawa, spowodowane jest to zwykłymi ludzkimi nawykami i być może popadaniem w rutynę organów państwowych. Rola takiego prawa stanowi problem w funkcjonowaniu prawa w ogóle, Konstytucja sama w sobie wymienia jedynie prawo stanowione jako źródło prawa, lecz nie podkreśla tego, że jest to katalog zamknięty. Funkcjonowanie prawa zwyczajowego powinno więc być tylko niejako dodatkiem do prawa stanowionego.

W odróżnieniu od prawa Stanów Zjednoczonych Ameryki, prawo Polskie nie dopuszcza możliwości tworzenia prawa przez orzecznictwo sądowe (tak zwany precedens), przez co sądy mają jedynie możliwość realizacji racji wprowadzonej przez ogół praw ograniczających pełną autonomię podmiotów prawa, jednakże sądy przez swoją rozbudowaną działalność mogą wpływać na interpretację prawa i pośrednio być czynnikiem ingerującym na stan wolności osób.

Postulaty przedstawione przez świat nauki bezapelacyjnie przyczyniają się do powstawania prawa, a nawet zwyczajów co za tym idzie mają istotny wpływ na ogólną postać autonomii w dzisiejszych czasach. Prace naukowe oraz działalność naukowa badaczy są czynnikiem wpływającym na działalność legislacyjną, dzieje się to bezpośrednio podczas przygotowywania projektów ustaw, podczas którego powołuje się komisje w których skład wchodzi naukowcy oraz badacze, opierający swoje działania na owocach nauki jakimi są prace naukowe¹³.

¹³ Z. Radwański., *Rola prawników w tworzeniu prawa*, PiP 1994, z. 3, s. 3 i n.

Podsumowując, źródła, które kierują położeniem granic autonomiczności, są kreowane przez podmioty, których dotyczy ten proces. Mając na względzie udział podmiotów które korzystają z przywileju wolności w wymienionym procesie, możemy podejrzewać, że działając w ten sposób, dbają o to, aby wolność została zachowana w jak najlepszym stanie. Różnice w zwyczajach i tworzeniu prawa, biorą się z wpływu wielu czynników jakimi mogą być nawet położenie geograficzne czy wpływ klimatu.

4. Wpływ podmiotów administrujących na stan autonomii

Rodzajem prawa wpływającego na stan wolności podmiotów prawa jest prawo administracyjne. Prawo to zasługuje na wyróżnienie w punkcie osobnym od innych źródeł z tego względu, że jego charakter przedstawia się w tym, że akty tworzone na potrzeby prawa administracyjnego mają dwojaki charakter. Charakter ten ujawnia swoją dwojakość w tym, że ma swoje zastosowanie przy stosowaniu prawa, oraz bierze udział przy jego tworzeniu. Zewnętrzne akty prawa kierowane do obywateli i organizacji i jednostek organizacyjnych aparatu administracyjnego niepodporządkowanych organowi wydającego te akty, jakich przykładem mogą być decyzje, mają charakter obligatoryjny, ustawodawca wprowadzając możliwość zastosowania takiego rozwiązania postanowił, że akty te będą korzystały z domniemania legalności. Funkcjonowanie takiego prawa może pośrednio wpływać na sytuację podmiotów prawa cywilnego i ich autonomiczność, powodując na przykład chwilową niemożność realizacji postanowień zawartej umowy bądź uniemożliwiając realizację podjętych decyzji (w znaczeniu ogólnym, nie kodeksowym)¹⁴. Przykładem wywołującym skutki w sferze prawa cywilnego jest na przykład

¹⁴ E. Bojanowski, K. Żukowski, *Leksykon prawa administracyjnego*. Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2009

decyzja o podziale nieruchomości, jeśli wynika z niej zobowiązanie do zapewnienia dla wydzielonych działek - drogi zewnętrznej.

Prawo stanowione zostawia jednak pole manewru dla konkretnej osoby co do której skierowany został taki akt, umożliwiając jego zaskarżenie, jednak taka możliwość nie przysługuje organowi wydającego taki akt, można więc wysunąć tezę, że ustawodawca wymaga od organów administracji nieomyślności i stawia go niemal na pozycji państwa opisywanego przez Tomasza Hobbesa. Porównanie organów administracji do państwa nazwanego przez wspomnianego filozofa biblijnym Lewiatanem, w tym przypadku jest trafne tylko w połowie, opisywane państwo ma wyłączne prawo do bycia suwerenem, a jego decyzje są niewzruszalne, nawet w wypadku, kiedy prawo to jest zupełnie niemoralne i nieodpowiednie dla społeczeństwa. Organy administrujące co prawda mogą wydawać wadliwe akty które korzystają z domniemania zgodności z prawem, lecz mogą być one zaskarżone przez obywateli, których takie akty dotyczą¹⁵.

Jednakże, prawo administracyjne, jak i organy powołane do realizacji postanowień wyrażonych w jego aktach, zostało powołane do życia przez ustawodawcę, który to z kolei jest wynikiem przemian społecznych wyprowadzonych w toku dążenia do ustanowienia dobrych warunków do zachowania wolności. Bez realizacji postulatów wyrażonych w prawie administracyjnym, trudne do sprawiedliwego wyegzekwowania byłoby prawo, które jest bezprawnie ograniczone wskutek działań jakiegoś podmiotu. Podmiot egzekwujący swoje naruszone prawa, mógłby nieproporcjonalnie interweniować w tej sprawie, co prowadziłoby do powstania błędnego koła lub nawet chaosu i nieskuteczności prawa stanowionego.

¹⁵ Th. Hobbes., *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*. Fundacja Aletheia, Warszawa 2005

Do regulacji stosunków w hierarchicznym ustroju prawa administracyjnego służą wewnętrzne akty administracyjne. Powołane zostały po to, aby nadać priorytet sprawom istotnie ważniejszym, służącym do podtrzymywania ustalonego przez społeczeństwo porządku. Polecenia służbowe czy też akty nadzoru nie podlegają możliwości zaskarżenia tak jak akty skierowane "na zewnątrz", dzieje się tak dlatego że domniemywa się, że realizacja postanowień odgórnego organu, działa dla dobra funkcjonowania systemu podtrzymującego funkcjonowanie tych niższych i jest zarazem wolą suwerena, ponieważ najwyższe organy administracyjne, pośrednio wyrażają jego wolę¹⁶.

5. Ochrona wolności w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona wolności w prawie stanowionym stanowi podstawę do zdrowego funkcjonowania Państwa jak i społeczeństwa, ten postulat wyraża się przez umiejscowienie zwrotu "wolność" na samym początku rozdziału drugiego Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z roku tysiąc dziewięćset siódmego. Przy konstruowaniu tego tytułu suweren (czyli Naród Polski- bo tak przedstawia się podmiot w preambule do ustawy zasadniczej) chciał podkreślić, jak ważna jest dla niego wolność, którą przez lata zostawała odbierana i ograniczana w stopniu, który uniemożliwiał realizowanie podstawowych jej założeń.

Artykuł trzydziesty, stanowiący pierwszą kwestię poruszaną w rozdziale drugim przedstawia godność jako źródło wolności, ale zarówno w konstytucji jak i w doktrynie i orzecznictwie nie podejmuje się przedstawienia jej ostrej definicji, nie podejmuje się próby wyjaśnienia czym dokładnie jest (godność

¹⁶ Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej, rok LII NR 4 (187) 2011 323; M. Wojciszko., Akademia Marynarki Wojennej; Kompetencje naczelných organów państwa w obszarze obronności

została również wymieniona w treści preambuły, co podkreśla jedynie jej wartość w prawie stanowionym). Ustawodawca wskazuje, że cecha ta jest niezbywalna nie z mocy prawa, a ogólnie z faktu występowania. Konstytucja tłumaczy nam, że godność może być zagrożona nie tylko przez zachowanie różnych osób, lecz również przez prawo tworzone przez ustawodawcę¹⁷. W niektórych publikacjach mówi się, że Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej faworyzując przyrodzoną i niezbywalną godność pozwala na zastosowanie prawa naturalnego w systemie prawa polskiego. Omawiana godność stanowi spoiwo między prawem naturalnym a prawem realizowanym¹⁸.

Wymienienie "dobra" w preambule do Konstytucji jest kluczowe, dobro jest bowiem składnikiem sformułowania "dobro ogółu" (również stanowiącego obiekt ochrony prawnej) które jest wynikiem poświęcenia całkowitej wolności, która jest punktem rozważań tej pracy. Dobro wspólne jako kategoria konstytucyjna ma wymiar wielokierunkowy¹⁹. Po pierwsze zasada ta, jest nierozłączna od funkcjonowania państwa, które jest politycznie zorganizowanym społeczeństwem, bo nakazuje jednostkom realizującym władzę, podejmowanie decyzji nakierowanych na dobro całego społeczeństwa, co za tym idzie, realizowany jest pomysł na państwo (założone przez samo społeczeństwo) odpowiedzialnego za społeczeństwo. Osobno rozpatruje się kwestię takich wyborów organów państwa, które byłyby optymalne dla dobra ogółu i dobra indywidualnych podmiotów. Osobnym aspektem jest to, że zasada dobra ogółu nie-

¹⁷ Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009r., SK 48/5, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108, LEX nr 505450

¹⁸ W. Dziedziak., *O prawie słusznym (perspektywa systemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015

¹⁹ M. Zubik., *Konstytucyjne refleksje nad dobrem wspólnym na tle przemian w Rzeczypospolitej Polskiej ostatniej dekady XX w., Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne*, red. W. J. Wołpiuk, Warszawa 2008, s. 66.

sie za sobą obowiązek ponoszenia odpowiedzialności w stosunku do społeczeństwa, które założyli, jak na przykład poświęcenie części wolności przez poszczególne jednostki w celu ochrony wolności społeczeństwa, taki układ pokazuje, że dobro ogółu przedkładane jest nad dobro jednostki. Nie możemy jednak bezmyślnie realizować aspektu dobra ogółu, próba takiego działania może być fatalna w skutkach, jak pokazuje historia, próba implementacji totalnego dobra ogółu, prowadzi do powstania ustrojów totalitarnych, zakazanych z resztą przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej.

Podsumowanie i wnioski

Autonomiczność jako termin ma szerokie zastosowanie w prawie stanowionym w Polsce, od bycia podstawą do stanowienia jakiegokolwiek prawa, aż po szczegółową regulację zakresu możliwości podejmowania działań przez poszczególne jednostki funkcjonujące na podstawie ustawodawstwa. Początki jej istnienia opisywane są przez wybitnych filozofów jako byt funkcjonujący sam z siebie, którego ewolucja doprowadziła do tego stanu, że sam ogranicza sam siebie w trosce o zachowanie jej fundamentów, stało się tak na początku istnienia ogółu społeczeństwa, który postanowił rozsiać tą ideę po całym globie włączając w to tereny Polski, która od końca pierwszej wojny światowej postawiła na kodyfikację pozwalającą na realizację postulatów wolnościowych będących podstawą zdrowego społeczeństwa. Idea wolności rozciągała się po całym terenie ówczesnej Polski, niezależnie od wpływów mocarstw na dane obszary Królestwa Polskiego. Wolność tak bardzo przesiąknęła poglądy Polaków, że została w ich tożsamości przez wiele pokoleń aż do dziś, będąc inspiracją dla ustawodawcy tworzącego współczesne akty prawne. Podwaliny pod koncepcję społeczeństwa trzeźwo reagującego na niebezpieczeństwo pochodzące z nieograniczonej wolności dał nam uznany myśliciel John Lock, sugerując, że ludzie tworząc

umowę społeczną polegającą na ustanowieniu administracji mającej na celu utrzymanie wolności w rydzach prawa, zapobiegli katastrofie zwanej stanem wojny każdego z każdym, według niego taki zabieg jest niezbędny do tego, aby człowiek mógł rozwijać się we właściwym kierunku, bez stałej obawy przed utratą życia. Administracja wykształcona przez Polskiego ustawodawcę może z pozoru być swoistym zagrożeniem dla wolności człowieka w wielu wymiarach, nie tylko w cywilistycznym ujęciu, jednak funkcjonowanie podmiotów zajmujących się administrowaniem- czyli realizacją postulatów prawa stanowionego, jest usprawiedliwione ochroną dóbr pozwalających na korzystanie z wolności, bez jednostek wyznaczonych do tego celu, utrzymanie panującego obecnie porządku mogłoby być pojęciem abstrakcyjnym, nieosiągalnym dla całkowicie nieograniczonego człowieka - co zamykałoby go w błędnym kole, tj. człowiek nieograniczony żadnym prawem, staje się przedmiotem ograniczeń przez inne wolne jednostki. Wolność według prawa polskiego, nie jest bytem samoistnym, lecz ma swoje źródła, którymi są poddane ochronie i poszanowaniu, chodzi tutaj o godność, kilkukrotnie wymienianą w najwyższym hierarchicznie akcie prawnym polski oraz o dobro. Można powiedzieć, że wymienione wartości są zwrotami niedookreślonymi, a ich nieszczegółowość wynika z planowanego zabiegu ustawodawcy, zastosowanego po to, aby sądy posiadały pewien luz decyzyjny przy chronieniu wartości, którą jest wolność.

Streszczenie:

Artykuł ma na celu przedstawienie szerokiego terminu autonomii funkcjonującego w prawie cywilnym jak i będącego elementem innych na pierwszy rzut oka odległych od siebie gałęziach prawa. Praca opisuje jak na przestrzeni wieków implementowana za pomocą wprowadzania rozmaitych aktów prawnych różnego pochodzenia, została idea wolności do ży-

cia społecznego na terenach polski i jak przesiąkła do funkcjonującej w dzisiejszych czasach racji prawnej. Istotnym elementem wyводу jest przedstawienie oraz analiza poglądów wybitnego filozofa Johna Locka, który zajmował się pojęciem autonomii i jej genezą, analiza ta polega na rozstrzygnięciu czy ograniczenie wolności przez wprowadzenie umowy społecznej jest czynem koniecznym. Punktem koniecznym do przedstawienia w publikacji jest wymienienie źródeł pochodzenia wolności, wytworzonych wolą podmiotów, których ona dotyczy. Ważnym punktem pracy jest przedstawienie wpływu organów administracji na posiadaną przez podmioty wolność i wyjaśnienie powodów i racji jej funkcjonowania podczas stosowania prawa. Zwieńczającym elementem jest pokazanie podstaw na których opiera się idea wolności- rolę jej odgrywają zwroty niedookreślone z których wywodzi się autonomia. Całość podsumowana jest ważnymi wnioskami, wynikającymi z ogółu przedstawionych poglądów na sprawę wolności.

Summary:

Autonomy of legal entities - considerations under the Civil Code and Polish law

The article aims to present the broad term of autonomy functioning in civil law as well as being part of other branches of law at first glance. The work describes how over the centuries it has been implemented through the introduction of various legal acts of various origins, the idea of freedom to social life in Polish territory has become and how it has permeated the legal reason functioning today. An important element of the argument is the presentation and analysis of the views of the eminent philosopher John Lock, who dealt with the concept of autonomy and its genesis, this analysis consists in deciding whether limiting freedom by introducing a social contract is a necessary act. The necessary point to present in the publication is to list the sources of the origin of freedom, cre-

ated by the will of the entities concerned. An important point of the work is to present the impact of administrative bodies on the freedom of entities and to explain the reasons and reasons for its functioning when applying the law. The crowning element is to show the foundations on which the idea of freedom is based - its role is played by indeterminate phrases from which autonomy originates. The whole is summarized by important conclusions resulting from all the presented views on the issue of freedom.

Bibliography:

1. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch - austriacki kodeks cywilny z 1811 roku
2. Bojanowski E., Żukowski K., *Leksykon prawa administracyjnego*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2009
3. Dziadzio A., *Powszechna Historia Prawa*, wyd. PWN, Warszawa, 2012
4. Dziedziak W., *O prawie słusznym (perspektywa systemu prawa stanowionego)*, Lublin 2015
5. Friedrich von Savigny K., *O powołaniu naszych czasów do ustawodawstwa i nauki prawa*, PWN, Warszawa 1964
6. Hobbes T., *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2005
7. Kępiński M., Szczepaniak R., *O bezpośrednim stosowaniu art..77 ust 1 Konstytucji*, PiP 2000
8. Kodeks Cywilny Królestwa Polskiego, Kodex Cywilny Królestwa Polskiego
9. Kodeks Cywilny Napoleona (Code Napoléon, Code civil des Français)
10. Lock J., *Dwa traktaty o rządzie; Two treaties of government*, Wyd. Aletheia
11. Mączyński A., *Bezpośrednie stosowanie Konstytucji przez sądy*, PiP 2000, z. 5.

12. Prawo cywilne Ziem Wschodnich: tom X cz. 1 Zводу praw rosyjskich: tekst podług wydania urzędowego z roku 1914 z uwzględnieniem zmian wprowadzonych przez ustawodawcę polskiego oraz ustawy związkowe, tudzież judykatura Sądu Najwyższego i b. Senatu. T. 2

13. Prawo cywilne Ziem Wschodnich: tom X cz. 1 Zводу praw rosyjskich: tekst podług wydania urzędowego z roku 1914 z uwzględnieniem zmian wprowadzonych przez ustawodawcę polskiego oraz ustawy związkowe, tudzież judykatura Sądu Najwyższego i b. Senatu. T. 2

14. Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne- część ogólna*, wyd. 15, Wyd. c.h.beck Warszawa 2019

15. Radwański Z., *Rola prawników w tworzeniu prawa*, PiP 1994, z. 3, s. 3 i n.

16. SN z 4.02.1965r. (II CR 536/64, OSN 1965, Nr 12, poz. 215)

17. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93 art. 74

18. Wojciszko M., *Kompetencje naczelných organów państwa w obszarze obronności*, Akademia Marynarki Wojennej.

19. Wyrok TK z dnia 30 września 2008r., K 44/07, OTK-A 2008, nr 7, poz. 126.

20. Wyrok TK z dnia 9 lipca 2009r., SK 48/5, OTK-A 2009, nr 7, poz. 108, LEX nr 505450

21. Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej rok LII NR 4 (187) 2011 323.

22. Zubik M., *Konstytucyjne refleksje nad dobrem wspólnym na tle przemian w Rzeczypospolitej Polskiej ostatniej dekady XX w., Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne*, red. W. J. Wołpiuk, Warszawa 2008, s. 66.

W nadziei na lepsze jutro - na przykładzie wybranej literatury Stefana Żeromskiego

*Życie jest cudowną historią utkaną nicią dnia...
Odurza nas szczęściem, karmi miłością, otula zaufaniem,
daje wiarę i nadzieję na przyszłość...
Życie choć tak trudne, pełne doświadczeń...
jest wspaniałym Skarbem...
Tylko musimy dostrzec Jego wartość.¹*

Wstęp

Stefan Żeromski urodził się w Strawczynie na ziemi kieleckiej w 1864 roku. Pochodził zubożałej rodziny szlacheckiej. Żeromski będąc już w szkole musiał pracować. Kiedy był w szóstej klasie stracił ojca i matkę. Do gimnazjum uczęszczał w Kielcach. Był zdany sam na siebie. Utrzymywał się z udzielania korepetycji. W tym okresie ciężkiego zmagania się z życiem, kształtował się jego pogląd na zagadnienia społeczne i narodowe. W okresie szkolnym zaczął pisać swoje pierwsze utwory. Rozpoczyna naukę w szkole weterynaryjnej w Warszawie., której jednak nie skończył. Zaczął pracować jako guwerner we dworach szlacheckich na Podlasiu. W tym okresie interesuje go problematyka wsi. Następnie wyjechał do Szwajcarii, gdzie uzyskał pracę w Muzeum Narodowym w Rapperswilu, gdzie miał dostęp do dużego zbioru książek polskich, po czym przenosi się do Warszawy i pracuje w Bibliotece Zamoyckich. Od roku 1904 oddał się wyłącznie pracy pisarskiej. Stefan Żeromski był pisarzem tworzącym w okresie młodo-polskim. Przeżycia zawarte w „Dziennikach” pozwalają nam lepiej zrozumieć reakcję na krzywdę społeczną. On sam drę-

¹ <https://cytaty-i-aforyzmy.blogspot.com/search/label/Szcz%C4%99%C5%9Bcie>

czony niedostatkiem i chorobą (gruźlicą) był w sytuacji człowieka spychanego na dno nędzy i zapomnienia, przez panujące stosunki społeczne. To uczuliło go na ponížanie biedoty wiejskiej oraz egoizm i podłość klas panujących.

Żeromski był pisarzem społecznym, który pozostawił po sobie bogatą spuściznę literacką. Był już wtedy znanym i cenionym pisarzem. Do tego czasu wydał drukiem zbiór opowiadań: „Zmierzch”, „Zapomnienie”, „Siłaczka”, „Doktor Piotr”, „O żołnierzu tułaczu”, „Rozdziobią nas kruki i wrony”, oraz opowieści: „Syzyfowe prace”, „Ludzie bezdomni”, „Przedwiośnie”, „Popioły”. Zarówno opowiadania i powieści poruszały zagadnienia walki z krzywdą społeczną i walki narodowo-wyzwoleńcze w bardzo naturalny sposób. Do końca 1918r. Żeromski napisał trylogię „Walka z Szatanem”, „Nawracanie Judasza”, „Zamieć”.

„Przedwiośnie”²czyli „Mit szklanych domów”

Jednym z największych i najdojrzszych osiągnięć Stefana Żeromskiego jest powieść pt. „Przedwiośnie”, przez niektórych krytyków uważana za najwybitniejszą powieść Polską XX wieku. Powstawała w latach 1921 – 1924, a więc kilka lat po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Kanwą dla książki była historia Polaków mieszkających w Baku podczas Rewolucji Październikowej, a w szczególności młodzieżowego działacza i poety Strumphy – Wójkiewicza, opowiedziana Żeromskiemu przez jego dwie znajome. Akcja powieści rozgrywa się na przestrzeni lat. Rozciąga się od rewolucji w Rosji w 1917 roku do lat powojennych. Przedstawione zdarzenia odbywają się w wielu miejscach. W Baku czytelnik widzi dom Baryków, okopy, cmentarz. Cezary Baryka wraz z ojcem podróżują przez terytorium Rosji. Na ziemiach polskich akcja rozgrywa się w majątkach ziemiańskich i we wsiach – Nawłoci (u Wielo-

² S. Żeromski., *Przedwiośnie*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1956.

sławskich, niedaleko Częstochowy), Chłodku, Leńcu, Odolanach. Następnie opisana jest Warszawa, jej ulice, a także znajdujące się w niej mieszkania (na przykład Buławnika, to w którym odbywały się spotkania komunistów). Ma ono wyjątkową wymowę, bowiem żadna z książek pisarza wywołała tak namiętnej dyskusji, jak ta powieść o rozczarowaniu.

Powieść ta jest oskarżeniem przeciwko panującym wówczas stosunkom społeczno-politycznym. Wyrosła z głęboko przeżywanego niepokoju pisarza o los narodu. Powieść składa się z czterech części. Każda z nich jest zatytułowana: *Rodowód*, *Szklane domy*, *Nawłóć*, *Wiatr od wschodu*. Zbudowana jest w sposób nieregularny, dzięki czemu pojawia się w niej wiele problemów, dotyczących różnych tematów. *Przedwiośnie* jest powieścią wielowątkową. Opowiada zarówno o przemianie głównego bohatera i jego dramacie ideowym, jak i przedstawia obraz rewolucji. Autor pokazuje jak wygląda młode, powojenne pokolenie i zadaje pytanie o dalsze losy i kształt przyszłej Polski. Przeżywa on głębokie przeobrażenia wewnętrzne i duchowe.

Pisarz prezentując los głównego bohatera stworzył możliwości obserwacji ewolucji światopoglądu i procesu dojrzewania młodego człowieka. Cezary Boryka był synem polskiego urzędnika, który w pogoni za karierą wyjeżdża w głąb Rosji. Szczęście i dostatek całej rodziny zburzyła rewolucyjna zawierucha. Od chwili zabrania ojca do wojska, życie Cezarego zmieniało barwy. Przeżywając rewolucję w Baku i utratę swojej matki, stawał się bardziej dojrzały i inaczej zaczął patrzeć na świat. Ojciec po powrocie z wojny obiecał młodemu Cezaremu powrót do ojczystego kraju, w którym życie jest inne, pełne dostatku, gdzie mieszkać będą „szklanych domach”. W czasie podróży umiera ojciec a syn samotnie przekracza granice Polski. Docierając do celu zamiast „szklanych domów”, pięknych miast i wsi ujrzał stare walące się rudery, odrapane lepianki tonące w błocie. Przeżywa głębokie rozcza-

rowanie ideowe. Wyraża to w słowach skierowanych do nieżyjącego ojca „Gdzież są twoje szklane domy”³. Dopiero wtedy zrozumiał, że Polsce potrzeba wiele, aby dźwignąć ja z tego upadku. Przyglądając się obskurnym dzielnicom myślał „kiedy Polska doczeka się prawdziwej wiosenki swojej”. Będąc na polskiej ziemi postanowił walczyć o ojczyznę swoich przodków. Wziął udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Po zakończeniu wojny usiłował zająć określoną pozycję ideową wobec współczesnej mu rzeczywistości.

Dalsze doświadczenia bohatera kształtowały namiętne doznania erotyczne (dostarcza mu je związek z Laurą), a także wnikliwe obserwacje w Nawłoci i Chłodku, oraz w Warszawie, gdzie jako student medycyny znajdował się w ogniu dwóch ideowych sił Gajowca i Lulka. Cezary Baryka przeżywał ogromne dylematy w czasie dyskusji z Szymonem Gajowcem. Duch niepewności towarzyszył mu również na spotkaniach komunistów odbywanych w towarzystwie Antoniego Lulka. Bohater „miata” się pomiędzy ideologią Gajowca i Lulka, waha się w wyborze właściwej postawy. Również poglądy Gajowca, któremu zarzuca, że reformy przez niego proponowane są za powolne. Uważa, że Polsce potrzeba natychmiastowych reform, jakiegoś czynu zbawczego, który by podniósł naród na duchu. Na tle postaw rewolucyjnych dochodzi do kontrowersji między Gajowcem, a Baryką. Gajowiec swoje poglądy umieszcza w książce, którą pisze „jako otwarty list do ludu”. Dążył do przedstawienia Polski najistotniejszej, niezależnej od najeźdźców. Jego program ograniczał się do częściowych i stopniowych reform, w zakresie zabezpieczenia porządku, spokoju, społecznej równowagi, stabilizacji pieniądza, wzmocnienia armii, a także upowszechnienia oświaty i popierania rozwoju gospodarki narodowej. Wierzył w cuda, w tajemnicze opiekuństwo nad tym krajem. Pierwszym cudem

³ S. Żeromski., *Przedwiośnie*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1956, s. 108.

było wskrzeszenie państwa polskiego, a drugim odparcie bolszewików. Baryka nie był przekonany do jego poglądów. Drażniło go, przywiązanie tak wielkiej wagi do przeszłości i naiwna uciecha do pięknego jutra. W tym czasie Cezary poznał Antoniego Lulka studenta prawa. Często razem rozmawiali. Lulek opowiadał mu o sprawach rosyjskich, o cierpieniach polskich nędzarzy i proletariatów. Wyznawał idee rewolucji. Uważał, że burżuazja jest klasą przestarzałą i powinna przekazać rządy klasie robotniczej. Zrobić to powinna dobrowolnie, a jeżeli nie będzie chciała, należy ją usunąć siłą na drodze rewolucji. Prace Gajowca były przeciwne ideom Lulka, zupełnie odmienne. Baryce bardziej podoba się program Lulka, niż Gajowca. Jednak Cezary nie rozumie jak może stanąć do walki i objąć władzę klasa robotnicza – przezarta nędzą i chorobami. Cezary zasypany wieloma przykładami, dowodami w końcu zajął takie samo stanowisko jak Lulek i wziął udział w manifestacji. W kreacji Cezarego stworzył autor bohatera – poszukiwacza pytającego w swoim i autora imieniu o „wielką ideę Polski”.

Pisarz aprobował rewolucję, jako siłę obalającą stary porządek, który zawsze uważał za głęboko krzywdzący. Jednocześnie przerażały Żeromskiego skutki rewolucji: nieszczęścia, cierpienia, grabieże dorobku kulturowego, zagłada wielu istnień ludzkich. W „Przedwiośniu” przedstawił dwie postawy: pro- i kontrrewolucyjne. Obie te racje traktowane są na równi. Pisarz nie ma jednej wybranej. Boi się krwawego terroru i zniszczenia, który niesie każdy przewrót. Jednocześnie pragnie, aby za wszelką cenę odrodzić kraj i ludzi oraz zmusić ich do wielkiego czynu. Czasem Baryka, a czasem Gajewiec wyrażają opinie autora. Wydaje się, że Baryka nie posiada żadnej racji. On dopiero chce dopiero siebie przekonać o słuszności któregoś stanowiska. Baryka, a z nim Żeromski szuka swojej racji, którą pragnie utwierdzić w ogniu sprzeciwów i dyskusji. W powieści tej pokazana jest troska i niepokój pisarza o przy-

szłość naszego narodu. Żeromski bardzo odważnie występuje w powieści jako krytyk ustroju kapitalistycznego. Poeta z pasją opisał prawdę o Polsce odrodzonej, o niesłychanym wyzysku mas robotniczych, o bezprzykładnym rozkładzie moralnym, o narastających w społeczeństwie sprzecznościach ekonomicznych i politycznych. Na tle budzenia się w młodym Cezarym iskry polskości, pokazuje swoje plany przebudowy Polski. Żeromski stworzył bohatera, który podobnie jak on, targany niepokojami i wątpliwościami pragnie odnaleźć zbawczą i najskuteczniejszą drogę, która powinien pójść jego naród. Powieść nie kończy się żadną jednoznaczną konkluzją, nie podaje żadnych rozwiązań, nie opowiada się po żadnej stronie, za żadną orientacją, czy programem działania.

Częściowo Żeromski solidaryzuje się poglądami swojego bohatera Gajowca, a przede wszystkim inteligencję widzi u steru władzy. W powieści ostrzega przed rewolucją, ale widzi ją jako konsekwencję istniejącego stanu rzeczy. Dramat Cezarego Baryki to dramat pokolenia, a ustami bohatera oskarża tych co byli odpowiedzialni za losy państwa.

Najbardziej skandaliczną niekonsekwencją *Przedwiośnia*, przenikliwej powieści społecznej, jest sposób przedstawiania Żydów. Żydowska nędza nie została przez Żeromskiego zanalizowana, a przedstawiona jako fenomen zagadkowy i odrażający. Żydzi roją się i wiodą pasożytniczy żywot jak robactwo, są karykaturami ludzkich postaci. Zarazem najmizerniejsi i wszechpotężni w razie rewolucji mogą przejąć władzę. Dla Żydów nie ma miejsca w Polsce Baryki, Gajowca, Żeromskiego. Nie pomoże żadna reforma, żaden przeskok do szklanych domów. Kwestia żydowska domaga się rozwiązania i nie znajdują go. Trudno nie zadać sobie pytania czy autor przychyliłby się do rozwiązania ostatecznego. Czytelnik najprawdopodobniej dodatkowo się zaduma się nad ironią faktu, że podczas gdy Żeromski każe Baryce na przedwiośniu państwowości obawiać się żydowskiego zamachu stanu, w rze-

czywistości odzyskanie niepodległości uczczono w Polsce pogromami.

Antysemityzm *Przedwiośnia* stał się niewybaczalny. Z pewnością już niedługo tak samo niewybaczalna stanie się jego mizoginia. Czy w zamian przestanie razić wykorzystany w powieści język sprawiedliwości społecznej? Czy przyjmie się idea śmiałych nowoczesnych reform niezależnych od zachodniego kapitalistycznego centrum? Dyskurs zmienia się wolno, ale jednak. Fragmenty o Żydach w *Przedwiośniu* czyta się z przykrością. Żeromski wydaje się twierdzić ze przyczyna ubóstwa wśród Żydów jest to że są Żydami a takie przekonanie jest antysemityzmem chociaż antysemityzm Żeromskiego nie jest antysemityzmem endeckim.

Postawienie przez Żeromskiego znaku zapytania o dalsze losy ojczyzny, było wielkim czynem pisarza, a powieść targnęła sumieniem współczesnych mu pokoleń, jak żaden inny utwór tej epoki. Autor w ostatniej swej powieści dał wyraz głębokiego patriotyzmu i zainteresowania losami kraju i narodu. „*Przedwiośnie*”, jako powieść zupełnie odmienna od wcześniejszych powieści o tematyce społecznej Żeromskiego. Wśród czytelników znajdowało się wielu entuzjastów utworu, jak również wielu jego przeciwników. W kręgach lewicowych Żeromski został uznany za szerzyciela postępu. Natomiast pravicowi czytelnicy zarzucali pisarzowi działanie na szkodę Polski i niemoralność. Domagali się, aby nie tylko „*Przedwiośnie*”, ale i cała jego twórczość nie była wydawana. Zdania były także podzielone wśród krytyki literackiej.

„Ludzie bezdomni” - dr Judym to bezradny marzyciel

Powieść „Ludzie bezdomni” Stefana Żeromskiego została napisana „jednym tchem”. Głównym bohaterem powieści jest dr Tomasz Judym. Podejmuje go jako lekarza, który podjął samotną walkę, której celem było zmienienie świata na lepsze. Była to walka między pokusą pogodzenia się z istniejącym

porządkiem społecznym, wrośnięciem w świat posiadaczy, a postulatem aktywnej i pełnej solidarności z dołą proletariatu, z którego Judym sam się wywodził. Judym od pierwszej chwili ogarnięty jest pasją pracy społecznej. Jego marzenia i pomysły obracają się wokół poprawy losu nędzarzy i wyzyskiwanych. Obok indywidualistycznej ambicji, zwraca uwagę dwoisty stosunek uczciwy do świata wyzyskiwanych i nędzarzy, stosunek w którym mieszają się z sobą – litość i odraza. Była to walka o zmianę przerażającego stanu rzeczy w bliższym i dalszym otoczeniu. Autor ukazuje wewnętrzne ścieranie się różnych instynktów, pasji, dążeń, pragnień i kontrowersji. Judym samotnie jak jego poprzednicy próbuje poprawić warunki higieniczne i zdrowotne tych, z których się wywodził: „Muszę to oddać, com wziął ten dług przekłęty”⁴. Doktor Judym to posiadacz czułego serca, litujący się nad wszystkimi pokrzywdzonymi. Judyma można nazwać bezradnym marzycielem, gdyż chciał on za wszelką cenę pomagać ludziom – wszystkim i tym bogatym i biednym. Nie posiadał ku temu odpowiednich warunków, ani środków. Był człowiekiem głębokomyślącym, miał ogromnie bogate życie wewnętrzne i nadto bardzo złożoną psychikę. W trudzie i męce szukał własnej drogi życia. Bardzo dużo wiedział i rozumiał, ale ciągle dążył do poznania nowych rzeczy. Szarpało się w nim „sto żądz i sto uczuć”. Judym nie chciał działać samotnie. Zwracał się do swych towarzyszy lekarzy z prośbą o zrozumienie, jednak nie został zrozumiany. W swej życiowej wędrówce marzył o sprawach zdecydowanie konkretnych: o ulepszeniu, o doskonaleniu powierzonego mu odcinka pracy. Kiedy w Cisach mógł tę działalność przez jakiś czas rozwijać „było mu z tym bardzo dobrze na świecie”⁵. Żył bez przerwy i wcale nie miał wyobrażenia i co to jest nuda, zniechęcenie. Judym protestuje

⁴ S. Żeromski., *Ludzie bezdomni*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1963.

⁵ Tamże, jw.

przeciw biedzie, zakłamaniu i wygodzie ludzi zbyt pewnych siebie i swej pozycji w świecie. Pragnie stanąć na czele ludu i jak „dobry pasterz” skierować swą „owczarnię” w nowe lepsze życie. W czasie swej misji napotyka na wiele przeszkód i barykad. Jedną w wielu niedogodności dnia codziennego która pojawiła się na dr Judyma to dr Paweł Oberecki i opór środowiska zawodowego, a także wciągnięcia Judyma w układy i konwencje lekarskiego środowiska, którego głównymi celami był szybki zarobek, całkowicie zapomniawszy o misji lekarskiej i pomocy cierpiącym – liczył się pieniąż i chęć zysku. Judym podejmując walkę wyrzeka się miłości do Joasi, a tym samym szczęścia osobistego. Zerwanie Judyma z Joasią to decyzja, która w swej intencji ideowej ma oznaczać zasadnicze przeciwstawienie się klasom uprzywilejowanym, pełna solidarność z proletariatem. Dochodzi on do wniosku, że pełnienie misji społecznej nie można pogodzić z życiem osobistym.

Pokusa, by porzucić swoje ideały i ożenić się z Joasią z którą może stworzyć własny dom, jest bardzo silna, ale Judym dokonuje wyboru, który jest dla niego wielkim dramatem moralnym. Pomimo, że kocha Joasię, ale jednocześnie czuje się zobowiązany by pracować dla ludzi biednych i pokrzywdzonych. W imię tego Judym odrzuca miłość kobiety, nie decyduje się na małżeństwo z Joasią, by całkowicie poświęcić się swej społecznej działalności. Bohater wypowiada słowa:

„Nie mogę mieć ani ojca, ani matki, ani żony, ani jednej rzeczy, którą bym przycisnął do serca z miłością dopóki z oblicza ziemi nie znikną te podłe zmary. Muszę wyrzec się szczęścia. Muszę być sam jeden”⁶.

Słowa te padły z ust dr Judyma, wielkiego społecznika, przyjaciela ludu. Dr Judym jest jakby syntezą cech ideowych, oraz społecznych. Symbolem rozdarcia, które przeżywa Judym jest rozdarta sosna. W intencji ideowej stwierdził katego-

⁶ S. Żeromski., *Ludzie bezdomni*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1963.

ryczną wyższość obowiązku społecznego nad szczęściem osobistym. Judym mimo wysiłków, wyrzeczeń i poświęceń, skazany został na niepowodzenie i upadek. Jest przykładem człowieka, który dla biednych rezygnuje z miłości, możliwości założenia rodziny i domu - sam skazuje się na samotność. Życie dr Judyma to wieczna tułaczka. Autor ukazuje swojego bohatera w wędrówkach przez Paryż, Warszawę, Cisy, Zagłębie w poszukiwaniu celu życia. Bohater szuka swojego miejsca i nigdzie nie potrafi zagrzać miejsca. Wędruje w miejsca w których ma nadzieję, że uda mu się naprawić zło świata.

Doktor Tomasz Judym nie decyduje się na wygodne, spokojne życie uznanego lekarza, odrzuca wszelkie pokusy wzbogacenia się. Judym należy do bohaterów literackich, którzy samotnie walczyli o naprawę zepsutego świata i o realizację życiowych programów. Ten rodzaj samotności daje człowiekowi poczucie spełnienia, bywa dla jego psychiki czynnikiem budującym.

„Siłaczka” - rezygnuje ze szczęścia osobistego

Tytułowa bohaterka noweli „Siłaczka” Stefan Żeromski⁷ jest Stanisława Brzowska, subtelna kobieta, która po ukończeniu gimnazjum w Warszawie porzuca miasto, przyjaciół i wyjeżdża na wieś, aby w zapadłej wsi szerzyć oświatę i zajmować się edukacją najuboższej warstwy społecznej- chłopów. Stasia Brzowska symbolicznie nazwana przez pisarza „siłaczką”, która jako młoda nauczycielka próbuje walczyć z ciemnotą na przysłowiowej deskami zabitej wsi. Jako prywatna nauczycielka mieszkała w ubogiej izbie razem ze staruszką. W małej wiosce, z dala od miasta była zdana na własne siły. Nie osiąga upragnionego celu pomimo, że Stasia zrezygnowała z własnego szczęścia osobistego, rodziny, domu, który mogłaby stworzyć i być szczęśliwą to jednak wybrała drogę angażując

⁷ S. Żeromski., *Siłaczka*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1973.

się w walkę z rzeczywistością nędzy społecznej, zacofaniu, ciemnoty i moralnego ubóstwa wyrażając bunt przeciwko złu otaczającego ją świata. Życie Stanisławy było pełne wyrzeczeń, upływało w nędzy i samotności. Z powodu złych warunków higienicznych, niewłaściwe odżywianie i ciężką pracę zachorowała na tyfus, co doprowadziło do jej śmierci. Borowy wypowiada się tak na temat „Siłaczki”:

Umarła z wyczerpania i pracy ponad siły, ale jako żołnierz stanie na swoim posterunku, ponieważ nie ma jej kto zastąpić⁸.

Bohaterka jest przykładem jednostki szlachetnej oraz bardzo samotnej, która przeżywa głęboki ogrom krzywd ludzkich. Czuje się ona odpowiedzialna za zło dziejące się w świecie.

„Zmierzch”⁹

W opowiadaniu „Zmierzch” przedstawia w bardzo realistyczny sposób niedolę biedoty wiejskiej. Opowiada o losach pewnej rodziny, której żywicieli zatrudnieni są przy kopaniu torfu u obszarnika. Opowiadanie to przedstawia bezrolnego chłopca w Królestwie po uwłaszczeniu. Żeromski ukazuje konflikt pomiędzy bezrolnym chłopcem a wyrachowanym obszarnikiem. Opowiadanie jego było owocem jego obserwacji podczas pracy jako guwernant. Serce i oko Żeromskiego było wrażliwe na krzywdę i ucisk społeczny. Oprócz humanistycznej postawy uważał on, że nierozwiązana sprawa chłopska stanowi przeszkodę w odzyskaniu niepodległości.

„Zapomnienie”¹⁰

Innym opowiadaniem poruszającym sprawę chłopską jest „Zapomnienie”. Bohaterem jest małorolny chłop Obala, który zabrał deski z tartaku obszarnika na trumnę dla zmarle-

⁸ S. Żeromski., *Siłaczka*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1973, s.

⁹ S. Żeromski., *Opowiadania, Utwory powieściowe*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1957, s. 54-60.

¹⁰ Tamże, s. 67-78

go syna. Właściciel tartaku bije go do krwi i szydzi z jego równouprawnienia. Żeromski w tym utworze ukazał trwałość feudalnego sojuszu obszarniczko-klerykowskiego.

„Doktor Piotr”¹¹

Żeromski w opowiadaniu „Doktor Piotr” stworzył sugestywny portret bohatera, który swoją postacią zaangażowania w walkę z rzeczywistością nędzy społecznej, ciemnoty, zaco-fania i moralnego ubóstwa wyrażają bunt przeciwko złu otaczającego go świata. Pisarz ukazuje w nim zagadnienia natury etycznej. Główny bohater Dominik Cedzyna do niedawna obywatel ziemski, z przejęciem czyta list syna Piotra. Pisze on list do ojca ze Szwajcarii, gdzie pracuje jako chemik. Donosi ojcu, że skorzystał z propozycji swojego profesora i wyjedzie do Anglii do miasta Hull, by tam kierować laboratorium chemicznym. List na ojcu wywarł przysiębiające wrażenie. Miłość ojcowska do jedyne-go syna i obawa o dalsze losy syna, była tak wielka, iż nie pragnie w tamtej chwili niczego innego, jak tylko spędzenia jednego chociażby dnia z synem. Autor opowiadania cofa czytelnika nieco w przeszłość. Dominik Cedzyna pracuje jako administrator cegielni, stanowiącej własność inż. Bijakowskiego – dorobkiewicza. Inżynier Bijakowski kierował robotami przy budowie kolei. Okazjonalnie kupił od Polichnowicza folwark wraz z „Świńską Krzywdą” – wzgórzem, które zawierało w swym wnętrzu dobrą glinę. Tak oto powstała cegielnia do których sprowadzono robotników dla których zbudowano baraki. W tym miejscu oni pędzą smutny żywot. Dominik znajdował jedyną przyjemność w czytaniu listów syna, które pochłaniały go całkowicie. Pewnego zimowego dnia syn przyjechał ze Szwajcarii. Radość ojca nie miała granic. Dominik wciągnął syna do rachunków, prowadzenia zestawień, wydatków. Pewnego razu ojciec Piotra pojechał za

¹¹ Tamże, s. 7-42.

sprawunkami do pobliskiego miasteczka. Doktor Piotr międzyczasie przejrzał notatnik ojca z którego wynikało z zapisek, iż ojciec przesyłał mu pieniądze na naukę do Szwajcarii 850 rubli, czyli więcej niż sam zarabiał. Po powrocie ojca z miasta następuje konfrontacja ojca z synem. Na pytanie syna, skąd ojciec brał pieniądze, ten odpowiedział, iż z obniżania zarobków robotników cegielni. Chcąc zapewnić wykształcenie swojemu synowi Piotrowi bezdusznie okradał poddanych sobie chłopów. Przerazający jest fakt, że Dominik zupełnie nie poczował się do winy. Uważał, że byłby winny gdyby okradał przełożonego Bijakowskiego. Zirytowany tą sytuacją Piotroznajmia ojcu, że natychmiast wyjeżdża do Anglii, by jak najszybciej zarobić i zwrócić poszkodowanym pieniądze. Ojciec w gniewie nazywa swojego syna durniem. Piotr bez pożegnania opuszcza miejsce bytowania ojca i udaje się na stację kolejową. Ojciec po ochłonięciu z gniewu wychodzi na pole i maca laską ślady stóp synowskich, a z piersi wydzierał mu się cichy nieprzerwany jęk, podobny do żałosnego skomlenia wiatru nad mogiłami cmentarza. Pisarz sugeruje, że winę za taki sposób myślenia ponosi ówczesny ustrój społeczny.

„Syzyfowe prace”

Powieść Żeromskiego „Syzyfowe prace” jest oparta na dwóch filarach Marcina Borowicza i Andrzeja Radka. Jest to utwór w którym pisarz dał wyraz swoich przekonań o znaczeniu roli literatury romantycznej kształtowaniu uczuć patriotycznych. W powieści Żeromski zawarł wiele wątków autobiograficznych. W losach głównego bohatera Marcina Borowicza i jego procesowi dojrzewania psychicznego i światopoglądowego zawarł autor portret młodzieńca, który był bliski jego sercu. Ten utwór przez wielu został nazwany „powieścią o dorastaniu”. Żeromski ukazał obraz bohatera i jego pobyt w klerykowskim gimnazjum, gdzie zostawał poddawany tak jak i inna młodzież żyjąca i ucząca się w zaborze rosyjskim

- procesowi rusyfikacji. Momentem kulminacyjnym w życiu bohatera jest kontakt z romantyczną poezją. Tego przykładem jest wymowna lekcja polskiego na której Bernard Zygiel recytuje *Redutę Orzona* – Adama Mickiewicza. To doświadczenie okazało się wielkim szokiem emocjonalnym i światopoglądowym. Utwory o treściach patriotycznych a z nimi związane przeżycia zawarte w lekturach z *trzecią częścią Dziadów* w tle – stały się dla kilkunastoletniego młodzieńca, który stopniowo ulegał procesowi rusyfikacji – wielkim wstrząsem moralnym. Od tego momentu świadom celu polityki zaborcy zdaje sobie sprawę z konsekwencji na jakie jest narażony jako wynaradawiany Polak. Odnajduje w sobie siłę i wolę do walki o lepszy stan bytu i ocalenie polskiego ducha¹².

Podsumowanie

Stefan Żeromski jest jednym z wielu pisarzy tego okresu, któremu po ponad stu latach dane było doczekać się wskrzeszenia niepodległego państwa polskiego. Był i tworzył w okresie niewoli. Dopiero ostatnie lata swojego życia spędził w wyzwolonej ojczyźnie. Sam pisarz tak mówił o sobie „byłem zawsze jak doboższ, który biegnie bez tchu obok spracowanego szeregu”¹³. Pisarz był głęboko związany z polską kulturą, historią i całym polskim losem. Podejmując najważniejsze i zarazem najboleśniej-sze a zarazem najdrażliwsze problemy, zagadnienia i kwestie społeczne życia współczesnego. Umiał jak nikt inny wstrząsnąć do głębi sumieniem narodu.. Z przejmującą prawdą ukazywał w swoich utworach przykłady nędzy i krzywd klas niższych. Odślaniał za pomocą pióra skomplikowany charakter walk narodowych w Polsce okresu niewoli. Tworzył obrazy poruszające Polaków. Stefan Żeromski powracał nieustannie do trudnej histo-

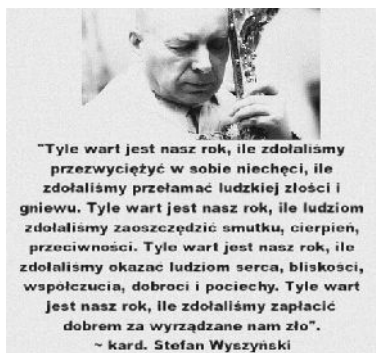
¹² W. Skłodowski., *Szyzyfowe prace Stefana Żeromskiego*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1972.

¹³ Tamże

rii swego narodu pisząc „trzeba rozdrapywać rany, aby nie zabiły się błoną podłości”¹⁴.

Pisarz nie pogodził się z hasłami pisarzy tego okresu „sztuka dla sztuki” i obiera własną drogę literacką. Uważa, że sztuka powinna służyć społeczeństwu i odzwierciedlać wszystkie przejawy życia ludzkiego. Żywo reagował na krzywdę społeczną, której wstrząsające obrazy znajdujemy na kartach jego utworów. Jego utwory przepojone najgłębszym patriotyzmem i umiłowaniem ziemi ojczystej, zarazem są krytyczne wobec szlacheckiej przeszłości. Zostawił on bogata spuściznę literacką, ciesząc się dużą popularnością do dziś.

Był on wielkim pisarzem, realistą. Nazywano go „sercem nienasyconych”, gdyż odznaczał się szczególną wrażliwością na krzywdę ludzką i umiał opisywać ją w sposób przejmujący. W swoich utworach atakował on burżuazję i jej policyjny system. Za to był znienawidzony i szkalowany. Jego dzieła są przepojone gorącą miłością do ojczyzny.

Streszczenie:

W twórczości Stefana Żeromskiego wątek społeczny łączy się z wątkiem narodowym. Jego opowiadania i powieści związane są tematycznie z Powstaniem Styczniowym i wie-

¹⁴ Credo Stefana Żeromskiego z 1910 r.

loma z najdonioślejszymi kwestiami i problemami społecznymi. Proza Żeromskiego oparta jest głęboko osadzona w kulturowej i literackiej tradycji zawiera ona treści nurtujące ludzi tamtych czasów. Oparta jest na obserwacjach panującego ładu i nierównościach społecznych. W sytuacji społecznego dramatu upatruje Żeromski zaniedbane i nie rozwiązane jeszcze problemy chłopskie, są one przyczyna narodowej klęski.

Słowa kluczowe: „Przedwiośnie”, „Siłaczka”, „Ludzie bezdomni”, „Doktor Piotr”, „Szyfowe prace”, opowiadania, powieść, proza, samotność, szczęście, ubóstwo, nadzieja, tragedia, krzywda, nędza

Summary:

In the hope of a better tomorrow - on the example of Stefan Żeromski's selected literature

In Stefan Żeromski's work, the social the meiscombined with the national theme. His stories and novels are them atically related to the January Uprising and many of the most import ant socialissues and problems. Żeromski's pros eis deeply rooted in the cultural and literary tradition and contains content bothering people of those times. It isbased on observations of the prevailing order and social inequalities. Żeromski sees neglected and unsolved peasant problems in the situation of social drama, they are the cause of national defeat.

Keywords: „Przedwiośnie”, „Siłaczka”, „Ludzie bezdomni”, "Early Spring", "Strongwoman", "Homeless People", "Doctor Piotr", "Sisyphean Works", stories, novel, prose, loneliness, happiness, poverty, hope, tragedy, harm, misery

Bibliografia:

- Żeromski S., *Przedwiośnie*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1956.
Żeromski S., *Ludzie bezdomni*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1963.
Żeromski S., *Siłaczka*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1973.

Żeromski S., *Opowiadania, Utwory powieściowe*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1957.

Skłodowski Wł., *Szyzyfowe prace Stefana Żeromskiego*, Państwowe zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1972.

<https://cytaty-i-aforyzmy.blogspot.com/search/label/Szcz%C4%99%C5%9Bcie>

Social support in social work

Introduction

Social support is a universal phenomenon of universal nature. It has been present in social reality since the beginning of history, because the recipient of help and support has always been an individual, both individually and in a group. Until now, researchers have not clearly defined this phenomenon, which implies there are many definitions. Most often they are defined as all available help that can be obtained by an individual who has found himself in a difficult life situation (material, health, mental or social) ¹.

1. Definitions of social support

Social support is recognized as providing to the individual experiencing some difficulties emotional, information or material resources by other people. These other entities are the social network of the supported person².

Another approach treats social support as the extent to which elemental social needs of an individual are rewarded through contacts with others. It is about such needs as security and belonging. Needs of this type can be implemented by: socio-emotional, instrumental or financial support. Socio-emotional support is manifested in the form of other significant feelings, e.g. sympathy, acceptance or understanding.

¹ E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 2012, s. 114-115.

² I. McDowell, C. Newell., *Measuring Health. A Guide to Rating Scales and Questionnaires*. Oxford 1987, s. 152-170.

Instrumental support, on the other hand, is physical assistance, advice and information obtained from others³.

A similar position is presented by G. Caplan, who believes that social support is a degree of satisfying the fundamental social needs of an individual, such as belonging, security and approval. Achieving such a state of affairs is possible by giving a feeling of acceptance and sympathy to people particularly important for a given person, i.e. obtaining socio-emotional help. In addition, instrumental assistance, including advice, information or a specific cash loan in a difficult situation, is also important. It follows that social support is significant, significant other people creating optimal conditions for individual individuals or groups. These conditions are created by offering specific help and advice. They are aimed at catching the possible possibilities of individuals or groups so that they can meet their needs and solve problems⁴.

The phenomenon of social support refers to: people, institutions and organizations. Therefore, it can also be defined in three aspects. First of all, it concerns people from the closest human surroundings who through their behavior, attitudes and feelings can significantly determine, i.e. improve their mental and physical health. Secondly, it refers to the activity of institutions or their networks that provide people with social, medical and psychological assistance. Thirdly, it concerns the activities of secular organizations spontaneously or on the initiative of specialists⁵.

³ P. A. Thoits., *Conceptual, methodological and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress*, „Journal of Health and Social Behaviour” 1983, nr 23, s. 145-159.

⁴ G. Caplan., *Support systems and community mental health. Lectures on concept development*, New York, 1974, s. 187.

⁵ A. Axer., *Spoleczne systemy wsparcia w srodowisku chorego psychicznie*, „Studia Socjologiczne” nr 4, s. 199-223.

Social support is an interaction that implies taking action to help an individual who is in a difficult or crisis situation, unable to overcome on his own. This activity makes it possible to meet the needs of individuals struggling with problems in the form of contacts with other people. It is the result of a person's belonging to social networks: formal reference groups as well as informal and institutional ones. Social support resources include: family and non-family resources. These last are informal groups, e.g. friends, acquaintances, co-workers, neighbors or members of a religious group who are the primary support groups. In addition, they also include secondary support groups, thus formal structures such as associations, institutions, advisors and units professionally qualified to provide assistance, or self-help groups. This means that social support can be defined as behavior, an action that results in a decrease or elimination of difficulties experienced in a person's everyday life⁶.

Some researchers believe that social support is a type of interaction that creates a dynamic system between the assisted unit or recipient and the donor in a problem or difficult situation. It can be initiated by one or both parties of a particular situation. An exchange of informative, emotional or instrumental nature takes place. This means the exchange of information, emotions, instruments of activity or material goods, i.e. the emergence of favorable conditions for the process of mutual communication. In this case, the compatibility of the type of support and the needs of the addressee is important,

⁶ J. Grotowska-Leder., *Wsparcie społeczne w perspektywie teorii socjologicznych – kontekst więzi społecznej, sieci społecznych, sieci wymiany* [w:] *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Łódź 2008, s. 158.

and the goal is to bring the participants closer to eliminating the problem or difficulty⁷.

Social support is also defined in the context of the context of social bond. Then defined is placed in the context of "social forces" or "significant reference groups." Social support can be treated as a specific method and type of assistance provided to clients and their families, and its goal is to stimulate their resources, potentials and forces, so that they are able to cope with problems on their own⁸.

In pedagogical sciences, the role of social support is usually located in the concept of Kawula regarding the "spiral of kindness" and in the context of social forces. However, the definitions created usually focus on the issue of support objectives and the role of supporters. Kawula defines social support in two perspectives. First, he understands them as available help for an individual or group in difficult, breakthrough, stressful situations, such as when they cannot be overcome without support. Secondly, it treats social support as a form of social interaction that either one or both participants of a problem situation undertakes. Then there is an exchange of information, instrumental and emotional, having a one-sided or two-sided character, continuous or variable⁹.

⁷ H. Sęk., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, H. Sęk, R. Cieslak (red.), Warszawa 2004, s. 11-28.

⁸ Z. Kawczyńska-Butrym., *Rodziny zależne od pomocy – wsparcie z zewnątrz – wykorzystanie zasady domina i synergii (DiS) oraz zasobów rodziny*, [w:] *Pomoc społeczna wobec rodzin. Interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*, Toruń 2011, s. 45.

⁹ S. Kawula., *Spirala życzliwości, Od wsparcia do samorozwoju*, [w:] *Wsparcie społeczne w różnych układach ludzkiego życia*, E. Kantowicz (red.), Olsztyn 1997, s. 19.

2. Social support classifications

Research on social support uses many conceptualizations of the term, in addition, you can see a lot of distinctions and classifications of such activities due to their content, i.e. what is specifically transmitted or received. This means that there are many types of social support. We can distinguish such as: emotional, informational (cognitive), instrumental, factual, evaluative (evaluating) and spiritual. The first of them is based on showing positive emotions and feelings. They provide a source of self-esteem and a sense of security as well as anxiety. The second type of support concerns the provision of information, experience and advice by individuals with similar problems. This implies that the assisted person will be able to better understand his position and current life situation. Instrumental support is based on getting help from other people in the form of instructions or directives of conduct. Another is related to receiving material help, items, cash, services or a gift, i.e. time. Value-based support is based on showing acceptance, respect, recognition or petrification of meaning and value. The last one improves the understanding of the sense and essence of sacrifices, showing the sense of such experiences or suffering¹⁰.

Some researchers emphasize particular aspects of social support defined in such a way, treating them as an interpersonal transaction or a kind of interpersonal exchange. As part of it, there is an emotional exchange regarding showing interest, kindness, empathy and love, and instrumental in the form of specific help. There is also an information exchange, i.e. the transfer of information and evaluation, involving the forwarding to a given person of our court about him. Each of the

¹⁰ S. Kawula., *Wsparcie społeczne – kluczowy wymiar pedagogiki społecznej*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze”, 1996, nr 1, s. 7.

above-listed elements independently meets the definition of social support¹¹.

It follows from the above that emotional, instrumental support, including economic and material, informational and integrative support is usually indicated. They constitute the most elementary distinction between supporting activities. Instrumental support is assistance provided directly to a given person, in which the assisting unit interferes with the situation and provides specific, visible help. It can be financial support, help in the performance of daily duties, at work, a favor or service rendered to the needy, or other forms of material assistance. In this case, it is about real help in the necessary tasks. Information support is the process of obtaining information or advice, whose aim is to improve problem solving or to reach institutions that professionally help in eliminating given difficulties. It provides information about where and when to look for care and help, or how to overcome a difficult situation on your own. It is about reaching the necessary information with the help of other people. Emotional support consists in receiving from the supporting network of trust, care, sympathy or love. The most important thing in this case is to petrify a person's sense that someone cares about him, has a trustee, friend, is liked or loved. Some researchers relate this kind of support to the material and financial aspects. Others include this type of assistance as a separate dimension of material support, although it performs important instrumental functions in overcoming problems. This type of support is sometimes defined as assessing support because it is difficult to separate two support functions such as emotional support and raising the recipient's rating. Emotion is at the heart of support. Feedback related to how an individual is assessed, what one thinks

¹¹ J. S. House., *Work Stress and Social Support*, Addison-Wesley, Reading 1981, s.141-148.

about it, is an inseparable part of support, in particular emotional support. It presents the influence of other people on raising a person's self-esteem and feelings related to it. This type of support relates to the feeling of being appreciated by some individual and being valuable to them. Feedback related to the assessment of the unit is a full-fledged type of support. And the appearance of all types of support: instrumental, informative, emotional and appraisal makes it possible to classify a given form of interpersonal exchange as social support. In the literature on the subject, there are integrating support regarding the location of the unit in the social network. Thanks to this social integration, a person gains a sense of belonging, a sense of responsibility, as well as a lot of reciprocity obligations. It also happens that it is not taken into account or replaced with the concept of camaraderie referring to the support that individuals derive from spending free time with others, or from other joint activities. The typology includes four forms of support and related functions: instrumental, information, evaluation and friendly. The elementary dimensions of support here are: the presence of other units, respect for other people, information and instrumental support¹².

An interesting typology of support was proposed by J. Gurniewicz, based on the position of support donor, in the axiological and logical aspect. He distinguished authentic and camouflaged support. The first is that the support unit gives it for moral reasons, whether or not it approves the support recipient's value system. This refers to the belief in the value and dignity of the individual. The second is the activity aimed at the final elimination in social sense of the alleged enemy in social, legal and even physical interactions¹³.

¹² S. Cohen, T. A. Wills., *Stres, social support and the buffering hypothesis*, „Psychological Bulletin” 1985, nr 98, 310-357.

¹³ J. Górniewicz., *Metafizyka wsparcia społecznego – od tolerancji do pomocy*, „Wychowanie na co dzień” 1997 nr 3, s. 16-18.

Some researchers present a simplified typology of support functions distinguishing: emotional and practical support. The first of these includes peer and peer support, while the second includes informative and instrumental aspects. There is also a distinction between perceived and actually received support. The various types of support presented by researchers do not create any coherent classification of this activity because the definition ranges of its individual dimensions overlap, and one support activity can be classified into several types. The point here is that expressing interest in another person's problem and willingness to help him, i.e. as instrumental support, can fulfill both the function of evaluative and emotional support¹⁴.

It is worth presenting a different division of social support into: functional, structural, received and perceived support. The first is the type of social interaction undertaken by one or both participants in a problem situation. Then the interaction takes place not only between the recipient and the donor, but also affects the environment in parallel, which becomes more helpful open. Structural support, on the other hand, refers to objectively existing social networks, differing from other networks in that social ties and contacts as well as belonging perform an auxiliary function in relation to individuals in a difficult situation. The next ones can be described as what the person actually received. However, perceived support consists in a subjective perception of the availability of support. This is the result of an individual's knowledge and beliefs about where and from whom he can receive help and who he can count on in a difficult situation¹⁵.

¹⁴ M. J. Power, L. A. Champion, S. J. Aris., *The development of a measure of social support. The Significant Other Scale (SOS)*, „British Journal of Clinical Psychology” 1988, nr 27, 349-358

¹⁵ H. Şek., op. cit., s. 11-28.

3. Features and sources of social support

The analysis of definitions and types of social support makes it possible to determine the catalog of its basic features. As a result, it can be seen that it is primarily an action. First of all, it has a specific character, it is a complex of activities, i.e. the behavior and behavior of individuals towards others. Secondly, it can be professional and unprofessional, intentional and unintended, as well as conscious and unconscious. Third, focused on the individual or social group in a difficult, breakthrough or stressful situation. Fourth, it usually occurs in the form of social interaction established by one or both participants. Fifthly, unilateral or bilateral benefits consist in the transfer of information, services, material goods, instruments of activity, cooperation, and social bond. Sixthly, there is freedom of action for one participant for the other. Seventh, it can be continuous, i.e. for a long time, or periodically. Eighth, the support site is not responsible for the supported site because I remain independent all the time¹⁶. The catalog of the above features can be supplemented with other Interpersonal contacts and social relations regarding meeting needs indicate that there is no support recipient without a support person and vice versa. For such interaction to occur, specific social conditions are necessary, and support is obtained on the basis of belonging. The person receives help in the group to which he belongs. An entity receives help in such a group if it is characterized by involvement in the problems of its members. In addition, it is necessary to have a relationship of kinship, feelings of love, or a certain degree of organization obliging the individual to cooperate to meet the essential needs of its members¹⁷.

¹⁶ M. Winiarski., *Wsparcie społeczne – pomoc, opieka w kontekście pedagogiki społecznej*, [w:] *Wsparcie społeczne w różnych układach ludzkiego życia*, E. Kantowicz (red.), Olsztyn 1997, s. 67.

¹⁷ J. Grotowska-Leder., op. cit., s. 160.

Sources of social support are an important issue to address. Three aspects of support sources can be identified: personal, formal and professional. The first include relatives, friends and acquaintances. Formal include various types of organizations and institutions aimed at providing assistance, such as: charities, social welfare, religious communities, and sports clubs. In contrast, professional sources of support are counseling centers dealing with professional assistance, psychotherapy, as well as specially created support groups. This group performs various functions in relation to units that need support. The needs and situation of a given person determine the impact or results of using these sources. Other researchers believe that the source of support may be formal structures and institutional resources used by citizens in the form of legally guaranteed scholarships or unemployment benefits. The bond integrating individuals in a whole social environment is also important, which favors supporting activity. The source of support are social support circles by types of social ties, starting from the help of a close family, through further assistance of friends, neighbors and the local community, to the help of institutions¹⁸. Whereas A. Axer distinguishes sources of institutional, non-institutional and environmental support. He assigns significant importance to all types of support. Institutional are, for example: social welfare, clinics, hospitals or social welfare homes. Non-institutional: volunteering, support groups, self-help groups, associations and foundations. Environmental are: family, relatives, friends, i.e. the closest surroundings of a given person¹⁹.

It is worth adding that social support is located in four elementary systems of human existence. The first of these is a man - a man who deals with family, friendly, friendly, neigh-

¹⁸ *Ibidem*, s. 164.

¹⁹ A. Axer., op. cit., s. 199-223.

borly, professional, social relationships, a master - partner or a significant person. The second human-group system refers to their own family, local and neighborhood environment, social and political associations, and religious groups. The third is a man - institutions, it relates to institutions and services of advisory, assistance, medical, social, insurance, educational, economic union, self-government and self-help character. The last one is a man - wider systems, which refers to relations in the aspect of the surrounding environment, district, city area, commune, cultural and ethnic region²⁰.

End

Each person, depending on the circumstances and from himself, is needed support. It can be permanent or spontaneous, it can be obtained from close relatives, organizations or institutions, but it creates a "social network" conducive to forming a "spiral of kindness" and a sense of community. The shape of a given individual in the immediate social system of their "kindness spiral" is extremely important for them.

Streszczenie:

Wsparcie społeczne to powszechne zjawisko o uniwersalnym charakterze. Występuje ono w rzeczywistości społecznej od początku dziejów, ponieważ odbiorcą pomocy i wsparcia zawsze była jednostka, zarówno w wymiarze indywidualnym jak i grupowym. Do tej pory badacze nie zdefiniowali jednoznacznie tego zjawiska, co implikuje istnienie jego wielu definicji. Najczęściej określa się je jako wszelaką dostępną pomoc, jaką może uzyskać jednostka, która znalazła się w trudnej sytuacji życiowej (materialnej, zdrowotnej, psychicznej czy społecznej).

²⁰ S. Kawula., *Wsparcie społeczne...*, op. cit., s. 7.

Słowa kluczowe: wsparcie społeczne, pomoc społeczna, pracownik socjalny, rodzina

Summary:

Social support is a universal phenomenon of universal nature. It has been present in social reality since the beginning of history, because the recipient of help and support has always been an individual, both individually and in a group. Until now, researchers have not clearly defined this phenomenon, which implies that there are many definitions for it. Most often it is defined as all available help that an individual can find in a difficult life situation (material, health, mental or social).

Keywords: social support, social assistance, social worker, family

Bibliography:

Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 2012.

Axer A., *Spoleczne systemy wsparcia w środowisku chorego psychicznie*, „Studia Socjologiczne” nr 4.

Caplan G., *Support systems and community mental health. Lectures on concept development*, New York, 1974.

Cohen S., Wills T. A., *Stres, social support and the buffering hypothesis*, „Psychological Bulletin” 1985, nr 98.

Grotowska-Leder J., *Wsparcie społeczne w perspektywie teorii socjologicznych – kontekst więzi społecznej, sieci społecznych, sieci wymiany [w:] Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*, Łódź 2008.

Górniewicz J., *Metafizyka wsparcia społecznego – od tolerancji do pomocy*, „Wychowanie na co dzień” 1997 nr 3.

House J. S., *Work Stress and Social Support*, Addison-Wesley, Reading 1981.

Kawczyńska-Butrym Z., *Rodziny zależne od pomocy – wsparcie z zewnątrz – wykorzystanie zasady domina i synergii (DiS)*

oraz zasobów rodziny, [w:] *Pomoc społeczna wobec rodzin. Interdyscyplinarne rozważania o publicznej trosce o dziecko i rodzinę*, Toruń 2011.

Kawula S., *Spirala życzliwości, Od wsparcia do samorozwoju*, [w:] *Wsparcie społeczne w różnych układach ludzkiego życia*, E. Kantowicz (red.), Olsztyn 1997.

Kawula S., *Wsparcie społeczne – kluczowy wymiar pedagogiki społecznej*, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze”, 1996, nr 1.

McDowell I., Newell C., *Measuring Health. A Guide to Rating Scales and Questionnaires*, Oxford 1987.

Power M. J., Champion L. A., Aris S. J., *The development of a measure of social support. The Significant Other Scale (SOS)*, „British Journal of Clinical Psychology” 1988, nr 27.

Sęk H., *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, H. Sęk, R. Cieslak (red.), Warszawa 2004.

Thoits P. A., *Conceptual, methodological and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress*, „Journal of Health and Social Behaviour” 1983, nr 23.

Winiarski M., *Wsparcie społeczne – pomoc, opieka w kontekście pedagogiki społecznej*, [w:] *Wsparcie społeczne w różnych układach ludzkiego życia*, E. Kantowicz (red.), Olsztyn 1997.

Wolność wyboru jako złudzenie społeczeństwa konsumpcjonistycznego

Wstęp

Badacze z obszaru nauk społecznych podkreślają, że główną cechą współczesnego społeczeństwa jest dążenie do coraz większej konsumpcji, stawiania dóbr materialnych ponad dobra duchowe oraz poszukiwanie coraz to nowych obszarów celów życiowych. Współczesny człowiek chce coraz więcej w coraz krótszym czasie. Otacza się gromadzeniem coraz większej ilości rzeczy – materialnych oraz wszelkiego rodzaju usług np. zabiegów kosmetycznych i pielęgnacyjnych. Stawia znak równości pomiędzy „mieć” a „być”. W jaki jednak sposób należy rozumieć pojęcie konsumpcji? Felicjan Bylok podnosi, że „[...] konsumpcja jest procesem zaspokajania różnorodnych potrzeb, obejmującym wszystkie formy zachowania dotyczące uzyskiwania i użytkowania dóbr lub usług, służących temu celowi, warunkowanym czynnikami ekonomicznymi, psychicznymi i kulturowymi”¹. Stanisław Lis twierdzi natomiast, że pojęcie to nie można definiować jednozakresowo. Według socjologa jest to zespół pojęć i zagadnień wzajemnie wpływających na siebie. Zalicza do nich: „[...] zniszczenie dóbr konsumpcyjnych, zaspokojenie ludzkich potrzeb i pragnień; dobra i usługi konsumpcyjne, które mogą nabywać jednostki i zbiorowe podmioty; popyt na dobra i usługi konsumpcyjne; postawa konsumpcyjna. Te elementy tworzą, jak się wydaje, główną treść pojęcia konsump-

¹ F. Bylok., *Konsumpcjonizm, konsument i społeczeństwo konsumpcjonistyczne we współczesnym świecie*, Katowice 2013, s. 18.

cji[...]"². Rozumienie tego pojęcia przez badacza jest szerokie i zawiera w sobie zespół zjawisk, które zawierają się w analizowanym zakresie.

Erich Fromm rozumie konsumpcjonizm jako pasywną postawę wobec świata – chciwość, która kształtuje *homo consumens*. Podnosi, że „cały świat w swoim bogactwie zostaje przekształcony w przestrzeń konsumpcji. W akcie konsumpcji człowiek pozostaje pasywny i łączywie pochłania jej przedmioty. [...] Przedmioty konsumpcji [...] nie są odbierane pod kontem rzeczywistych ludzkich uzależnień, ale pod naciskiem jednego potężnego pragnienia: potrzeby posiadania i używania. Konsumpcja jest wyalienowaną formą utrzymywania kontaktu ze światem, który nie jest przedmiotem zainteresowania i trosk człowieka, lecz staje się celem jego chciwości”³. W tym znaczeniu jednostka ludzka w procesie konsumpcji nabywa wszelkiego rodzaju dobra oraz zaspokaja swoje potrzeby kulturowe, biologiczne a nawet eschatologiczne⁴. Pogląd Fromma podziela m.in. Zygmunt Bauman. Podnosi on, że ponowoczesny człowiek został zmuszony do „stworzenia siebie” oraz „dookreślenia siebie”⁵. Współczesne społeczeństwo wymaga tego i uczy jednostkę w procesie socjalizacji. W momencie zaniku wartości normatywnych podmiot zobowiązany jest do poszukiwania nowych obszarów samookreślenia. Wyrazem tożsamości staje się więc konsumpcja i posiadane dobra. Z nieokreślonej masy społecznej jednostka staje się np. fanem Formuły 1, posiadaczem torebek Kazar czy kolekcjonerem dzieł klasyków filozofii. Posiadane rzeczy określają

² S. Lis., *Pojęcie konsumpcji w socjologii i ekonomii*, [w:] *Spółczesność konsumpcyjna. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, pod red. D. Markowskiego, P. Stlaka, Tarnobrzeg 2008, s. 27.

³ E. Fromm., *Rewizja psychoanalizy*, Warszawa – Wrocław 1998, s. 80.

⁴ Por. W. Patrzalek., *Kulturowe determinanty konsumenckich zachowań*, Wrocław 2004, s. 27.

⁵ Por. Z. Bauman., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006, s. 59.

człowieka i budują jego wizerunek społeczny. W takich realiach wyłania się nowe społeczeństwo – społeczeństwo konsumpcjonistyczne.

1. Społeczeństwo konsumpcjonistyczne

Po zakończeniu II wojny światowej społeczeństwo i władze państwowe stanęły przed trudnym zadaniem zbudowania nowej rzeczywistości. Z jednej strony konieczne były działania zmierzające do odbudowy zniszczonych terenów i miast, z drugiej – przezwyciężenia traumy, która zerwała więzi rodzinne, społeczne i lokalne. W świecie bez wartości próbowano stworzyć je od nowa. Wydawało się, że zaspokojenie dóbr materialnych doprowadzi do złagodzenia traumy społecznej i odbudowy „kręgosłupa moralnego”. Niestety działania te doprowadziły do powstania nowej rzeczywistości jaką jest społeczeństwo konsumpcjonistyczne. Terminu tego jako pierwszy użył Jean Baudrillard⁶. Określił je jako całokształt rzeczywistości społecznej, w której centralną wartością jest konsumpcja. Jednostka w procesie utożsamiania nabywa cech „postulowanych” przez rynek. Baudrillard, w oparciu o koncepcję społeczeństwa ponowoczesnego Zygmunta Baumana⁷ oraz społeczeństwa ryzyka Ulricha Becka⁸, definiuje społeczeństwo konsumpcjonistyczne jako proces zmian pojawiający się w drugiej połowie XX wieku. Według badacza zmiany te odbywały się w trzech fazach. Pierwsza z nich obejmowała zmianę centrum wartości człowieka. Zmniejszenia się produkcji oraz wzrostu znaczenia usług doprowadziły do zmiany postrzegania wartości. Nastąpiło odchodzenie od podmiotu

⁶ Por. J. Baudrillard., *Społeczeństwo konsumpcjonistyczne – jego mity i struktura*, Warszawa 2006.

⁷ Por. Z. Bauman., *Konsumenci w społeczeństwie konsumentów*, Łódź 2007.

⁸ Por. U. Beck U., *Europa kosmopolityczna: społeczeństwo i polityka w drugiej nowoczesności*, tłum. S. Cieślak, Warszawa 2002.

reprezentowanego jako idee lub wartości oraz zastępowanie go poprzez przedmiot. „To co dotychczas było łączone i utożsamiane z podmiotem, czyli racjonalność, wiara w sens i możliwości uporządkowania rzeczywistości, jednoznaczności, dialektyczne opozycje porządkujące i organizujące nasze poznanie i wizję świata, zostaje zastąpione przez właściwości symboliczne przez przedmiot, czyli odwołanie do emocji, niejednoznaczności, nieuporządkowanie, brak jednej dominującej wizji oraz sposobu interpretacji otaczającego świat”⁹.

Drugi proces Baudrillard nazywa „uwodzeniem” – przedmiot wydaje się atrakcyjny dla kupującego, zachęca go do dalszych działań – do tego aby go nabyć. Socjolog podnosi, że „uwodzenie” jest zjawiskiem przeciwnym do produkcji¹⁰. W procesie produkcji przedmiot nabywa pewnej wartości, posiada własną tożsamość oraz realność. W czasie „uwodzenia” traci on swoją realność – potrzebujemy wszystkiego coraz więcej, coraz częściej¹¹. Samo posiadanie, według Baudrillarda nie jest jednak bezpośrednim wyznacznikiem społeczeństwa konsumpcjonistycznego. W ten sposób przechodzimy do trzeciego procesu opisywanego przez Francuza - jest nim zmiana znaczenia symbolu rzeczy. „Filozof zauważa, iż klasyczne rozumienie przedmiotów, jedynie jako obiektów materialnych, nie czyni z nich jeszcze obiektów konsumpcji. Dopiero ich postrzeganie i funkcjonowanie na zasadzie znaków pozwala włączyć je w obieg procesu społecznego konsumowania. Baudrillard zapoczątkował tu zatem swoją teorię wartości znakowej przedmiotów, łączącą przedmiot ze społecznym presti-

⁹ A. Ziętek., *Jean Baudrillard wobec współczesności. Polityka, media, społeczeństwo*, Kraków 2013, s. 167.

¹⁰ Podkreślenie wymaga, że socjolog nie dokonuje przeciwstawienia konsumpcji i produkcji – twierdzi, że zjawiska te wzajemnie się dopełniają.

¹¹ Por. J. Baudrillard., *Spółeczeństwo konsumpcyjne. Jego mity i struktura*, tł. S. Królak, Warszawa 2006.

żem i znaczeniem, jakie ze sobą niesie. Stając się znakami, obiekty otrzymują własną logikę i wartość, których źródłem są relacje z innymi obiektami – znakami oraz różnice pomiędzy nimi. Zostają włączone w określoną serię oraz system znaczeń, stają się elementem szerszego kodu znaczeniowego”¹². Konsumpcja według Baudrillarda jest pozbawiona granic – możemy kupować w nieskończoność a rynek będzie dostarczał nam coraz to nowych możliwości zakupu.

Pier Bourdieuś za narzędzie realizacji możliwości spełniania potrzeb konsumpcjonistycznych uważa pieniądze. Pozwalają one na nieograniczony dostęp do wszelkiego rodzaju usług i przyjemności. Pieniądze spełniają także rolę narzędzia tworzenia hierarchii społecznych. Badacz podnosi, że „społeczna dyskryminacja, władza i tym podobne, pozostając *zasadniczym czynnikiem*, opuściły sferę dochodu i zwykłego bogactwa [...] Wiedza, kultura, struktury odpowiedzialności i podejmowania decyzji, władza są kryteriami, choć nadal w szerokim zakresie wiążą się z bogactwem i poziomem dochodów, w znacznej mierze zdegradowały te ostatnie, wraz z zewnętrznymi oznakami statusu, w porządku społecznym uwarunkowań wartości, w hierarchii kryteriów władzy”¹³. Socjolog teorię swoją oparł na analizie grup statusu Maxa Webera¹⁴ oraz teorii klas społecznych Karola Marksa¹⁵.

Historyk konsumpcji John Brewer analizując w wymiarze czasowym współczesne społeczeństwo podnosi, że posia-

¹² A. Ziętek., *Jean Baudrillard wobec...*, s. 169-170.

¹³ P. Boudrieus., *Dyskusja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, tłum. P. Biłos, Warszawa 2005, s. 215.

¹⁴ Por. M. Weber., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002.

¹⁵ Por. K. Marks, F. Engels., *Krytyka ekonomii politycznej - Tom pierwszy - Księga I - Proces wytwarzania kapitału*, tłum. J. Maliniak, Warszawa 1951.

da ono siedem cech, które określa go jako ponowoczesne, rozwinięte społeczeństwo konsumpcjonistyczne¹⁶:

1. Kupujący ma możliwość wyboru z szerokiego wachlarza dóbr i usług. Różnorodność ofert dóbr ma za zadanie zaspokoić potrzeby podstawowe, czyli konieczne do życia oraz potrzeby „przyjemności”, które celem jest spełnienie „życzenia” konsumenta.

2. W społeczeństwie konsumpcjonistycznym następuje skomplikowany system komunikacji. Przedmiotom i usługom nadawane są znaczenia symboliczne o wielowarstwowej strukturze. „Kształtowanie zróżnicowanych symboli dóbr i usług, i ich znaczenia społecznego pozwala wpływać na kształtowanie potrzeb konsumentów poprzez ich stymulowanie i wzmacnianie za pomocą różnych technik i metod, np. reklamę, modę, marketing itp.”¹⁷.

3. W społeczeństwie konsumpcjonistycznym następuje proces kształtowania obszarów przedmiotu konsumpcji jako sfer gustu, mody i stylu życia. Przedmioty stają się nośnikiem pewnego rodzaju sposobu życia – demonstrują postawę egzystencjalną jednostki.

4. We współczesnym społeczeństwie konsumpcyjnych następuje wzrost znaczenia konsumpcji w czasie wolnym – jednostką coraz częściej wybiera zakupy jako formę spędzania wolnego czasu¹⁸.

¹⁶ Por. J. Brewer., *Was können wir aus der Geschichte der früherer Neuzeit für die moderne Konsumgeschichte lernen?* [w:] *Europäische Konsumgeschichte*, pod red. H. Siegrist, H. Kaelble, J. Kock, Frankfurt am Main 1998, s. 52-57.

¹⁷ F. Byłok., *Konsumpcja, konsument i społeczeństwo konsumpcyjne we współczesnym świecie*, Katowice 2013, s. 110.

¹⁸ Por. A. Dylus., *Czy przegraliśmy niedzielę? O sensie świętowania*, [w:] „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społeczne Myśli Kościoła” nr 3/4 (2007), s. 5-29.

5. W strukturze społecznej możliwe jest wyodrębnienie różnego rodzaju form konsumenta. „Z jednej strony pojęcie konsumenta oznacza specyficzny podmiot działań, np. ochrona interesów konsumenta poprzez organizacje konsumenckie; system informowania konsumenta, np. poprzez fachową literaturę, badania rynkowe zachowani konsumentekich. Z drugiej strony termin ten oznacza osobę pełniącą określone role konsumenckie w społeczeństwie. Jednostka poprzez pełnione role konsumenta integruje się z innymi osobami, które pełnią podobne role”¹⁹.

6. W społeczeństwie konsumpcjonistycznym następuje proces kształtowania się kultury konsumpcji jako ostatniego etapu społeczeństwa kapitalistycznego. Pod wpływem tego rodzaju działań następuje zmiana hierarchii wartości oraz sakralizacja dóbr materialnych.

7. We współczesnym społeczeństwie konsumpcyjnym pojawiają się stanowiska krytyki konsumpcji oraz możliwych konsekwencji wynikających z jej dominacji. Wśród badaczy pojawia się pojęcie „opium dla ludu”, który oddaje uzależnienie od ciągłej potrzeby zwiększenia liczby tego, co się posiada. Kupowanie staje się narkotykiem, a uczucia jakie towarzyszą temu procesowi uzależniają jednostkę od niego²⁰.

Analiza J. Brewera jest jedną z najbardziej systematycznych teorii społeczeństwa konsumpcjonistycznego, które można odnaleźć w literaturze przedmiotu. Badacz w sposób krytyczny opisuje problematykę kierunku rozwoju społecznego krajów wysokorozwiniętych. Niestety prognozy te nie są optymistyczne, wręcz przeciwnie – wytwarzają pewnego rodzaju pesymizm społeczny. Dzieje się tak, „bowiem społeczeństwo tego typu narzuca swoim członkom pełnienie ról konsumentów, ale też do tych ról przymusza. Mechanizmami

¹⁹ F. Byłok., *Konsumpcja, konsument...*, s. 110.

²⁰ Jako przykład takich działań można podać np. akcje „Minimalizm w praktyce” czy działa *Alternatywa Slow Movement*.

przymusu jest socjalizacja konsumencka, która opiera się na normach i wartościach konsumpcyjnych, narzucając ludziom normatywne wzory zachowani konsumpcyjnych. Przez pryzmat konsumpcji ludzie postrzegają i rozumieją świat zewnętrzny. Konsumpcja jest jak gdyby <różowymi okularami>, poprzez które konsument postrzega świat i go rozumie”²¹.

2. Wolność jako mit społeczeństwa konsumpcjonistycznego

Konsument nabywając nowy produkt nie otrzymuje rzeczy – otrzymuje emocje, wartość, potencjał. „IBM nie sprzedaje komputerów, ale rozwiązania problemów informatycznych i możliwości dla biznesu. Swatch nie produkuje zegarków, ale rozpowszechnia ideę czasu. Diesel nie sprzedaje ubrań, ale styl życia. Anita Roddick, pomysłodawca i właściciel sieci sklepów z ekologicznymi kosmetykami The Body Shop wyjaśnia, że jej sklepy nie są tym co sprzedają, ale są nośnikami – komunikatorem pewnej idei –filozofii niezależnej kobiety oraz ekologicznego i etycznego biznesu”²². Przedstawiciele Szkoły Frankfurdzkiej w socjologii nazywają to zjawisko „przemysłem kulturowym”²³. Kultura w tym rozumieniu jest wytworem przemysłu rozrywkowego, potrzeby chwili zaspokojenia uczucia luksusu i wyższości nad innym. Wyrazem tego rodzaju kultury jest wolność - choć bardziej odpowiednim sformułowaniem wydaje się pozorna wolność. W świecie zdominowanym przez konsumpcję dominują wartości hedonistyczne, indywidualistyczne i sublimacji. Hedonizm rozumiany jest tutaj jako dążenie do przyjemności i rozkoszy. Jak podkreśla Felician Byłok „[...] konsument kupuje oferowane produkty

²¹ F. Byłok., *Konsumpcja, konsument....*, s. 111.

²² N. Klein., *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies*, Londyn 2003, s. 25.

²³ Por. F. Byłok, U. Swadźka, D. Walczak- Duraj., *Praca i konsumpcja w perspektywie tworzenia ładu aksjologicznego*, Katowice 2017, s. 140-142.

nie ze względu na funkcjonalną użyteczność, lecz ze względu na cechy niematerialne, np. zawartość symboliczną, która oznacza możliwość doznawania przyjemności w sytuacji, gdy konsument je zakupi”²⁴.

Indywidualizm, jako wartość związany jest z dążeniem jednostki do praktykowania własnej i specyficznej metody praktykowania konsumpcji. Człowiek w wyniku budowania swojej tożsamości dąży do stworzenia niepowtarzalnego sposobu doboru środków materialnych. W ten sposób kreuje siebie i wyraża w społeczeństwie. Marek Krajewski podnosi, że konsumpcjonizm buduje tożsamość jednostki ponieważ:

1. Doskonalenie samokontroli w wyborze dóbr głównych i pobocznych- jednostka w ten sposób buduje światopogląd i hierarchię wartości.

2. Posiadanie pewnego rodzaju dóbr materialny (i tylko ich) pozwala na manifestacje swoich poglądów oraz reprezentowanego światopoglądu.

3. We współczesnym społeczeństwie wartości konsumpcyjne stają się jedynymi wartościami, które pozwalają na tworzenie tożsamości grupowych oraz na identyfikację jednostki w niej²⁵.

Z samym pojęciem indywidualizmu powiązane są wartości sublimacji. Jest to pewnego rodzaju „znawstwo”, w którym jednostka wybiera przedmioty kierując się dominującą estetyką, stylem, oryginalnością oraz gustem jako wyznaczniku stylu życia „ważnych” grup społecznych²⁶. Jest to pewnego rodzaju „konsumpcja na pokaz”²⁷, gdzie nabyte dobra sygn-

²⁴ F. Byłok., *Konsumpcja, konsument....*, s. 94.

²⁵ Por. M. Krajewski., *Konsumpcjonizm i współczesność. Współczesność w pewnej perspektywie rozumienia świata społecznego*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3 (1997), s. 5-4.

²⁶ Por. F. Byłok., *Konsumpcja, konsument....*, s. 97.

²⁷ Por. U. Back., *Społeczeństwo ryzyka. E drodze do innej rzeczywistości*, Warszawa 2002, s. 118-130.

lizują swój ekskluzywny charakter. Tego rodzaju „dobra – symbole” pełnia szereg funkcji społecznych: komunikacyjną (jednostka wykorzystuje symbolikę dóbr do budowy stosunków społecznych z innymi ludźmi), funkcję ekspresyjną/ tożsamościową (możliwość wyrażenia tożsamości poprzez zakup i posiadanie własnego dobra) oraz statutowa (posiadanie pewnych dóbr wymaga posiadania odpowiednich środków materialnych)²⁸. Jak podkreśla Bylok „wszystkie te funkcje dóbr konsumpcyjnych w większym albo mniejszym stopniu mogą służyć do sygnalizowania miejsca, jakie zajmuje jednostka w strukturze społecznej albo do jakiej zgłasza akces. Jednostka za pomocą dóbr symbolicznych demonstruje posiadany status społeczny”²⁹.

Aby wyżej opisane funkcje „przedmiotu – dobra” mogły być realizowane konieczna jest możliwość nieograniczonego wyboru przedmiotów i usług. Rynek konsumencki w świecie współczesnym nie może być ograniczony przez żaden czynnik zewnętrzny. Wolność rozumiana jest tutaj jako prawo do wybrania konkretnego stylu życia. „W społeczeństwie feudalnym jak i przemysłowym wolność wyboru stylu życia bywa mocno ograniczona. Styl życia był warunkowany wcześniej przynależnością stanową, a później klasową i warstwową. Dopiero w społeczeństwie konsumpcyjnym człowiek nie jest społecznie przymuszony do zachowań zgodnych z określonym stylem życia, związanym z daną klasą czy warstwą społeczną. Może wybierać dobra, które są mu niezbędne do budowy własnego, indywidualnego stylu życia, jeśli ma ku temu środki. Pomimo wolności wyboru dóbr, które na rynku są w nieograniczonej, konsument nie jest wolny w sposób bezwzględny. Ograniczeniem wolności nie jest dostępność środków konsumpcji, gdyż na rynku występuje obfitość dóbr konsumenckich i świadczo-

²⁸ Por. T. Veblen., *Teoria klasy próżniaczej*, Warszawa 1971, s. 75-80.

²⁹ F. Bylok., *Konsumpcja, konsument....*, s. 101.

nych usług, lecz wysokość osiąganego dochodu i stan posiadanego majątku. A to związane jest z posiadaniem pracy. Można wysnuć tezę, że przymus społeczny został zastąpiony przymusem ekonomicznym. Zatem wolność ta nie jest udziałem wszystkich członków społeczeństwa. Nieosiągalne jest dla ludzi ubogich³⁰.

Zygmunt Bauman podkreśla, że wolność wyboru w świecie społeczeństwa konsumpcjonistycznego pełni rolę czynnika stratyfikacyjnego – czym większa możliwość wyboru, tym większe poczucie wolności jednostki. Współcześnie status posiadania odwzorowuje status społeczny jednostki a ilość posiadanych funduszy – poziom wolności człowieka³¹.

Podsumowanie

Proces konsumpcji nie jest zjawiskiem oderwanym od rzeczywistości społecznej, politycznej czy medialnej. Kształtowanie się postaw konsumenckich wywołane jest potrzebą władzy, prestiżu, szybkiej satysfakcji oraz zaimponowania grupie wpływu. Wolność wyboru kultywowana i podkreślana w spotach reklamowych, kampaniach politycznych i społecznych ograniczona jest możliwościami finansowymi poszczególnej jednostki. To czy dany przedmiot jest ekskluzywny decyduje grupa ekspertów promująca go na rynku. „Przedmioty – dobra” bardzo szybko zyskują na wartości, aby następnie zostać zastąpione przez coś innego – lepszego, ciekawszego, oryginalszego. Ta pozorna wolność wyboru „usztynia” podziały społeczne, marginalizację jednostek słabych i niedostosowanych oraz przewartościowuje obszar normatywny społeczności. Tworzy złudzenie, że dzięki temu i tylko temu proskowi do prania, tej i tylko tej konsoli do gier, tej i tylko kawie będę szczęśliwy.

³⁰ Tamże., s. 117.

³¹ Por. Z. Bauman., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000, s. 151.

Streszczenie:

Współcześnie zauważyć można powstanie nowego zjawiska społecznego jakim jest powstanie społeczeństwo konsumpcjonistyczne. Grupę tą kształtuje częsta zmiana poglądów, hierarchii wartości oraz poszukiwanie coraz to nowszych metod zaspokajania przyjemności. W tak rozumianym świecie wolność staje się narzędziem budowania „ja” jednostki. Jest to jednak mit konsumpcjonizmu – w rzeczywistości wybór danego produktu podyktowany jest perswazją zewnętrza (reklamą, spotem lub modą). Prowadzi on także go nasilania się nierówności społecznych.

Słowa kluczowe: społeczeństwo konsumpcjonistyczne, wolność, indywidualizm, nowoczesność, *homo consumers*

Summary:

Freedom of choice as an illusion of consumerist society

Nowadays one can notice the emergence of a new social phenomenon which is the emergence of consumerism society. This group is shaped by frequent change of views, hierarchy of values and the search for ever newer methods of satisfying pleasure. In the world understood in this way, freedom becomes a tool for building the self. However, this is the myth of consumerism - in fact, the choice of a given product is dictated by the persuasion of the outside (advertising, spot or fashion). He also leads him to escalate social inequalities.

Key words: consumerism society, freedom, individualism, modernity, *homo consumers*

Bibliografia:

Back U., *Spółeczeństwo ryzyka. E drodze do innej rzeczywistości*, Warszawa 2002.

Baudrillard J., *Spółeczeństwo konsumpcjonistyczne – jego mity i struktura*, Warszawa 2006.

Baudrillard J., *Spółeczeństwo konsumpcyjne. Jego mity i struktura*, tłum. S. Królak, Warszawa 2006.

Bauman Z., *Konsumenci w społeczeństwie konsumentów*, Łódź 2007.

Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000.

Baumman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, Kraków 2006.

Beck U., *Europa kosmopolityczna: społeczeństwo i polityka w drugiej nowoczesności*, tłum. S. Cieślak, Warszawa 2002.

Boudrieus P., *Dyskusja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, tłum. P. Biłos, Warszawa 2005¹ Por. M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002.

Brewer J., *Was können wir aus der Geschichte der früher Neuzeit für die moderne Konsumgeschichte lernen?* [w:] *Europäische Konsumgeschichte*, pod red. H. Siegrist, H. Kaelble, J. Kock, Frankfurt am Main 1998.

Bylok F., *Konsumpcjonizm, konsument i społeczeństwo konsumpcjonistyczne we współczesnym świecie*, Katowice 2013.

Bylok F., Swadźka U., Walczak-Duraj D., *Praca i konsumpcja w perspektywie tworzenia ładu aksjologicznego*, Katowice 2017.

Dylus A., *Czy przegraliśmy niedzielę? O sensie świętowania*, [w:] „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społeczne Myśli Kościoła” nr 3/4 (2007).

Fromm E., *Rewizja psychoanalizy*, Warszawa – Wrocław 1998.

Klein N., *No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies*, Londyn 2003.

Krajewski M., *Konsumpcjonizm i współczesność. Współczesność w pewnej perspektywie rozumienia świata społecznego*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3 (1997).

Lis S., *Pojęcie konsumpcji w socjologii i ekonomii*, [w:] *Społeczeństwo konsumpcyjne. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, pod red. D. Markowskiego, P. Stłaka, Tarnobrzeg 2008.

Marks K., Engels F., Krytyka ekonomii politycznej - Tom pierwszy - Księga I - *Proces wytwarzania kapitału*, tłum. J. Malinowski, Warszawa 1951.

Patrzalek W., *Kulturowe determinanty konsumenckich zachowań*, Wrocław 2004.

Veblen T., *Teoria klasy próżniaczej*, Warszawa 1971.

Ziętek A., *Jean Baudrillard wobec współczesności. Polityka, media, społeczeństwo*, Kraków 2013.

Dobro dziecka w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

*„Jeśli podzielić ludzkość na dorosłych i dzieci, a życie na dzieciństwo i dojrzałość,
to tego dziecka na świecie i w życiu jest bardzo, bardzo dużo.
Tylko, że zapatrzeni we własną walkę, własną troskę, nie dostrzegamy go (...).
Urządziliśmy się tak, by nam dzieci najmniej przeszkadzały,
najmniej domyślały się, czym istotnie jesteśmy i co istotnie robimy”.*
Janusz Korczak „Jak kochać dziecko”

Wstęp

Wychowanie dziecka jest złożonym i odpowiedzialnym procesem, który rozpoczyna się w rodzinie i który wymaga wiele poświęcenia. Proces ten łączy się z wieloma trudnościami, ryzykiem i zagrożeniami jakie napotyka na swojej drodze młody człowiek. To właśnie rodzice dziecka powinni być jego pierwszymi opiekunami i najlepszymi nauczycielami. W czasie dorastania dziecko spotyka się z wzorcami zachowań przekazywanymi z zewnątrz kręgu najbliższej rodziny. W dobie powszechnie głoszonego kryzysu relacji rodzinnych oddziaływanie środowiska zewnętrznego na kształtowanie osobowości, charakteru, postaw i poglądów dziecka wydaje się mieć znaczącą przewagę nad autorytetem rodziców. Raport z ogólnopolskiego badania kompetencji wychowawczych rodziców wskazuje, że współcześni rodzice nie czują się pewnie i swobodnie w roli wychowawców swoich dzieci¹. Wobec

¹ Wyniki raportu z ogólnopolskiego badania kompetencji wychowawczych rodziców wskazują, że poziom kompetencji wychowawczych rodziców nie jest wysoki. W skali ocen 2–6 celującej oceny nie uzyskała żadna osoba badana, zaledwie 2% rodziców wykazało umiejętności rodzicielskie ocenione oceną bardzo dobrą, 6% oceną

czego państwo wyszło naprzeciw potrzebom i budując strukturę systemową, objęło również nim rodziny. Władze państwowe podjęły inicjatywę wspomagając rodziców w wypełnianiu ich funkcji rodzicielskich, biorąc sobie za podstawę idee dobra dziecka.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawianie mechanizmu państwowej ochrony dziecka jak i również rodziny, zawartej w ustawie zasadniczej. Również zamiarem analizy dyspozycji zawartych w art. 72 Konstytucji RP jest wykazanie zależności pomiędzy rzeczywistym funkcjonowaniem dziecka w społeczeństwie a oddziaływania struktury społecznej, systemowej i państwowej na niego. Prowadzi to do wniosku, iż to właśnie rodzice dziecka w pierwszej kolejności powinni zadbać o zabezpieczenie odpowiednich warunków niezbędnych dla prawidłowego rozwoju dziecka. Natomiast, obowiązkiem państwa jest jedynie wspomaganie rodzin niewydolnych wychowawczo zarówno pod względem emocjonalnym, jak i materialno-finansowym. Konstytucja nakazuje kształtowanie polityki społecznej i gospodarczej państwa, która uwzględnia dobro rodziny, ze wskazaniem konieczności podjęcia dodatkowych, szczególnych działań ochronnych w stosunku do rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej.

I. Podstawowe definicje: *dziecko a dobro dziecka i ochrona praw dziecka*

W ustawie zasadniczej brak jest wprost wyrażonej definicji dziecka. Aczkolwiek pośrednio, dokonując analizy przepisów Konstytucji można stwierdzić, że dzieckoto osoba nie-

dobrą, aż 41 % rodziców otrzymało ocenę mierną, a 17% ocenę niedostateczną. Zob. Ogólnopolskie badanie kompetencji wychowawczych rodziców. Raport z badań <http://www.madrzyrodzice.pl/pl/o-programie/badania/>; www.brpd.gov.pl.

pełnoletnia². Regulacja ta odzwierciedlona jest również w ustawodawstwie zwykłym. Jak wskazano w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 października 2011 r., "granica pełnoletności w systemie prawa polskiego jest jedna i ustalona na poziomie lat 18"³. Jednocześnie ustawodawca dopuszcza wyjątek polegający na nabyciu pełnoletności przez osoby poniżej 18 lat, które zawarły małżeństwo. Możliwe w świetle Konstytucji RP są więc szczególne regulacje umożliwiające wcześniejsze nabycie pełnoletności przez dany podmiot, mimo braku ukończenia 18 roku życia. Ze wspomnianych przepisów można wyprowadzić sztywną granicę, zgodnie z którą dzieckiem jest osoba fizyczna niemająca ukończonego 18 roku życia⁴. Oznacza to, że osoby, które ukończyły 18 lat, nie są objęte ochroną wyrażoną w art. 72 Konstytucji RP, którego dotyczy ten artykuł. Jednak normy ustawodawstwa zwykłego mogą przewidywać sytuację, w których "dziecko" jest traktowane w sposób zbliżony lub identyczny jak osoba dorosła, np. w zakresie odpowiedzialności karnej nieletniego lub nawiązania stosunku pracy po ukończeniu 16 roku życia. Mimo takiej regulacji *in casu* w świetle Konstytucji RP status dziecka jest identyczny jak w innych wypadkach i podmiot taki jest chroniony przez art. 72.

Kontynuując analizę przedmiotowego przepisu, należy wskazać, iż z uwagi na swą niedojrzałość dziecko, wymaga ochrony nie tylko ze strony rodziców, ale i również ze strony władz publicznych. Działania władz mogą być zainicjowane przez każdego, kto ma na uwadze tzw. dobro dziecka, zwłaszcza w ciężkich sytuacjach, w których istnieje konieczność ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem

² B. Banaszek., *Komentarz Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, do art. 48 ust. 1.

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2011 r., OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80.

⁴ Tamże.

i demoralizacją (o czym później). Inicjatorem działań nie musi być krewny dziecka ani osoba w jakikolwiek inny sposób związana z dzieckiem, np. z jego wychowaniem. Chodzić tu nawet o interwencję naruszającą autonomię rodziny, której nie życzyliby sobie rodzice bądź prawni opiekunowie dziecka. Jak słusznie zauważa Andrzej Grzejdziak "możliwość sprawowania kontroli nad sposobem wykonywania władzy rodzicielskiej jest gwarancją ochrony praw dziecka do właściwego wychowania w rodzinie respektującej jego prawa"⁵.

Celem tej ochrony jest dobro dziecka, które "stanowi konstytucyjną klauzulę generalną, której rekonstrukcja powinna się odbywać poprzez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych⁶. Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są wszelkie regulacje w sferze stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi"⁷. Ustawodawca konstytucyjny biorąc to pod uwagę, że dziecko w większości sytuacji nie jest zdolne do samodzielnego kierowania swoim postępowaniem oraz wynikającymi z niego życiowymi możliwościami i problemami, musiał określić w Konstytucji RP ochronę dziecka i wskazać chociaż ramowo, kto i w jakim zakresie jest zobowiązany i uprawniony do wychowywania dziecka i zajmowania się jego sprawami⁸. Zatem, należałoby stwierdzić, że celem omawianej ustawy a konkretnie 72 artykułu, jest nie tylko upodmiotowienie dziecka i zapewnienie mu stosownej ochrony, ale też stworzenie

⁵ A. Grzejdziak., *Prawo do wychowania w rodzinie*, [w:] B. Banaszak., A. Preisner (red.), *Prawa*, s. 484.

⁶ B. Banaszek., *Komentarz Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, do art. 48 ust. 1.

⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.

⁸ L. Garlicki., Artykuł 72, [w:] *Garlicki., Konstytucja*, t. 3, s. 4, Nb 5.

ram ustawowych, które będą zapewniać ochronę wraz z utworzeniem instytucji Rzecznika Praw Dziecka.

Co więcej, zawarte w w/w ustawie przepisy można interpretować nieco szerzej. A mianowicie konstytucja stanowiąc o ochronie i poszanowaniu godności formułuje tym samym obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka. Człowieka co oznacza że również dziecka. Norma ta nie ma wyłącznie charakteru negatywnego, sprowadzonego do zakazu ingerencji, ale ma również charakter pozytywny, w ramach którego organy władzy publicznej zobowiązane zostały do świadczenia konkretnych wartości służących poszanowaniu godności. Przy czym tak jak w przypadku poszanowania i ochrony godności człowieka tak i w przypadku dziecka chodzi o ochronę jego godności nie tylko w sferze jego życia osobistego, ale również i w sferze socjalnej⁹. Warunkiem poszanowania godności jest między innymi istnienie pewnego minimum materialnego, zapewniającego jednostce możliwość samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie oraz stworzenie każdemu człowiekowi szans na pełny rozwój osobowości w otaczającym go środowisku kulturowym i cywilizacyjnym¹⁰. Ponadto, zakaz naruszania godności człowieka ma charakter bezwzględny i dotyczy wszystkich, a więc jest adresowany nie tylko do organów władzy publicznej, ale również i innych podmiotów. Wobec tego, ochrona godności człowieka, w tym także ochrona godności dziecka, ma nie tylko wertykalny, ale i horyzontalny wymiar obowiązywania¹¹.

W kształtowaniu pojęcia dobra dziecka a tym samym w ochronie praw dziecka, istotną rolę odgrywa prawidłowe ukształtowanie więzi rzeczywistego pochodzenia dziecka. Z

⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7 stycznia 2004 r., sygn. K 14/03, OTK ZU 2004, n r 1, poz. 1.

¹⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 kwietnia 2001 r., sygn. K. 11/00, ZU OTK z 2001r., n r 3 poz. 54.

¹¹ Tamże.

uwagi na to, że najpełniejsza realizacja zasady dobra dziecka dokonywać się może poprzez zapewnienie możliwości jego wychowania w rodzinie, a w szczególności w rodzinie naturalnej. Więc poprzez pieczę sprawowaną przez osoby związane z dzieckiem więzią biologiczną¹². Ten rodzaj uwydatnia nam pewnego rodzaju preferencję więzi biologicznej kojarzonej z dobrem dziecka. Jednak, preferencja ta ulega pewnym modyfikacjom, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, doznaje ograniczeń, gdy potrzeba ochrony dziecka wymaga zachowania stabilnych relacji rodzinnych wcześniej ukształtowanych pomiędzy dzieckiem a osobami mającymi przymiot rodziców prawnych¹³. Słusznie zauważa Trybunał Konstytucyjny, że regulacja konstytucyjna nie przesądza bezpośrednio o formach i mechanizmach filiacji dziecka pozamałżeńskiego, jednocześnie wskazując, że prawo ojca naturalnego do ustalenia ojcostwa może znajdować oparcie w zasadzie ochrony praw dziecka wyrażonej w art. 72 ust. 1 zd. 1 Konstytucji, mając na względzie inne wartości zasadnicze¹⁴.

Ponadto, w sferze oddziaływania prawa dziecka zasadniczą rolę pełnią dwie funkcje. Pierwsza chroni dziecko przed nadmierną ingerencją ze strony organów władzy publicznej w sferze jego życia rodzinnego, prywatnego oraz osobistego¹⁵. Zasada proporcjonalności czyli zakaz nadmiernej ingerencji, wyznacza ramy tej wnikliwości – kontroli, na treść której składają się zarówno wymogi formalne, jak i materialne z art. 31 ust. 3. Chodzi tutaj głównie o to, że ograniczenia praw i wolności dziecka mogą być ustanowione wyłącznie w formie ustawy oraz mogą być one ustanowienie o ile są konieczne w

¹² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK ZU 2000, n r 1, poz. 3.

demokratycznym państwie, dla ochrony interesu publicznego wyrażającego się w ochronie takich wartościach jak: bezpieczeństwo publiczne, porządek publiczny, środowisko naturalne, zdrowie publiczne, moralność publiczne oraz wolności i prawa innych osób. Zaś wymóg konieczności ustanowienia ograniczeń należy, zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, zweryfikować poprzez odpowiedź na pytanie, czy „tego samego efektu nie można było osiągnąć przy użyciu innych środków, mniej uciążliwych dla obywatela, słabiej bądź bardziej ingerujących w sferę jego praw i wolności”¹⁶. Zasada proporcjonalności jako zasada ogólna konstytucyjnego katalogu praw i wolności odnosi się do wszystkich praw i wolności określonych w tym katalogu, a więc także do praw i wolności dziecka¹⁷.

Z kolei z drugiej, wynika obowiązek państwa w zapewnieniu ich realizacji. To oznacza, że po stronie państwa, rozumianego szeroko jako wszelkie organy władzy publicznej oraz instytucje i ludzie, którzy wykonują prace zlecone na rzecz i w imieniu państwa, istnieje obowiązek bądź stworzenia odpowiednich mechanizmów niezbędnych dla realizacji praw i wolności dziecka, bądź też obowiązek świadczenia pewnej wartości. Pierwszy z tych obowiązków określany jest w literaturze przedmiotu jako proceduralny obowiązek pozytywny. Ma on wymiar zarówno sensu stricte procesowy, jak i też instytucjonalny. Konstytucyjną formą tych obowiązków są środki ochrony praw i wolności z prawem do sądu na czele, tj. art. 45 w zw. z art. 77 ust. 2 i art. 78, zaś powiązaniem bezpośrednio z prawami dziecka jest obowiązek wysłuchania dziecka w toku ustalania jego praw i w miarę możliwości uwzględ-

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 listopada 2000 r., P 12/99, OTK ZU 2000, nr 7, poz. 260.

niania zdania dziecka, tj. art. 72 ust. 3 oraz obowiązek powołania Rzecznika Praw Dziecka - art. 72 ust. 4¹⁸.

Natomiast, drugi ze wskazanych wyżej obowiązków państwa określany jest jako materialny obowiązek pozytywny¹⁹. Jego podstawą jest świadczenie jakiejś wartości, wynikającej z materialnej treści tych praw i wolności. Przykładowo Konstytucja stanowiąc o obowiązku pobierania nauki do 18 roku życia, tj. art. 70 ust. 1 zd. 2 nałożyła w ten sposób na państwo obowiązek stworzenia odpowiedniego systemu oświaty, gwarantującego wypełnienie tego obowiązku, tj. art. 70 ust. 1 zd. 3.

Podsumowując, prawa dziecka regulując stosunki między dzieckiem a państwem, wyznaczają zarówno zadania państwu, jak i granice jego ingerencji w sferę życia dziecka. W praktyce, obowiązywanie co do zasady tych praw nie wyklucza prawa ustawodawcy do formułowania obowiązków związanych z poszanowaniem i ochroną tychże praw pod adresem podmiotów prywatnych, zarówno osób fizycznych, jak i osób prawnych prawa prywatnego. W kontekście dyspozycji zawartych w art. 72 ust. 1 zd. 2 Konstytucji, stanowiącym o ochronie dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzymskiem i demoralizacją, czy też norm z art. 40 zd. 2 stanowiących o zakazie stosowania kar cielesnych, staje się to naturalne. Dochodzi zatem do pośredniego obowiązywania większości zasad zawartych w ustawie nadrzędnej, w przepisach dotyczących ochrony praw dziecka. Mimo, iż konstytucja RP, „nie definiuje samodzielnie elementów określających pojęcie dobra dziecka”. W ocenie sędziów „dobro dziecka stanowi swoistą konstytucyjną klauzulę generalną, której rekonstruk-

¹⁸ Ustawa z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, (Dz. U. Nr 6, poz. 69).

¹⁹ L. Garlicki., *Prawo o do życia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Gdańsk 2004, t. XII, s. 57-68

cja powinna się odbywać poprzez odwołanie do aksjologii konstytucyjnej i ogólnych założeń systemowych²⁰.

Wobec powyższego, oznacza to, iż klauzula „dobro dziecka” jest klasyczną klauzulą generalną pierwszego typu. Bowiem, zawiera w sobie upoważnienie organu stosującego prawo do dokonania w oparciu o kryteria pozaprawne indywidualizowanej oceny w odniesieniu do konkretnej sytuacji. W przypadku klauzul pierwszego typu organ stosujący prawo uprawniony jest do rozstrzygnięcia kwestii prawnej w zależności od oceny sytuacji występującej w danym konkretnym przypadku. Jest to więc ocena dokonana w oparciu o indywidualizację sprawy, będąca pomocą w podjęciu decyzji w której organ stosujący prawo może uwzględnić powszechne poglądy co do tego, co sprzyja, a co nie sprzyja na przykład „dobru dziecka”, jednak jego decyzja uzależniona jest przede wszystkim od oceny danego konkretnego przypadku. Mogą to być na przykład ustalenia Trybunału Konstytucyjnego dokonane w sprawie K 18/02, zgodnie z którymi „(...) jednym z elementów konstytuujących pojęcie dobra dziecka jest prawidłowe ukształtowanie więzi filiacyjnych”, co wynikać ma z takiego pojmowania dobra dziecka, które akcentuje przede wszystkim interes małoletniego związany z zapewnieniem odpowiednich warunków wychowania i rozwoju²¹. Warto dodać, że dobro dziecka jest uzupełnieniem wartości, jaką jest

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK ZU 2003, nr 4, poz. 32.

²¹ Tamże; zob. też: M. Dobrowolski., *Status prawny rodziny świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999 r., s. 30; E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP: uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007 r., s. 132; zob. też: L. Garlicki., *Artykuł 72*, [w:] L. Garlicki., *Konstytucja*, t. 3, pkt 3, Warszawa 2003 r., s. 2-3.

dobro rodziny z art. 18 Konstytucji RP²². Wobec czego, prawa dziecka, a zwłaszcza prawo do jego ochrony, nie podlegają ograniczeniom wynikającym z art. 81 Konstytucji RP²³.

II. Analiza art. 72 Konstytucji

2.1 Zakres ochrony praw dziecka

Polski ustawodawca stwierdza, że nie można interpretować zasad dotyczących ochrony dziecka w oderwaniu od zasad dobra rodziny, ochrony macierzyństwa z uwagi na funkcję dziecka w rodzinie czyli swoistego kreatora rodziny. Rodzina jest też niezbędnym środowiskiem dla jego prawidłowego rozwoju. Dlatego ochrona i pomoc państwa udzielana rodzinie zajmuje szczególne miejsce w normach systemowych.

Jak już zostało wspomniane powyżej, konstytucja RP reguluje dobro dziecko w artykule 72. Normy zawarte w tym przepisie w czterech ustępach regulują kilka zagadnień związanych z ochroną praw dziecka. W ust. 1 przepis ten ustala obowiązek władz publicznych do zapewnienia ochrony prawom dziecka. Z obowiązkiem tym łączy się prawo każdej osoby do żądania ochrony dziecka przed szczególnie drastycznymi naruszeniami jego praw. Kolejno, w ust. 2 omawiany przepis ustala zasadę priorytetu roli rodziców w sprawowaniu opieki nad dzieckiem i subsydiarnej roli władz publicznych w tym zakresie, jeżeli z jakichś powodów rodzice swoich praw rodzicielskich wykonywać nie mogą. W ust. 3 uznana została podmiotowość konstytucyjnoprawna dziecka i wynikające stąd jego uprawnienia proceduralne, w toku ustalania jego praw. W ust. 4 ustawodawca przewidział istnienie urzędu Rzecznika Praw Dziecka, nakazując usta-

²² M. Dobrowolski., *Status prawny rodziny* świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskie, Warszawa 1999 r., s. 30; zob. też: E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP: uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007 r., s. 132.

²³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 kwietnia 2001 r., K 11/00, OTK 2001, Nr 3, poz. 54.

wodawcy zwykłem uregulować jego kompetencje i sposób powoływania²⁴.

Zasadniczymi elementami tej regulacji jest norma, zgodnie z którą dobro dziecka jest wartością chronioną konstytucyjnie. Obowiązek ten spoczywa na rodzicach, jak i również – zgodnie z zasadą subsydiarności – na władzach publicznych. Z obowiązkiem tym łączy się prawo każdej osoby do żądania ochrony dziecka przed szczególnie niebezpiecznymi naruszeniami jego praw oraz prawo dziecka do bycia wysłuchanym w toku ustalania jego praw. Treść art. 72 ust. 1 zd. 1 i 2 jest klauzulą zabezpieczającą prawidłowe wychowanie dziecka przez rodziców oraz dobro tego dziecka w procesie wychowania. Przede wszystkim przepis ten przewiduje ochronę dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, w tym także w toku wychowania dziecka, a więc w relacjach rodzice – dzieci. Zatem, w sytuacji gdy rodzice nie są w stanie sprostać wychowaniu dziecka albo zostają ograniczeni lub pozbawieni władzy rodzicielskiej, dyspozycja zawarta w art. 72 ust. 2 zapewnia dzieciom pomoc i opiekę państwa²⁵. Co oznacza jednoznacznie, że jest pewnego rodzaju zabezpieczeniem nie tylko podstawowych potrzeb bytowych najmłodszych obywateli ale i również gwarancją wykorzystania ich możliwości i obowiązków edukacyjnych oraz prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie.

Konstytucja adresuje prawa i wolności do każdej osoby bądź każdego obywatela, niezależnie od ich wieku. Oznacza to, że dziecko jest podmiotem wszystkich praw i wolności konstytucyjnych, których podmiotem mogą być inne osoby

²⁴ M. Sajfan., L. Bosek., *Konstytucja RP*. Tom I. Komentarz do art. 1–86, do art. 72.

²⁵ Tamże.

lub obywatela, tj. wolności sumienia czy wyznania²⁶. Ze względu na zróżnicowany charakter swojego rozwoju, dziecko nie może realizować samodzielnie bez ingerencji rodziców większości swoich praw i wolności. Jego podmiotowość prawna nie jest bowiem każdorazowo równa jego zakresowi zdolności do działania. Stąd w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego przyjęto, że pojęcie ochrony praw dziecka należy rozumieć jako nakaz zapewnienia ochrony interesów małoletniego, który w praktyce sam może jej dochodzić w bardzo ograniczonym zakresie²⁷.

Zakres ochrony dziecka obejmuje również płód w łonie matki co pozwala uznać, że dziecko jest chronione w świetle art. 72 od poczęcia, aż do momentu ukończenia 18 roku życia, co wielokrotnie potwierdza również orzecznictwo²⁸. Również zakres działalności Rzecznika Praw Dziecka określony w art. 2 ust. 1 ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, także potwierdza, że "dzieckiem jest istota ludzka od poczęcia"²⁹. Takie założenie, nie zmienia jednak fakt, że większość przepisów Konstytucji RP dotyczących dzieci z powodów naturalnych odnosi się do

²⁶ A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. I, red. P. Kardas., T. Sroka., W. Wróbel., Warszawa 2012, s. 766.

²⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32 oraz 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80.

²⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 maja 1997 r. K 26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19; zob. też: G. Kowalski., *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) *Prawo rodzinne w dobie przemian*, (red.) P. Kasprzyk., P. Wiśniewski., Lublin 2009, s. 44 i n.; zob. też: M. Bartoszewicz., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczowska (red.), Warszawa 2014 r., art. 72, s. 150.

²⁹ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz. U. 2017.0.922.

dzieci już narodzonych, np. art. 70 ust. 3, statuujący ich prawo do nauki³⁰. Nie zmienia jej też dopuszczalność aborcji w określonych prawem przypadkach³¹.

W tym miejscu należy dodać, że obowiązek państwa ochrony dzieci zawarty w art. 72 ust. 1 i 2 odnosi się do wszystkich dzieci. Ma on zastosowanie niezależnie od ich sytuacji rodzinnej czy sytuacji materialnej. W doktrynie podkreśla się trafnie, że obowiązek opieki powinien przybierać zróżnicowaną intensywność zależności od stopnia możliwości i chęci rodziców zajmowania się sprawami dziecka³². Ochrona dzieci jest niezależna od tego, czy pochodzą one z małżeństwa czy nie. Jednak ochrona praw dzieci pozamałżeńskich nie jest wyraźnie przewidziana w Konstytucji RP. Można ją jednak wyprowadzić z ogólnej zasady równości wyrażonej w art. 32 (zasada równości obywateli wobec prawa) Konstytucji RP. Jest także bezsporna w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego³³ oraz wiążących RP aktach prawa międzynarodowego³⁴. Treść omawianego artykułu przesądza, też o sytuacji dzieci, które znajdują się pod władzą RP, niezależnie od ich obywatelstwa. Ochronie podlegają więc również dzieci, które tylko czasowo znalazły się na terytorium RP, np. uchodźcy³⁵.

³⁰ M. Bartoszewicz., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 r., art. 72, s. 151.

³¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 maja 1997 r., K 26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19.

³² L. Garlicki., *Prawo do życia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Gdańsk 2004, t. XII, s. 59-62.

³³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.

³⁴ T. Smyczyński., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 118-119.

³⁵ P. Winczorek., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008. s. 175; zob. też: L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej* 218

Kategorycznie należy stwierdzić, iż z normy zawartej w art. 72 ust. 1 wynika bezwzględnie zakres stosowania prawa ochrony dziecka do wszystkich dzieci, niezależnie od pochodzenia, obywatelstwa, statusu itp. Warunkując je jedynie znajdowaniem się pod władzą państwa polskiego. Z kolei, ustęp 2 i 3 tego przepisu wskazuje, że adresatem jest każde dziecko, co do którego odnoszą się przesłanki zawarte w przepisach. Natomiast adresatem wtórnym tych regulacji są organy władzy publicznej.

2.2. Treść zasady ochrony dobra dziecka

Na początku należy uznać, że określenie i wyznaczenie zadań mających na celu ochronę dziecka należy każdorazowo do ustawodawcy zwykłego. Jednak niektóre elementy opieki państwa nad dzieckiem są uregulowane w samej Konstytucji RP³⁶. Dotyczy to ochrony dziecka w zatrudnieniu (art. 65 ust. 3 Konstytucji RP), ochrony zdrowia dziecka (art. 68 ust. 3 i 5 Konstytucji RP) oraz prawa dziecka do nauki (art. 70 ust. 1, 2 i 4 Konstytucji RP).

Sama ochrona dziecka może przybrać różnorodne formy. Zawsze jednak musi ona pozostawać w zgodności z istotą praw dziecka³⁷. Niewątpliwie pierwotnym prawem dziecka jest prawo do wychowania w rodzinie (art. 18 w zw. z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP). Dziecko ma też prawo do nauki, które potwierdzone jest w art. 70 Konstytucji RP oraz prawo do ochrony zdrowia (art. 68 ust. 3). Mimo braku wskazania tego wprost w przepisie, nale-

Polskiej. Komentarz, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 3; zob. też: Wyrok NSA z 24.9.2001 r., V SA 340/01, Legalis.

³⁶ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t.III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 114.

³⁷ E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007, s. 142-143.

ży uznać, że dziecko ma prawo do zapewnienia mu minimalnego standardu życia np. prawa do mieszkania, na tych samych zasadach, jak dotyczy to osób dorosłych³⁸. W tej sytuacji ochrona praw dziecka związana jest z obowiązkiem państwa zapewnienia szczególnej pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej (art. 71 ust. 1 zd. 2 Konstytucji RP). Odpowiedni poziom powinni zapewnić mu rodzice, ale w razie potrzeby, subsydiarnie państwo³⁹.

W związku z tym, państwo ma obowiązek uwzględniać zasadę dobra dziecka w swoim ustawodawstwie. Co determinuje kształt poszczególnych rozwiązań instytucjonalnych – przede wszystkim w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁴⁰. Zasada ta powinna być także wzorem przy wykładni tych poszczególnych przepisów, które dotyczą pozycji dziecka w społeczeństwie. Nakaz ochrony dobra dziecka stanowi podstawową, nadrzędną zasadę polskiego systemu prawa rodzinnego, której podporządkowane są wszelkie regulacje w sferze stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi⁴¹.

Zasada dobra dziecka może być realizowana w najbardziej pełnym wymiarze poprzez zapewnienie mu możliwości wychowania w rodzinie, związane z dzieckiem więzią biologiczną. Jak zauważa *Lech Garlicki* "Realizacja "dobra dziecka" polega na zapewnieniu mu wzrastania w pełnej rodzinie w

³⁸ T. Smyczyński., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 129-130.

³⁹ Tamże, s. 130.

⁴⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.

⁴¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z: 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32 oraz 11 października 2011 r., K 16/10, OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80; 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2, pkt 5.1; zob. też: J. Winiarz, J. Gajda., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 35-36.

warunkach odpowiadających godności istoty ludzkiej, przy poszanowaniu podmiotowości dziecka i przy zapewnieniu niezbędnej pomocy i opieki ze strony władz publicznych⁴². Wynika z tego, że państwo powinno chronić rodziny przed podziałem, np. poprzez zasadę uwzględniania dobra dziecka w postępowaniu rozwodowym i wyroku orzekającym o rozwodzie⁴³. Zasada dobra dziecka wyrażająca prymat więzi opartych na rzeczywistym pochodzeniu biologicznym odzwierciedla więc dominującą tendencję, co nie wyklucza, że przy zaistnieniu pewnych warunków dobro dziecka będzie wymagało odwołania się do innych przesłanek kształtowania relacji rodzinnych, w których interes dziecka przeważa nad interesem rodziców biologicznych. Skutkiem tego, przy uwzględnieniu zasady dobra dziecka, ochronę konstytucyjną uzyskają stosunki rodzinne oparte o inne więzi⁴⁴.

Również na poziomie konstytucyjnym ustalono prawo każdej osoby do żądania ochrony dziecka przed szczególnie drastycznymi naruszeniami jego praw, tj. przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją. Wyliczenie takie może zostać co prawda uznane za enumeratywne, ale w świetle art. 72 ust. 1 zd. 1 zasada uwzględniania dobra dziecka może być podstawą do ingerencji państwa również w innych sytuacjach niż te określone w art. 72 ust. 1 zd. 2⁴⁵. Rozważając w konkretnej sytuacji istnienie dobra dziecka – nie należy przypisywać pierwszorzędnego znaczenia poziomowi dostatku gospodar-

⁴²⁴² L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t.III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 13.*

⁴³ M. Bartoszewicz., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 r., art. 72, s. 153.*

⁴⁴ E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2007, s. 133.*

⁴⁵ Tamże, s. 142-143.

stwa domowego, w którym się ono wychowuje. Odebranie dziecka rodzicom wyłącznie z powodu ich niedostatku – jako zagrożenia dla ewentualnej demoralizacji dziecka – "byłoby jaskrawym naruszeniem intencji ustawodawcy"⁴⁶. Oznacza to, że organy władzy państwowej podejmując analizę w konkretnej sprawie, powinny mieć na uwadze okoliczności indywidualne dziecka. A rozważając nad decyzją ostateczną powinni orzekać zgodnie z prawem ale i również prawem dziecka, którym jest prawo wychowania w rodzinie jego pochodzenia. Bowiem ubytki materialne nie stanowią przeszkody do rozwoju i funkcjonowania dziecka. W ciężkich przypadkach, może okazać się że wartości materialne nie wpływają istotnie na hamowanie zdolności jednostki albo są wręcz uzupełnione innymi okolicznościami pozwalającymi dziecku na prawidłowe wzrastanie, co mogłoby być uniemożliwione w innym środowisku. Pomimo, iż zmiana okoliczności przebywania dziecka zgodnie z przepisami byłaby właściwa.

Kolejnym środkiem ochrony dziecka, który ma na celu ochronę dziecka przed wymienionymi w art. 72 ust. 2 zd. 1 zjawiskami, może być ustanowienie kuratora⁴⁷. Celem zastosowania tegoż środka jest ochrona interesów dziecka przed zaniechaniem rodziców, jak również przed możliwym instrumentalnym potraktowaniem go przez jedno z nich⁴⁸. Analizowany przepis w swojej treści nie przewiduje w swym zakresie włączeń. A wiąże się to z tym, że ochrony dziecka może żądać również osoba trzecia wówczas, gdy dziecko pozostaje pod władzą swoich rodziców, wychowując się w rodzinie. Sytuacje

⁴⁶ M. Bartoszewicz., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 r., art. 72, s. 153-154.

⁴⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2.

⁴⁸ M. Safjan., L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, Tom I. Komentarz do art. 72, Legalis 2016, dostęp:13-01-2020.

takie dotyczą tylko sytuacji drastycznych⁴⁹. Życie rodzinne w postrzeganiu prawnym jest chronione przez art. 47 Konstytucji RP. I nie można tutaj zapomnieć o podstawowym konstytucyjnym prawie rodziców do decydowania o wychowaniu ich dziecka.

Odnosząc się do literalnego brzmienia art. 72 ust. 1 zd. 2, który nadaje każdemu prawo do żądania od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, należy wskazać, że uprawnienie to zostało przyznane wszystkim podmiotom prawnym. Zatem, obejmuje ono również podmioty prywatne, tj. osoby fizyczne, prawne, jak i jednostki organizacyjne niemające charakteru osób prawnych, co sprawia, że traktuje się je jako powszechnie dostępne *actiopopularis*⁵⁰. Co istotne, dla wystąpienia z takim żądaniem nie jest konieczne wykazanie istnienia w danej sytuacji interesu prawnego albo interesu prawnego związanego z danym dzieckiem⁵¹. Natomiast, pomoc państwa w pierwszej kolejności powinna polegać na wsparciu rodziców dzieckadążących do ochrony dziecka przed przejawami patologii. Reakcja państwa na żądanie rodziców ma mieć charakter pomocniczy i współpracujący na poziomie ochrony dziecka przed przekazywaniem mu treści demoralizujących lub przemocy w szkole. Dyspozycja wynikająca z art. 72 ust. 1 zd. 2 nie wyłącza prawa rodziców do zwrócenia się do organów władzy publicznej o ochronę ich dzieci np. organu pro-

⁴⁹ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 5.*

⁵⁰ E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2007, s. 140.*

⁵¹ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 5.*

wadzącego postępowanie karne lub sądu opiekuńczego. Wyraziste wydaje się to, w sytuacji gdy pozbawieni będą oni władzy rodzicielskiej lub nie będą mogli jej w danej sytuacji wykonywać, ze względu na konflikt ich interesów z interesem dziecka⁵².

Pojęcia przemocy, okrucieństwa, wyzysku i demoralizacji wydają się mieć znaczenie autonomiczne, nawet jeżeli pojęcie przemocy występuje w niektórych ustawach zwykłych⁵³, a pojęcie wyzysku zdefiniowane jest w KC⁵⁴. W doktrynie wskazuje się, że te pojęcia dotyczą "zarówno sposobu traktowania i wychowania dzieci przez ich rodziców, ale i sposobu oddziaływania świata zewnętrznego na dziecko i jego rozwój"⁵⁵. Zazwyczaj przemoc będzie polegać na naruszaniu praw dziecka a zwłaszcza jego godności, poprzez jego bicie, stosowanie kar cielesnych czy drastyczne formy wykorzystania seksualnego. Dobro dziecka uwzględniają tu zwłaszcza przepisy kodeksu karnego, penalizując takie czyny, jak: znęcanie się, tj. art. 207 k.k. czy uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego, tj. art. 211 k.k..Zjawisko przemocy może pojawić się również w relacjach rodzinnych. Ochrona praw dziecka oznacza w tej sferze ochronę go przed przemocą domową oraz przestępstwami przeciwko rodzinie. Sytuacja taka jest uregulowana w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W zakresie tej ochrony można wskazać, prawo do eksmisji

⁵² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2.

⁵³ Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.

⁵⁴ E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007, s. 140

⁵⁵ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 5.

osoby stwarzającej zagrożenie⁵⁶ oraz przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczące zakazastosowania kar cielesnych.

Natomiast, pojęcie okrucieństwa nie jest definiowane ani w Konstytucji RP, ani w ustawodawstwie zwykłym. Dlatego, należy je rozumieć w sposób zbliżony do przemocy⁵⁷, z uwzględnieniem iż okrucieństwo ukierunkowane będzie bardziej na sferę psychiczną niż fizyczną dziecka. Przykładami okrucieństwa niestanowiącego przemocy fizycznej mogą być np. upokarzanie czy drastyczne wyszydzanie⁵⁸. Z kolei, wyzysk należy rozumieć czysto materialnie, to znaczy w odniesieniu do pracy dziecka i uzyskiwania przez nie z tej pracy dochodów. Wyzysk dotyczyć więc będzie wykorzystywania dziecka do pracy ponad jego siły w sposób przemijający lub stały za wynagrodzenie nieodpowiadające wartości tej pracy. Ochrona ta dotyczy również zatrudniania dzieci, które ukończyły 16 lat.

Pod pojęciem demoralizacji należy rozumieć wszelkie działanie antywychowawcze, w szczególności prowadzące do lekceważenia norm społecznych. Głównie chodzi tutaj o normy prawne i moralne. W tym zakresie dobro dziecka określają w tym wypadku przepisy kodeksu karnego, penalizując takie czyny, jak: rozpijanie małoletniego, tj. art. 208 k.k., czy porzucenie, tj. art. 210 k.k.. Również należało by tutaj przytoczyć ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich⁵⁹.

Inicjatywę państwa w ochronę i dbanie o dobrostan dziecka uwypukla sytuacja, gdy rodzice pozbawieni są praw

⁵⁶ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 4 marca 2008 r., S 2/08, OTK-A 2008, Nr 2, poz. 33.

⁵⁷ M. Bartoszewicz., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014 r., art. 72, s. 153.

⁵⁸ Tamże, s. 153-154.

⁵⁹ Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. z 2014 r. poz. 382 ze zm.

rodzicielskich. Oczywiście nie chodzi tutaj jedynie o dziecko pozbawione władzy rodzicielskiej czyli sierotę lub osobę, której rodzice zostali pozbawieni takiej władzy. Lecz również każde dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej. Dotyczy to także okresu przed formalnym /sądowym pozbawieniem jego rodziców praw rodzicielskich. Pojęcie opieki rodzicielskiej powinno być przy tym rozumiane w sposób autonomiczny, a jego treść nie powinna być utożsamiana z pojęciem praw rodzicielskich w rozumieniu art. 48 Konstytucji RP (zasada ochrony władzy rodzicielskiej)⁶⁰. Art. 72 ust. 2 jest związany z art. 48 ust. 2 Konstytucji RP. Wyraźnie on wskazuje, że ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić jedynie na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. W razie zaś pozbawienia dziecka opieki rodzicielskiej dziecko posiada prawo podmiotowe do żądania opieki i pomocy od władz publicznych. I co warte uwagi, jest to niezależne od przyczyn, z powodu których doszło do pozbawienia dziecka opieki rodziców, np. śmierci rodziców lub pozbawiania ich przez sąd praw rodzicielskich, a więc również prawa do opieki nad dzieckiem. Pomimo też iż dobro dziecka jest normą konstytucyjną, ustawa ta nie określa szczegółowych rozwiązań, poprzez które dziecko pozbawione władzy rodzicielskiej ma podlegać opiece i pomocy władz państwowych. Dla ustawodawcy zwykłego oznacza to, że ma on swobodę kształtowania treści przepisów, które prowadzić będą do rozciągnięcia opieki nad dzieckiem i pomocy mu. Jednak każdorazowo jest on związany i zobligowany do zastosowania zasady dobra dziecka⁶¹. Formą ochrony państwa w tym wypadku może być, oddanie dziecka do publicznego zakładu wychowawczego, jednak rozwiązaniem najbardziej korzystnym dla dziecka jest

⁶⁰ E. Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007, s. 142.

⁶¹ Tamże, s. 142-143.

znalezienie mu opieki zastępczej⁶². Zgodnie z ideą zachowania zasady dobra dziecka władza państwowa powinna dążyć do tworzenia ośrodków pomocy czy też ochrony o charakterze bardziej zbliżonym do warunków rodzinnych, tj. rodzinnych domów dziecka. System pieczy zastępczej ma na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w wypadkach, niemożliwości jej sprawowania przez rodziców (art. 32 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej)⁶³. W kontekście art. 72 ust. 2 Konstytucji RP należy zwrócić uwagę na formy sprawowania pieczy zastępczej, które przewiduje art. 34 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Zgodnie z nim piecza zastępcza jest sprawowana w formie rodzinnej w postaci: rodziny zastępczej, spokrewnionej, niezawodowej oraz zawodowej. Również rodziny pełniące funkcję pogotowia rodzinnego i rodziny zawodowej specjalistycznej oraz rodzinnych domów dziecka, wspieranych przez rodziny pomocowe. W przypadku braku możliwości sprawowania nad dzieckiem pieczy w formie rodzinnej ustawa przewiduje sprawowanie jej w formie instytucjonalnej, tj. w formie placówki opiekuńczo-wychowawczej, z rozróżnieniem ich rodzajów, tj. rodzinnego, socjalizacyjnego, specjalistycznego-terapeutycznego lub interwencyjnego, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej czy interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego. I właśnie ta różnorodność form sprawowania pieczy zastępczej ma gwarantować pomoc i opiekę nad dzieckiem pozbawionym władzy rodzicielskiej.

⁶² T. Smyczyński., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 124-125; zob. też: Morawska., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007, s. 142.

⁶³ Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2018 r. poz. 998 ze zm.

Wiek, stopień dojrzałości, a także fakt przyznania dziecku w ustawodawstwie zwykłym ograniczonej zdolności do czynności prawnych, powinny wpływać na postępowanie z danym dzieckiem. Ustawodawca konstytucyjny uzależnił status dziecka od jego stopnia rozwoju umysłowego. Art. 72 ust. 3 Konstytucji RP odnosi się literalnie jedynie do procedury ustalania praw do dziecka⁶⁴. Konceptie tę należy rozumieć szerzej, to znaczy jako każde postępowanie, w którym przesądzane jest jakieś prawo podmiotowe dziecka np. w toku procedury jego leczenia i kwestii wyrażenia przez niego zgody na zabieg. Zatem, dyspozycja zawarta w ust. 3 omawianego artykułu, wyraża zasadę, że dzieci są chronione w postępowaniach ich dotyczących. Omawiany przepis tworzy prawo podmiotowe dziecka, którego treścią jest obowiązek wysłuchania go. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym **jest** jednym z podstawowych praw dziecka i jest elementem jego prawa do ochrony w postępowaniu prawnym go dotyczącym. Zgodnie z teorią Trybunału Konstytucyjnego prawo do wysłuchania dziecka traktowane jest jako "samoistna wartość konstytucyjna"⁶⁵. Procedura ta jest niezależna od zdolności do czynności prawnych samego dziecka⁶⁶. Przepis ten nie dotyczy "codziennego procesu wychowawczego w rodzinie"⁶⁷. Adresatem normy zawartej w art. 72 ust. 3 Konstytucji RP są organy władzy publicznej i osoby odpowiedzialne za dziecko. Do tej drugiej grupy należą

⁶⁴ P. Winczorek., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008. s. 175.

⁶⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnych z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2.

⁶⁶ T. Smyczyński., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 192-193.

⁶⁷ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 7.

przede wszystkim rodzice i opiekunowie dziecka, zarówno prawni, jak i w danej sytuacji faktyczni. Grupa ta może również obejmować osoby odpowiedzialne *in concreto* za ustalanie praw dziecka, np. lekarzy czy policjantów. Można przyjąć, że grono to obejmuje odpowiednio wszystkie podmioty uprawnione bezpośrednio i pośrednio do decydowania o ustaleniu praw do dziecka⁶⁸.

Literalna treść przepisu sugeruje, że obligatoryjne jest jedynie wysłuchanie dziecka. W tym kontekście można więc statuować prawo podmiotowe dziecka. Określone w art. 72 ust. 3 prawo dziecka "ujęte jest niejako w opozycji do podmiotów, do których należą ostateczne decyzje". Podmioty te stanowią "swoisty bufor między dzieckiem a światem zewnętrznym"⁶⁹.

Ustawodawca uzależnił dopuszczalność określonego postępowania od wysłuchania i zgody dziecka, które osiągnęło odpowiedni wiek. Dla przykładu zgoda dziecka, które ukończyło 13 lat, jest potrzebna dla jego przysposobienia, tj. art. 118 § 1k.r.o. czy zmiany nazwiska dziecka, tj. art. 88 § 4k.r.o.. Podobnie pobranie krwi w celu jej badania może nastąpić tylko za zgodą osoby, która ukończyła 13 rok życia, tj. art. 306 k.p.c.⁷⁰. Zatem, należy uznać, że brak zgody lub sprzeciw małoletniego spowoduje bezprawność działania określonych podmiotów np. w przypadku braku zgody na zabieg medyczny lub pobrania od małoletniego mającego ukończone 16 lat komórek, tkanek lub narządów w celu ich przeszczepienia na podstawie. Oczywiście przepisów tych nie można traktować jako naruszających art. 72 Konstytucji RP.

⁶⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 października 2011 r. (K 16/10, OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80).

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ T. Smyczyński., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 137.

Kolejnym prawem chroniący dziecko jest obowiązek wysłuchania go i uwzględnienia w miarę możliwości jego zdania nałożony na sądy rozpatrujące sprawy dotyczące ustalania praw dziecka⁷¹. Nie zawsze musi to być jednak bezpośrednie wysłuchanie dziecka na sali sądowej. Ustrojodawca określa formę i procedurę wysłuchania dziecka, uregulowaną systemowo. I może ona przybrać formę powołania go w postępowaniu sądowym na świadka, jest podmiotem samodzielnie uczestniczącym w czynnościach procesowych, co może być traktowane jako element prawa do wysłuchania⁷². Powyższe nie oznacza, że art. 72 ust. 3 Konstytucji RP wyprowadza się nakaz przyznawania dziecku statusu - pełnoprawnego uczestnika postępowania⁷³. Również zgodnie z art. 216¹ § 1 k.p.c. sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Wysłuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych. Normy te są uznane za przeniesienie na ustawodawstwo zwykłe regulacji zawartej w art. 72 ust. 3 Konstytucji RP⁷⁴. Sąd biorąc pod uwagę możliwość wysłuchania dziecka musi dokonać najpierw jego oceny w świetle okoliczności konkretnej sprawy i w odniesieniu do konkretnego małoletniego dziecka. Bowiern w pewnych sytu-

⁷¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 października 2011 r. (K 16/10, OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80).

⁷² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2.

⁷³ Postanowienie Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1997 r., III CZP 63/97, OSNC 1998, Nr 6; zob. też: L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 7.

⁷⁴ J. Gudowski., [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom 3. Postępowanie rozpoznawcze, t. 3, 2012, art. 576; zob. też: T. Żyznowski., [w:] K. Piasecki., A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3 art. 577, Nb 3.

acjach dziecko będzie gotowe do wypowiedzenia się w danej kwestii, podczas gdy inne zagadnienie może nie zostać przez dziecko w ogóle zrozumiane. Wysłuchanie to następuje z urzędu poza salą posiedzeń sądowych i może zostać przeprowadzone z udziałem biegłego. Ustawodawca zakłada stworzenie przy takim wysłuchaniu atmosfery intymności i dyskrecji, umożliwiającą bliski kontakt z małoletnim i jego wysłuchanie. Zatem, na wykorzystanie tej możliwości wpływają wyłącznie walory podmiotowe dziecka. Jego rozwój umysłowy, zdrowie i dojrzałość. Wobec czego najważniejszym elementem uzasadniającym zastosowanie tego rodzaju ochrony jest dostosowanie do poziomu intelektualnego dziecka i możliwości rozpoznania przez nie określonych zjawisk⁷⁵. Sąd stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględnia też jego zdanie i rozsądne życzenia. Pod pojęciem "rozsądnych życzeń" należy przy tym rozumieć życzenia doraźne, związane z wysłuchaniem, a nie życzenia dotyczące przebiegu postępowania sądowego i rozstrzygnięcia sprawy⁷⁶.

2.3. Charakter instytucji Rzecznika Praw Dziecka

Art. 72 ust. 4 Konstytucji RP zawiera w swej treści pozycję ustrojową Rzecznika Praw Dziecka. Przepis ten jest normą kompetencyjną, ustanawiającą Rzecznika Praw Dziecka organem konstytucyjnym. Nie określa jednak wprost jego szczegółowych kompetencji. Można je wyprowadzić jedynie w sposób ogólny z faktu umiejscowienia regulacji dotyczącej Rzecznika Praw Dziecka w przepisie regulującym prawa dziecka, a więc

⁷⁵ J. Gudowski., [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom 3. Postępowanie rozpoznawcze, t. 3, 2012, art. 576; zob. też: T. Żyznowski., [w:] K. Piasecki., A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3 art. 577, Nb 3.

⁷⁶ Tamże, art. 576, Nb 9.

po art. 72 ust. 1, 2 i 3⁷⁷. Co prawda, na ustawodawcy zwykłym ciąży obowiązek uszczegółowienia pozycji ustrojowej Rzecznika Praw Dziecka. W myśl wyraźnego brzmienia omawianego przepisu dotyczy on wydania ustawy określającej kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka. Jak wskazuje się trafnie w doktrynie, z samej nazwy i funkcji Rzecznika Praw Dziecka wynika również nakaz objęcia zakresem jego kompetencji sfery ochrony praw dziecka⁷⁸. Zgodnie z literaturą przedmiotu organ ten powinien być ukształtowany jako instytucja niezależna⁷⁹. W tym miejscu należy zauważyć, że Rzecznik Praw Obywatelskich na podstawie art. 208 Konstytucji RP jest konstytucyjnie zobowiązany do "stania na straży wolności i praw człowieka", co dotyczy w oczywisty sposób także dziecka⁸⁰. Wobec czego, w tym zakresie kompetencje obu tych podmiotów powielają się. Również w tym znaczeniu, iż kompetencje, które otrzymał Rzecznik Praw Dziecka, mogłyby być wykonywane również przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Intencją ustawodawcy stworzenie instytucji Rzecznika Praw Dziecka mając na celu wyłącznie ochronę praw dzieci oraz fakt, iż odrębny organ będzie mógł wspierać w szerszym zakresie ochronę ich praw i wolności, umożliwiając w praktyce RPO skupienie się na innych równoważnych zagrożeniach dla praw i wolności obywatelskich. Jak wskaza-

⁷⁷ A. Zieliński., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2014, s. 622-623.

⁷⁸ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 7.

⁷⁹ D. Górecki., *Rzecznik Praw Dziecka*, [w:] L. Garlicki., A. Szymt (red.), *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i Inspiracje*, Warszawa 2003, s. 95.

⁸⁰ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 7.

no w doktrynie, z uwagi na specyfikę i charakter spraw dotyczących dzieci nie powierzono ich RPO, ale zdecydowano się powołać odrębny urząd, wyspecjalizowany w zakresie ochrony i pomocy dziecku⁸¹. Ustanowienie tej instytucji nie zwalnia jednak RPO z obowiązku dbania o prawa i wolności dzieci⁸². Przede wszystkim w myśl wyraźnego brzmienia art. 48 ust. 2 Konstytucji RP kompetencje Rzecznika Praw Dziecka nie mogą kolidować z prawem sądów do decydowania o ograniczeniu lub pozbawieniu rodziców praw rodzicielskich. Rzecznik Praw Dziecka ma jednak w toku postępowania sądowego takie same uprawnienia jak te, które przysługują prokuratorowi lub Rzecznikowi Praw Obywatelskich. Cele działania Rzecznika Praw Dziecka jest zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju z poszanowaniem jego godności i podmiotowości. Rzecznik ma również ustawowe uprawnienie do podejmowania działań, które zmierzają do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem⁸³.

Należy wskazać, że urząd ten nie ma prawnych możliwości regulowania sytuacji dzieci w Polsce. Jest on jedynie organem o charakterze kontrolnym, opiniującym, sygnalizacyjnym, ostrzegawczym i inicjującym, aczkolwiek nie decyzyjnym. Kompetencje o takim charakterze dotyczące dzieci rozdzielone są pomiędzy inne urzędy państwowe, na przykład zajmujące się nauką, zdrowiem, pracą, sportem, kulturą

⁸¹ W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2004; Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2002, art. 72, Nb 1.

⁸² A. Zieliński., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2014, s. 625.

⁸³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Art. 3 ust. 3, Dz. U. 2017.0.922; zob. też: A. Zieliński., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2014, s. 625-627; zob. też: M. Andrzejewski., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko, rodzina, państwo)*, Kraków 2003, s. 29.

oraz wymiarem sprawiedliwości. W sytuacji naruszenia praw dziecka i zagrożenia jego dobra obowiązkiem Rzecznika jest podjęcie wszelkich działań koniecznych do zapewnienia dziecku prawidłowego rozwoju.

Zakończenie

Charakter pomocy i opieki skierowanej w stosunku do dziecka wyrażonej w ustawie zasadniczej jest zindywidualizowany, stosownie do konkretnej sytuacji powinien być realizowany poprzez działanie o charakterze ogólnym, będącym wyrazem określonej polityki społecznej państwa. Pomoc i opieka dla dziecka może zarówno polegać na umieszczeniu dziecka w pogotowiu rodzinnym, jak i też na budowaniu systemu form opieki zastępczej, ze szczególnym uwzględnieniem rodzin zastępczych. Ponadto, zastosowane terminy w art. 72 ust. 2 Konstytucji są pojęciem autonomicznym, a jego treść nie ogranicza się do tych elementów, które ustawodawca wiąże z pojęciem władzy rodzicielskiej na gruncie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Z art. 72 ust. 3 Konstytucji wynika więc materialny obowiązek pozytywny organów władzy publicznej. Wskazana pomoc i opiekowanie musi wykraczać poza zakres zwykłego uwzględniania potrzeb dziecka⁸⁴. Warty zauważenia jest fakt, że państwo ma zagwarantowaną swobodę w doborze środków prawnych dla jej zapewnienia. Ta swoboda jest szczególnie zauważalna w sferze uprawnień socjalnych⁸⁵. Ostatnie z praw zagwarantowane dziecku w art. 72 Konstytucji ma charakter uprawnienia proceduralnego. Na podstawie ust. 3 tego artykułu dziecko, w toku ustalania jego praw, ma prawo do bycia wysłuchanym, a jego zdanie w miarę możli-

⁸⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 listopada 2000 r. P 12/99, OTK ZU 2000, n r 7, poz. 260.

⁸⁵ Wyrok z 2 lipca 2002 r., U 7/01, OTK ZU 2002, n r 4, poz. 48; zob. też: Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 lutego 2004 r., K 54/02, OTK ZU 2004, n r 2, poz. 10.

wości ma być uwzględnione⁸⁶. Prawo to, jest pewnego rodzaju zabezpieczeniem, które warunkuje poszanowanie i ochronę innych praw dziecka. Chociaż wybór formy i procedur jego zastosowania pozostawiony został swobodzie państwa. Podmiotem tego uprawnienia jest każde dziecko, o ile znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, a adresatem zobowiązanym są organy władzy publicznej bez wykluczenia innych podmiotów, znajdujących się poza systemem organów władzy publicznej, do wysłuchania i uwzględnienia zdania dziecka w toku ustalania jego praw. Nad sprawowaniem kontroli wykonywania praw dziecka, czuwa Rzecznik Praw Dziecka, którego status został uregulowany w ust. 4 tego artykułu. Ustawa nadała Rzecznikowi uprawnienia o charakterze ostrzegawczym, sygnalizacyjnym oraz inicjatywnym. Przyznała kompetencje przedstawiania właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom ocen i wniosków, zmierzających do skutecznej ochrony praw i dobra dziecka oraz usprawniania trybu załatwiania spraw w tym zakresie. Ustanowienie Rzecznika Praw Dziecka wraz z przysługującymi mu kompetencjami wzbogaciło wcześniejsze instrumentarium ochrony praw najmłodszych obywateli.

Podsumowując, art. 72 Konstytucji stanowi o konkretnych, wewnętrznie zróżnicowanych, wolnościach i prawach dziecka. Prawa w nim zawarte są fundamentem, który nawiązuje do istoty godności ludzkiej a jednocześnie prawem zabezpieczającym i chroniącym dziecko.

Streszczenie:

Polskie prawo nie definiuje wprost pojęcia dobro dziecka, jednak niejednokrotnie się nim posługuje. „Dobro dziecka” jako pojęcie i funkcjonalna definicja jest ideą i generalną zasa-

⁸⁶ L. Garlicki., M. Derlatka., *Komentarz do art. 72, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. III, (red.) L. Garlicki., M. Zubik., Warszawa 2016, s. 72.*

dą systemu państwowego zawartą w Konstytucji, jak i również w innych ustawach dotyczących prawa rodzinnego. Polska doktryna prawnicza podejmowała nieliczne próby skonstruowania definicji pojęcia dobra dziecka.

To opracowanie skupia się na wyjaśnieniu znaczenia i skonstruowaniu pojęcia „dobra dziecka” oraz określeniu jego treści przy wskazaniu organu stojącego na czele struktury, sprawującego ochronę i kontrolę prawidłowego wykonywania praw dziecka. W konsekwencji dokonując wykładni art. 72 Konstytucji RP a także wyjaśniając znaczenia dobra dziecka jako zespołu wartości, zarówno duchowych, jak i materialnych, jakie konieczne są do prawidłowego rozwoju fizycznego dziecka, rozwoju duchowego dziecka, w aspekcie zarówno intelektualnym, jak i moralnym, należytego przygotowania go do ról społecznych.

Słowa kluczowe: władza rodzicielska, dobro dziecka, prawa dziecka, ochrona praw dziecka, autonomia dziecka, bezpieczeństwo, przemoc, władza, ochrona dzieci.

Summary:

Polish law does not explicitly define the concept of the good of the child, but he often uses it. "The good of the child" as a concept and functional definition is the idea and general principle of the state system contained in the Constitution, as well as in other laws regarding family law. Polish legal doctrine has made few attempts to construct a definition of the concept of the good of the child.

This study focuses on explaining the meaning and construction of the concept of "the good of the child" and determining its content with the indication of the body at the head of the structure that protects and controls the correct exercise of the child's rights. Consequently, interpreting Art. 72 of the Polish Constitution and also explaining the importance of the child's good as a set of values, both spiritual

and material, which are necessary for the proper physical development of the child, the spiritual development of the child, in both intellectual and moral aspects, and proper preparation for social roles.

Keywords: parental responsibility, child's best interests, children's rights, protection of children's rights, child's autonomy, security, violence, power, protection of children.

Bibliografia:

Literatura

1. Andrzejewski M., *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko, rodzina, państwo)*, Kraków 2003.
2. Bartoszewicz M., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, M. Haczkowska (red.), Warszawa 2014.
3. Dobrowolski M., *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999.
4. Garlicki L., *Prawo do życia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, t. XII, Gdańsk 2004.
5. Grzejdziak A., *Prawo do wychowania w rodzinie*, [w:] Banaszak B., Preisner A. (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.
6. Górecki D., *Rzecznik Praw Dziecka*, [w:] Garlicki L., Szmyt A. (red.), *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i Inspiracje*, Warszawa 2003.
7. Kowalski G., *Założenia prawa rodzinnego w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo rodzinne w dobie przemian*, (red.) Kasprzyk P., Wiśniewski P., Lublin 2009.
8. Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. I, (red.) Kardas P., Sroka T., Wróbel W., Warszawa 2012.
9. Morawska E., *Ochrona praw dziecka w świetle art. 72 Konstytucji RP: uwagi na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2007 r.

10. Smyczyński T., *Pojęcie dziecka i jego podmiotowość*, [w:] Smyczyński T. (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka: analiza i wykładnia*, Poznań 1999.

11. Skrzydło W. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2004; Witkowski Z. (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2002.

12. Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001.

13. Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2014.

Źródła prawa

1. Banaszek B., *Komentarz Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.

2. Garlicki L., Derlatka M., *Komentarz do art. 72*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, (red.) Garlicki L., Zubik M., Warszawa 2016.

3. Gudowski J., [w:] Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom 3. *Postępowanie rozpoznawcze*, t. 3, 2012.

4. Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja RP, Tom I. Komentarz*, Legalis 2016, dostęp: 13-01-2020.

5. Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2008.

6. Żyznowski T., [w:] Piasecki K., Marciniak A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3.

7. Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. z 2018 r. poz. 998 ze zm.

8. Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.

9. Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka, Dz. U. 2017.0.922.

10. Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. z 2014 r. poz. 382 ze zm.

11. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 21 stycznia 2014 r., SK 5/12, OTK-A 2014, Nr 1, poz. 2.

12. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2011 r., OTK-A 2011, Nr 8, poz. 80.
13. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z 4 marca 2008 r., S 2/08, OTK-A 2008, Nr 2, poz. 33.
14. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7 stycznia 2004 r., sygn. K 14/03, OTK ZU 2004, n r 1, poz. 1.
15. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 kwietnia 2003 r., K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32.
16. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 kwietnia 2001 r., sygn. K. 11/00, ZU OTK z 2001r., n r 3 poz. 54.
17. Wyrok NSA z 24 wrzesień 2001 r., V SA 340/01, Legalis.
18. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r., P 11/98, OTK ZU 2000, n r 1, poz. 3.
19. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 15 listopada 2000 r., P 12/99, OTK ZU 2000, n r 7, poz. 260.
20. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28 maja 1997 r. K 26/96, OTK 1997, Nr 2, poz. 19
21. Postanowienie Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1997 r., III CZP 63/97, OSNC 1998, Nr 6

Nota o autorach

Bień Agnieszka - mgr, Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej
w Lublinie

Błaszczyk Alina - mgr, Uniwersytet Łódzki w Łodzi

Drzymała Aleksandra - mgr, Uniwersytet Łódzki w Łodzi

Grabarczyk Filip - mgr, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Kałuziński Sabina - mgr, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana
Pawła II w Lublinie

Kawa Janusz - mgr, Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Kuca Dominik - mgr, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Kuźniarowska Beata - mgr, Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie

Mikołajczak Marianna - mgr, Uniwersytet Jana Kochanowskiego
w Kielcach

Słapczyński Tomasz - mgr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Stradomska Marlena - mgr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Zimny Jan - ks. prof. dr hab., Akademia Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach

Zubrzycka Sylwia - mgr, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

SPIS TREŚCI

<i>Wstęp</i>	
Ks. Jan Zimny	5
Rozdział I	
Wolność jako podstawowa wartość	
Odpowiedzialność i wolność trenera w podejmowaniu decyzji wobec zawodników - <i>Ks. Jan Zimny</i>	13
Aspekt wolności w życiu człowieka – ujęcie suicydologiczne - <i>Marlena Stradomska</i>	35
Pojęcie wolności w perspektywie prawa administracyjnego - <i>Tomasz Stapczyński</i>	47
Lęk przed wolnością i absolutyzacja wolności- dwa niebezpieczeństwa naszych czasów - <i>Marianna Mikołajczak</i>	65
Chrześcijańska koncepcja wolności Zafałszowany obraz ludzkiej wolności - <i>Filip Grabarczyk</i>	80
Relacja pomiędzy wolnością a odpowiedzialnością – czy wolność zwalnia z odpowiedzialności? - <i>Beata Kuźniarowska</i>	97
Rozdział II	
Samotność czy osamotnienie	
Wolność na portalach społecznościowych - <i>Alina Błaszczuk</i>	115
Czy wolności można stawiać granice? Rozważania na temat alkoholizmu - <i>Aleksandra Drzymala</i>	130

Autonomia podmiotów prawa- rozważania na tle ustawy kodeks cywilny oraz prawa polskiego - <i>Dominik Kuca</i>	144
W nadziei na lepsze jutro - na przykładzie wybranej literatury Stefana Żeromskiego - <i>Janusz Kawa</i>	162
Social support in social work - <i>Sylwia Zubrzycka</i>	179
Wolność wyboru jako złudzenie społeczeństwa konsumpcjonistycznego - <i>Agnieszka Bień</i>	192
Dobro dziecka w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej - <i>Sabina Kałuziński</i>	206
Nota o autorach	240